

IV

1

2

V

1

2

ძვ.წ. IV საუკუნის კოლხური სამაროვანი

ჩვენი საველე კვლევა–ძიების ობიექტს 2017 წლისათვის ძვ.წ. IV ს კოლხური სამაროვანი წარმოადგენდა. გარკვეული მაშტაბის სამუშაოები 2012-2014 წწ. განვახორციელეთ. ძირითადი სამუშაოების ნაქალაქარზე გადატანის გამო, ორი წელი ამ ძეგლზე გათხრები შეჩერებული იყო. დღემდე აღმოჩენილია 64 ორმო სამარხი და ოთხი სააღაპო მოედანი. წელს გადავწყვიტეთ გაგვეფართოებია სამუშაოები – სამაროვნის კვლევა. რომლის, მიმართ ინტერესი საკმაოდ დიდია. კერძოდ, სხვა ფინენარის სამაროვნებთან შედარებით (ძვ.წ. V ს კოლხურ, ძვ.წ. V – IV) სხვა ჩაის პლანტაციის არსებობის გამო, ადრე ამ ადგილებში ჩვენ არქეოლოგიური გათხრების საშუალება არ გვქონდა. ამიტომაც, ბუნებრივია ამ ძეგლის მიმართ ინტერესი განსაკუთრებულია. 2012–2013 წწ მოხერხდა 32 სამარხის შესწავლა[ა. კახიძე, ნ.ძნელაძე, თ.შალიკაძე, მ. თურმანიძე, 2013:75-80; ა. კახიძე, ნ.ძნელაძე, მ. თურმანიძე, თ. ფარტენაძე, 2015:15-20].

ახალი გათხრები მიზნად ისახავს ამ ეპოქის კოლხთა სამეურნეო ყოფისა და კულტურის კვლევა. გარდა ამისა, გვინტერესებდა სამაროვნის გავრცელების საზღვრები როგორც ძვ.წ. V ს კოლხურ, ასევე ძვ.წ. IV ს ბერძნული და ელინისტური ეპოქის სამაროვნების მიმართულებით.

ძვ.წ. IV ს კოლხურ სამაროვანზე ადრე შესწავლილი თხრილი გაფართოვდა ჩრდილოეთისაკენ მე-13 სექტორში (ტაბ. I/1); აიგეგმა მე-19; 39–ე, 49–ე, 59–ე, 69–ე, 30–ე, მე-40, 50–ე, მე-60 და 70–ე კვადრატები (ტაბ. III /1,2). დასავლეთის მიმართულებითაც აიგეგმა ორ–ორი კვადრატი. პირველ რიგში გასათხრელი ფართობი გაიზარდა ეკალბარდისა და ჩაის ბუჩქებისაგან.

გათხრები წარმოებდა ფიჭვნარის სამაროვნების მიმართ შემეშავებული ტრადიციული მეთოდით. კერძოდ, ბარისპირის მეთოდის გამოყენებით მთელ ტერიტორიაზე მოიხსნა ზედა ჰუმუსოვანი ფენა. რომლის სიმძლავრე ქვემოთ ჩამოთვლილი კვადრატების გვერდითი ჭრილის მიხედვით ასე გამოიყურება:

კვ. 49 – 20 სმ

60 – 40 სმ

69 – 55 სმ

50 – 10-25 სმ

70 – 45-55 სმ

ამ დონის კვლევისას შეინიშნებოდა არქეოლოგიური არტეფაქტების დიდი სიმწირე. მხოლოდ 70-ე კვადრატში მოვიპოვეთ ამფორის ყურის ფრაგმენტი. გარდა ამისა, დედაქანის დასაწყისთან, მე-40 კვადრატში, დადასტურდა საღაპო მოედნის არსებობა (ტაბ.V/1). ფოტო და გრაფიკული ფიქსაციის შემდგომ, ფხვიერი სილნარის შრის შესწავლის გზით მთელ მოედანზე გაგრძელდა ძირითად დედაქანში ჩაჭრილი სამარხების კონტურების გამოჩენა (ტაბ. III 2).

კვ.69: სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში გამოიკვეთა სამარხის დასავლეთი მონაკვეთი. რომლის დიდი ნაწილი გაუთხრელ ფართობში ექცევა. გავაკეთეთ შენაჭარი (სამარხი №48). ამავე კვადრატის ცენტრალურ ნაწილში გამოჩნდა წრიული ორმო სამარხი (სამარხი №39).

კვ.70: აქაც ცენტრალურ ნაწილში გამოიკვეთა პატარა ზომის კონტური (სამარხი №38).

კვ.59: აღმოსავლეთ მონაკვეთზე გამოჩნდა ფხვიერ სილნარ ფენაში ჩაჭრილი სამარხი №37 (ტაბ. VII/1). და 36-ე სამარხის აღმოსავლეთი მონაკვეთი.

კვ.60: მე-60 და 50-ე კვადრატის მიჯნაზე აღმოჩნდა მორიგი სამარხი №35 (ტაბ.IX/1).

კვ.49: ზემოთაღნიშნული 36-ე სამარხის გარდა, გამოჩნდა მცირე ზომის სამარხი №34.

კვ.39: ამ მონაკვეთზე სამარხის არსებობა არ დასტურდება.

კვ.40: ცენტრალურ ნაწილში შემორჩენილი იყო ალაპის ნაშთები. წრიული შემოწირულობის (0,7 მ); სიღრმე თანამედროვე ზადაპირიდან 0,65 მ; პრეპარირებული იყო შავლაკიანი ქურქლის ნატეხები (ტაბ.V/1). ამავე კვადრატში შემოდის 33-ე სამარხის აღმოსავლეთი მონაკვეთი.

კვ. 29: სხვა კვადრატებისაგან განსხვავებით აქ სამარხთა რიცხვი მეტია. ესენია № 41, 42, 43.

კვ.30: აღმოჩნდა მორიგი სამარხი, რომელშიც ჰერაკლური ამფორა იყო ჩადგმული (სამარხი №40).

კვ.38: ჩრდილო-დასავლეთ მონაკვეთზე აღმოჩნდა 44-ე სამარხი.

კვ.28: სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში გამოიკვეთა 45-ე სამარხის კონტური. ამავე კვადრატში ექცევა კიდევ ერთი სამარხის აღმოსავლეთი მონაკვეთი. შენაჭერი არ გაკეთებულა. არსებითია, რომ სამაროვნის საზღვრები გრძელდება დასავლეთის მიმართულებით, თანადროული ბერძნული ნეკროპოლისაკენ.

კვ. 37: აღმოჩნდა ორი სამარხი. ერთ-ერთი მათგანი მდებარეობს ჩრდილოეთ კუთხეში №46; ცენტრალურ ნაწილში ჩაჭრილი იყო 47-ე სამარხი(ტაბ.IX/2).

კვ. 27: კვადრატის დასავლეთ ნაწილში ჩნდება სამარხის აღმოსავლეთი მონაკვეთი, რომელიც გაუთხრელ ფართობში შედის. არც ეს სამარხი შეგვისწავლია ამჯერად.

მთელს ფართობზე ზემოთ აღწერილ სამარხთა კონტურების გამოჩენის შემდეგ გაკეთდა ფოტო და გრაფიკული ფიქსაცია, რასაც მოყვა თითოეული მათგანის პრეპარაცია. აქვე მოვიტანთ აღწერილობას.

სამარხი 33:აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 2X0,9X1,2 მ. თავის არეში ჩაუდგამთ შავლაკიანი ნითელფიგურული არიზალისებური ლეკითოსი. სამარხს ჰქონია ხის სახურავი(ტაბ. VI/1,2).

სამარხი 34: ჩრდილო- აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 1,2 X 0,6 X 0,9 მ. უინვენტარო.

სამარხი 35: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი, ოდნავ ჩრდილოეთისაკენ გადახრილი. ზომები: 1,2X0,95X0,9 მ. ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ჩაეყოლებინათ პატარა ზომის ქოთანი, მის გვერდით წყვილნახვრეტიანი ბრტყელი ხუფი (ტაბ. VII/1).

სამარხი 36: 13: კვ.49-ე და 59-ე კვადრატების მიჯნა. აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 2X0,9X1,2 მ. უინვენტარო (ტაბ. IX/2).

სამარხი 37: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 1,7X0,7X0,7 მ. აღმოსავლეთ ნაწილში დაფიქსირდა თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები (ტაბ. VIII/1).

სამარხი 38: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 0,65X0,5X1,2 მ. უინვენტარო.

სამარხი 39: დამხრობის გარკვევა ქირს. სამარხი წრიული მოყვანილობისაა. დიამეტრი 0,85 მ, სიღრმე – 1,15 მ. უინვენტარო.

სამარხი 40: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 2,1X1,4X1,2 მ. ხის კუბოს გარეთ სამარხეული ორმოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ჩაუდგამთ ჰერაკლეური ენგლიფურ-დამლიანი ამფორა. ოდნავ ჩრდილოეთით ნაფერდებული. ამფორის ძირში აღმოჩნდა თიხის ადგილობრივი ჭურჭლის პირი. ამფორის პირთან ახლოს ჩნდებოდა შავლაკიანი სკიფოსის ნატეხებიც(ტაბ.VII/1,2).

სამარხი 41: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 1X0,75X1,25 მ. უინვენტარო.

სამარხი 42: ექცევა სილნარ ფხვიერ შრეში. რკინის ლურსმნების განლაგების მიხედვით მისი ზომებია: 1,8X0,8X0,95 მ. აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ცენტრალურ ნაწილში გამოჩნდა თიხის ჭურჭლის ნატეხები. სამარხის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში პრეპარირებული იქნა ნაცრისფერკეციანი დოქის ფრაგმენტები. დასავლეთ მონაკვეთზე გრუნტის დონეზე აღმოჩნდა მძივები და ვერცხლის ორი მონეტა.

სამარხი 43: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი ზომები: 1,2X0,55X1,1 მ. უინვენტარო.

სამარხი 44: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ოდნავ ჩრდილოეთისაკენ გადახრილი. ზომები: 1,45X0,9X1,5 მ. უინვენტარო.

სამარხი 45: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ზომები: 2,1X0,9X1,3 მ. ხის კუბოს 1,8X0,55X0,2მ. უინვენტარო.

სამარხი 46: დამხრობილი აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. ზომები: 1,2X0,7X1,5 მ. უინვენტარო.

სამარხი 47: აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი. ოდნავ ჩრდილოეთისაკენ გადახრილი. ზომები: 2,1X1,1X1,15 მ. ხის კუბოს — 1,6X0,6X0,35 მ. მარცხენა ფეხის არეში ჩაუდგამთ თიხის კოჭობი, მარჯვენა ფეხთან პრეპარირებულ იქნა ნაცრისფერკეციანი დოქი. ფეხების არეში, ზედა ლურსმნის დონეზე, აღმოჩნდა ყავისფერი კაჟის ანატკეცი (ტაბ. VIII/2).

როგორც ვხედავთ, სამარხეული ინვენტარი არ გამოირჩევა მრავალრიცხოვნებით. მოპოვებულია საერთო კავკასიური კულტურისათვის დამახასიათებელი **თიხის ქოთანის** რომელსაც ზემოდან ეხურა დისკოსებური მოყვანილობის ხუფი. კიდეებზე წყვილი სავენტილაციო ნახვრეტი აქვს გაკეთებული. კეცი მოყვითალო-მონაცრისფრო. მსგავსი ხუფი პირველად აღმოჩნდა ფიჭვნარში.

ცოტაა **დოქებიც**. ესენიც ცალკეული ნატეხების სახითაა წარმოდგენილი.

42-ე სამარხის დოქს ყელის დასაწყისთან შემოუყვება მჭიდროდ განლაგებული წერტილოვანი ფოსოების ჰორიზონტალური რკალი. კეცი მოყვითალო-მოყავისფრო. სქელკედლიანი. არის ყურმილიანი დოქის ნატეხებიც (№37).

ახალი სამარხეული კომპლექსები უმეტესად ღარიბ ფენას ეკუთვნის. მიუხედავად ამისა, ამ სოციალური წრის წარმომადგენლები მაინც ამჟღავნებენ გარკვეულ მიდრეკილებას უცხოური ნაკეთობებისადმი. ამ მიმართებით პირველ რიგში აღსანიშნავია ჰერაკლეური ამფორა. მთლიანად დაცული. აქვს გარეთკენ მიმართული სამკუთხა განიკვეთიანი პირი. მაღალი ცილინდრული ყელი. თანაბრად დაქანებული ოდნავ მომრგვალებული მხრები. კონუსური ტანი. ცილინდრული ფორმის ძირი. ამფორის ყელზე კარგადაა შემონახული ენგლიფური დამლა ΡΙΣΤΗΠΠΟΣ – არისტოპო (ტაბ. II /3).

ნითელფიგურული არიბალისებური ლეკითოსი. ფორმა ტიპური. ქუსლი პროფილირებული, ღარით გამოყოფილი. გამოსახულია ქალის ფიგურა. მარცხენა ხელში ზარდახმა უჭირავს. უკან განვდილ მარჯვენაში კი – ორად გაკეცილი ტილო. ნახატი სქემეტიურია. სამოსი გადმოცემულია დიაგონალური ხაზებით. საყრდენ არედ მოცემულია თიხისფერში დატოვებული ჰორიზონტალური ზოლი. კომპოზიციის მარჯვენა კუთხეში დატანილია მცენარეული ორნამენტი. (ტაბ. II/1).

როგორც ითქვა, ალაპზე წარმოდგენილი იყო მხოლოდ **შავ-ლაკიანი სკიფოსის** ნატეხებით. ძირი რგოლისებური. გარეთა ზედაპირი რეზერვირებული. ტანი შედარებით თხელკედლიანი. პირი გარეთკენ გადაშლილი. ყურები მიძერწილია პირთან საკმაოდ ახლოს. ეტყობა ალაპის შესრულებაში ფიჭვნარელმა ელინებმა მიიღეს მონაწილეობა და შესაბამისად მხოლოდ და მხოლოდ ჩვენამდე მოაღწია იმპორტული ჭურჭლის ფრაგმენტებმა.

მე-40 სამარხში წარმოდგენილი იყო შავლაკიანი სკიფოსის ტანის ზედა ნახევარი. პირთან მოძერწილია რგოლისებური ყური; ასევე ძირი, რომლის გარეთა ზედაპირი რეზერვირებულია. ძვ.წ. IV საუკუნის შავლაკიანი სკიფოსები ხშირად ჩნდება ფიჭვნარის თანადროული ბერძნების ნეკროპოლის გათხრებისას [ა. კახიძე. ე.კახიძე, 2014:27,31,32; ტაბ. 14/7;23/11;35/3;70/4]. რაც

განსაკუთრებით საყურადღებოა, ღვინის სმასთან განკუთვნილ ამ ელინურ ფორმას ფიჭვნარში ადგილობრივი მინაბადიც გამოუჩნდა [ა.კახიძე, ე.კახიძე, 2014:42; ტაბ: 30/2; 41/6].

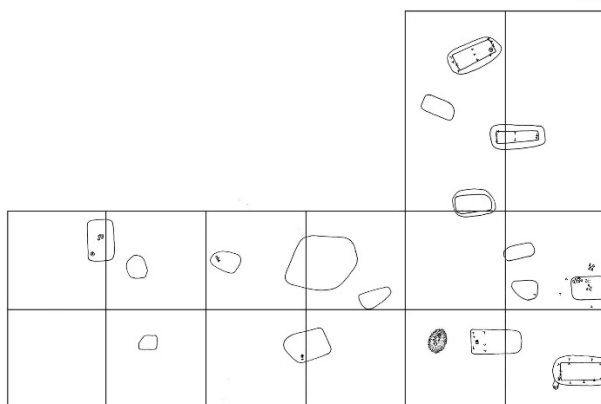
სხვა სახის იმპორტული ნაკეთობებიდან აღსანიშნავია **ნაც-რისფერკეციანი დოქის** ნატეხები (ტაბ. II/2). ფართოქუსლიანი. ქუსლის გარეთა კალთა სწორია, შიდა მომრგვალებული. ტანი მომაღლო. ყელი ფართო, ცილინდრული. შემოუყვება ჰორიზონტალური ღარები. პირი მკვეთრად გამოყოფილი, სამკუთხეაგანივკეთიანი ყური ორადაა გაკეცილი. სკიფოსების მსგავსად სხვადასხვა სახის ნაცრისფერკეციანი ჭურჭელი ფართოდ ჩანს გავრცელებული ფიჭვნარელ ელინთა შორის [ა.კახიძე, ე.კახიძე; 2014:34-39; 14/4; 12; 15/2,6; 17/5.10; 19/2; 20/13; 14; 22/8; 24/8 ; 24/12; 30/1,10; 31/6; 37/3.8; 44/7; 62/2; 67/6].

სხვა ნაკეთობებიდან გვხვდება **კაჟის ანატკეცი** (47-ე სამარხი). მოყავისფრო, ზურგის მხარეს ჩანს ორი ფერდი. თავი გადატეხილია. იარაღის ბოლოზე ჩანს წვრილი რეტუმის კვალი. ნატიფად დამუშავებული. მუცლის მხარეს კი ტალღოვანი ზედაპირი აქვს. ორივე მხარეს ეტყობა ატკეცის ნიშნები. ასევე, გამოყენების კვალი (3X2,7 სმ).

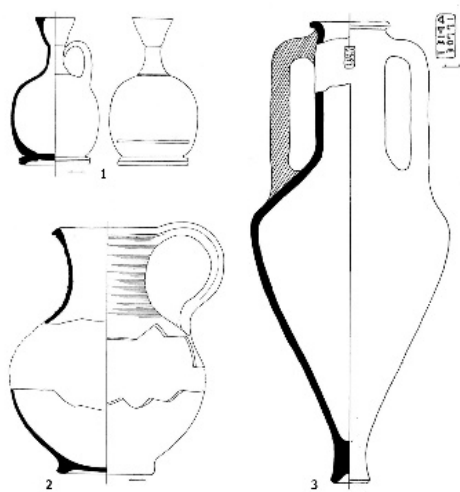
რაც შეეხება სამკაულებს, მხოლოდ **მძივებია** აღმოჩენილი, ისიც, ერთ სამარხში (№42). ძირითადი ნაწილი დამზადებულია ფაიანსისაგან. რგოლისებური, სადა, ე.წ. იოტები. რამდენიმე ცალი ლურჯი მინის რომბული ფორმის მძივებია. მსგავსი ფორმის მძივებიც გამოერია. მსგავსი ფორმის მძივები გვხვდება მთელი ანტიკური პერიოდის განმავლობაში როგორც საქართველოში, ასევე, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში [ა.კახიძე, ე.კახიძე, 2014:45-46; მ.თურმანიძე, 2005:45-50; Алексеева, 1975:31, ტაბ. 5, ტიპი 1,].

ძვ.წ. IV ს კოლხურ, ძვ.წ. V-IV საუკუნეების ბერძნულ და ელინიზმის ეპოქის სამაროვნებთან შედარებით ძვ.წ. IV საუკუნის კოლხურ სამაროვანზე ჯერ კიდევ, ძალზე ცოტა მაშტაბის საველე-სამუშაოა განხორციელებული. ამიტომაც, მომავლისათვის ერთ-ერთ ძირითად ობიექტს, სწორედ ეს ძეგლი წარმოადგენს. საერთოდ კი, ფიჭვნარის სამაროვნების სახით სახეზეა, ვრცელ ტერიტორიაზე მომცვლელი სამაროვნები, რომლის მსგავსი აღმოსავლეთ პონტოსპირეთში ჯერ კიდევ არაა მიკვლეული.

XLIII

XLIV

1

2

IV

1

2

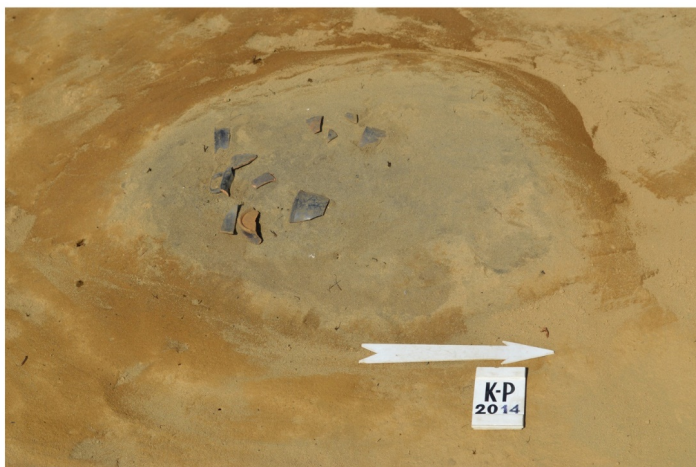
V

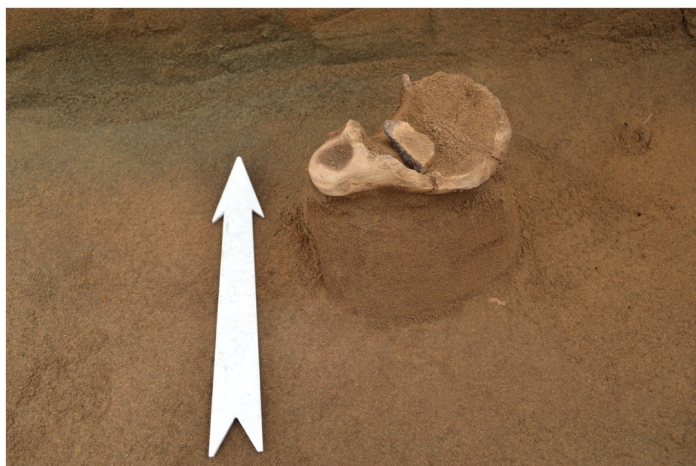
1

2

1

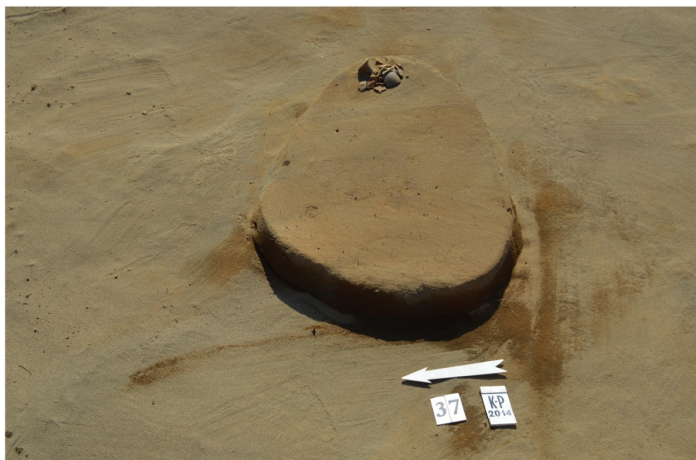
2

1

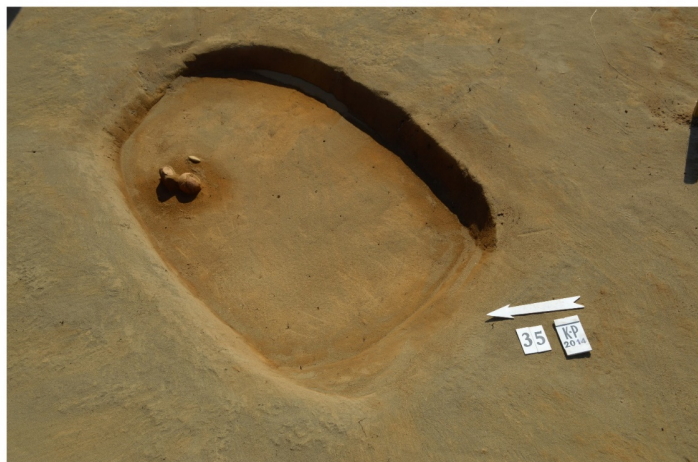
2

1

2

1

2

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ა. კახიძე, ნ.ძნელაძე, თ.შალიკაძე, მ. თურმანიძე, – ფიჭვნარის ექსპედიციის 2012წლის საველე კვლევა-ძიებების ანგარიში;- “აჭარა წარსული და თანამედროვეობა“, 2013;
2. ა. კახიძე, ნ.ძნელაძე, მ. თურმანიძე, თ. ფარტენაძე, – ფიჭვნარის სამაროვანებზე 2013წელს განხორციელებული კვლევა-ძიებების ანგარიში – “აჭარა წარსული და თანამედროვეობა“ 2015:1;
3. ა.კახიძე, ე.კახიძე, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაციის შედეგები – ფიჭვნარი V ; 2014:
4. 4.Алексеева Е.М., Античные бусы Северного Причерноморья, вып. Г1-12, САИ, М., 1975;
5. მ. თურმანიძე, მძივსამკაული ფიჭვნარის ძვ.წ. Vსაუკუნის ბერძნული ნეკროპოლიდან. – შრომები III – ბათუმი 2005.

Miranda Turmanidze

Colchic graveyard of BC. IV century Summary

In 2017, our research object was Colchic graveyard of BC. IV century. The aim of the excavation was to study the agricultural life and cultural issues of this era. These issues are discussed in the presented work.

**ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის
მუზეუმში დაცული გიორგი III მონეტები**

ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის მუზეუმში დაცულ მრავალფეროვან ნუმიზმატიკურ კოლექციაში გვხვდება ქართული საფასეებიც, რომლებიც გამოუქვეყნებელია. ამჯერად ჩვენი მიზანია შევისწავლოთ და სამეცნიერო მოძიებაში შევიტანოთ გიორგი III (1156-1184 წწ.) ნუმიზმატიკური მემკვიდრეობა.

1. საინვენტარო №2605. სპილენძი. შემოსულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის კაბინეტიდან (1958 წ. აქტი №108).

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომთავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბულად: **المسيح حسام، الملوك ملك، كيوركى** (მეფეთა მეფე გიორგი, მესიის მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერილი: **المومنين / امير / الله / لا امر / المقتضى** (ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორწმუნეთა მბრძანებელი) [ტიპი, დუნდუა, ჯალალანია, 2009:35].

2. საინვენტარო №2606. სპილენძი. მონეტა დაკბილულია. შემოსულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის კაბინეტიდან (1958 წ. აქტი №108).

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომთავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბულად: **المسيح حسام، الملوك ملك، كيوركى** მეფეთა მეფე გიორგი, მესიის მახვილი.

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერილი: **المومنين / امير / الله / لا امر / المقتضى**

ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
ნმუნეთა მბრძანებელი.

3. საინვენტარო №1527. სპილენძი, უნესო ჭრა. მუზეუმში
შემოსულია 1916 წ.

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენ-
ტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომ-
თავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბულად:
المسـيـح حـسـام، المـلـوك مـلك، كـيـوركـي (მეფეთა მეფე გიორგი, მესი-
ის მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერი-
ლი: المومنين / امير / الله / لا مر / المقتضى

(ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
ნმუნეთა მბრძანებელი).

4. საინვენტარო №1224. სპილენძი, წესიერი ჭრა, მონეტა
დაკბილულია. შემოსულია 1916.

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენ-
ტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომ-
თავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბუ-
ლად: المـسـيـح حـسـام، المـلـوك مـلك، كـيـوركـي (მეფეთა მეფე გიორგი,
მესიის მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერი-
ლი: المومنين / امير / الله / لا مر / المقتضى

(ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
ნმუნეთა მბრძანებელი).

5. საინვენტარო №23413/2. სპილენძი. შესყიდულია 2008
წ. ბაგრატ აკუჯბასაგან (ბათუმი).

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენ-
ტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომ-
თავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბუ-
ლად: المـسـيـح حـسـام، المـلـوك مـلك، كـيـوركـي (მეფეთა მეფე გიორგი,
მესიის მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერი-
ლი: المومنين / امير / الله / لا مر / المقتضى

(ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
ნმუნეთა მბრძანებელი).

6. საინვენტარო №23413/3. სპილენძი. შესყიდულია 2008 წ. ბაგრატ აკუჯბასაგან (ბათუმი).

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომთავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბულად: **المومنين** (მეფეთა მეფე გიორგი, მესიის მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერილი: **المومنين / امير / الله / الامر / المقتضى** (ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორწმუნეთა მბრძანებელი).

7. საინვენტარო №1522. სპილენძი. შეძენილია ოლგა მინოშვილისაგან 1914 წ.

შუბლი: აზიურ-ბიზანტიურ სამოსელში გამოწყობილი გიორგი III მარცხენა ხელით დოინჯშემოყრილი ფეხმორთხმით ზის პირდაპირ. მას მეორე განვდილ ხელზე შევარდენი უზის. თავს საიმპერატორო სტემა უმშვენებს. მონეტის არეზე გაფანტულია ქართული მხედრული წარწერა, რომელიც იუნყება მეფის სახელს (შემოკლებულად – გი), უნდა იყოს ასომთავრული წარწერა: **ქრპტჟდ ქორონიკონსა 394** (1174 წ.), მაგრამ გადასულია.

ზურგი: ზურგი დაზიანებულია, უნდა იყოს სამსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი:

**الملوك ملك
ديمطرى بن كيوركى
المسيح حسام**

მეფეთა მეფე გიორგი, ძე დემეტრესი, მესიის მახვილი
[ტიპი-დუნდუა, ჯალალანია, 2009:35]

8. საინვენტარო №1526. სპილენძი. შეძენილია ოლგა მინოშვილისაგან 1914 წ.

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომთავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბულად: **المسيح حسام، الملوك ملك، كيوركى** (მეფეთა მეფე გიორგი,

მესიის (მახვილი).
ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერი-
ლი: المومنين / امير / الله/لامر/المقتضى
(ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
წმუნეთა მბრძანებელი).

9. საინვენტარო №1528. სპილენძი. შეძენილია ოლგა მი-
ნოშვილისაგან 1914 წ.

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენ-
ტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომ-
თავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბუ-
ლად: المسيح حسام, الملوك ملك, كيوركى (მეფეთა მეფე გიორგი,
მესიის (მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერი-
ლი: المومنين / امير / الله/لامر/المقتضى
(ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
წმუნეთა მბრძანებელი).

10. საინვენტარო №1532. სპილენძი. შეძენილია ოლგა მი-
ნოშვილისაგან 1914 წ.

შუბლი: ხვეული ხაზებისგან შემდგარი ვარდულის ცენ-
ტრში მოთავსებული გიორგის სახელის აღმნიშვნელი ასომ-
თავრული ინიციალი ბ, ვარდულის ბუდეებში არაბუ-
ლად: المسيح حسام, الملوك ملك, كيوركى (მეფეთა მეფე გიორგი,
მესიის (მახვილი).

ზურგი: ხვეული ვარდულის ბუდეებში არაბული ზედწერი-
ლი: المومنين / امير / الله/لامر/المقتضى
(ალ-მუქთაფი ლი-ამრ ალლაჰი (1136-1160 წწ.), მართლმორ-
წმუნეთა მბრძანებელი).

ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის მუზეუმში და-
ცულია 10 ცალი გიორგი III-ის (1156-1184 წწ.) სახელით მოჭ-
რილი სპილენძის მონეტა. XII საუკუნის დასაწყისიდან ქარ-
თულ ნუმიზმატიკაში მკვეთრად გამოხატული „სპილენძის
ხანაა“. ე.წ. ვერცხლის კრიზისი მახლობელ აღმოსავლეთში
თავის ზენიტშია და ყოველივე საქართველოს სამონეტო საქ-
მეზეც ახდენს ზეგავლენას. დემეტრე I-ის დროიდან მოკიდე-
ბული რუსუდანის მეფობამდე ქართული მონეტები იჭრება

მხოლოდ და მხოლოდ სპილენძისგან. ეს სამონეტო საქმის ერთი თავისებურებაა. მეორე თავისებურება ის გახლავთ, რომ XII საუკუნეში მონეტის გარეგნული სახე მკვეთრად შეიცვალა – აქამდე მიღებულ კანონზომიერ მოყვანილობას, სიმრგვალეს მონეტა კარგავს. ამიერიდან ფულის უმეტესი ნაწილი შემთხვევითი ფორმის სპილენძის ფირფიტების სახით იჭრება. ხშირად, ფირფიტის სიმცირის გამო, სიქის ანაბეჭდი მასზე მთლიანად ვერ თავსდება. მონეტის მოჭრის ეს წესი თავდაპირველად აღმოსავლეთის ქვეყნებში იქნა დაწესებული და ჩვენშიც მტკიცედ მოიკიდა ფეხი. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ე.წ. „უნესოდ“ მოჭრილ მონეტებს ვაჭრობის დროს ღებულობდნენ უკვე წონის და არა თვლის ანგარიშით [დუნდუა, დუნდუა, 2006:201]. „უნესოდ“ მოჭრილი ფულის პარალელურად, რა თქმა უნდა, იჭრებოდა მრგვალი ფორმის მონეტებიც. გიორგი III-ის (1156-1184 წწ.) „უნესოდ“ მოჭრილი სპილენძის მონეტა დემეტრე I-ის საფასის ვარიანტს წარმოადგენს და განსხვავდება მეფის სახელის ინიციალით. ასომთავრული დონის ნაცვლად აქ გიორგის ინიციალია ამოკვეთილი ასომთავრულითვე. გაერთიანებული საქართველოს ძლიერი მეფე გიორგი III თავის მონეტაზე არაბულ ზედწერილებსა და ხალიფას სახელს ათავსებს. დემეტრესა და გიორგი III-ის ასეთი კონკრეტული ჟესტი ნაკარნახევი იყო წმინდა ეკონომიკური მოტივებით, რადგან ქართულ მონეტებს გზა უნდა გაეკვლია მახლობელი აღმოსავლეთის ბაზრისკენ, ამას კი არაბული ლეგენდა და ხალიფას სახელის მოხსენიება უთუოდ უწყობდა ხელს. ამავე დროს წარწერის შინაარსი იმასაც ატყობინებდა მუსლიმურ სამყაროს, რომ, ვთქვათ, გიორგი III „მეფეთა მეფე“ და „მესიის მახვილი“ იყო [დუნდუა, დუნდუა, 2006:204].

ჩვენ მიერ აღწერილი საფასეების აღმოჩენის ადგილი უცნობია, მაგრამ მათი უმრავლესობა შეძენილია ადგილობრივი მოსახლეობისაგან, ამიტომაც მათი შესწავლა და გამოქვეყნება აუცილებლად მივიჩნიეთ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **დუნდუა, დუნდუა, 2006:** – გიორგი დუნდუა, თედო დუნდუა, ქართული ნუმიზმატიკა, თბილისი, გამომც. არტანუჯი;
2. **დუნდუა, ჯალალანია, 2009:** – გიორგი დუნდუა, ირინე ჯალალანია, ქართული ნუმიზმატიკური ლექსიკონი, თბილისი, გამომც. ნეკერი

Irine Varshalomidze

Nino Dzneladze

*The coins of George III preserved in Khariton Akhvlediani
Museum of Ajara
Summary*

Georgian coins are also found in a variety of numismatic collections preserved in Khariton Akhvlediani Museum of Ajara, among them are the coins of George III. Their number reaches 10. They are not accurately documented but the main part of them is purchased from the local population. That's why their study and inclusion in the scientific circulation is important for the survey of the monetary economy of South-Western Georgia.

ტაბ. I

3

4

5

ტაბ. II

1

2

3

4

5

არქეოლოგიური გათხრები გვარას ციხეზე

2018 წლის 23 მაისიდან 14 ივნისამდე აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს დაფინანსებით არქეოლოგიური სამუშაოები ვანარმოეთ გვარას ციხეზე¹². ექსპედიციის მიზანს წარმოადგენდა ციხის შიდა ტერიტორიაზე არსებული სხვადასხვა ნაგებობების შესწავლა, ძეგლის ფუნქცია-დანიშნულების, მისი მშენებლობის თარიღის, აღმოჩენილი მასალების ტიპოლოგიური და ქრონოლოგიური კლასიფიკაცია.

ციხე მდებარეობს მდ. მაჭახლის წყლისა და ჭოროხის ხერთვისში ზღვის დონიდან 429 მ სიმაღლეზე (GPS კოორდინატები: N 41°31.005'; E 041°43.131') (სურ.1). იგი დაშენებულია მაღალ, წინ წამოწეულ კლდოვან ბორცვზე. დამხრობილია ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ და მორგებულია კლდოვან რელიეფს (ზომები: 27x17 მ). აქედან შესანიშნავად მოსჩანს როგორც ჭოროხის, ისე მაჭახლის წყლის ხეობის კარგა მოზრდილი სივრცე. მისი დიდი ნაწილი დანგრეულია. შედარებით კარგადაა შემორჩენილი გალავნის კედლების ჩრდილოეთი მხარე. ნაგებია სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ქვებით, არანესიერი წყობით. აქა-იქ გალავნის კედლებში თუ შიდა სივრცეში გამოვლენილ ნაგებობებში გამოყენებულია კარგად გათლილი კვადრები. გალავნის ჩრდილოეთი კედლის წყობაში დატანებულია მოზრდილ ქვაზე ნაკვეთი ჯვრის გამოსახულება. კედლის წყობის ხასიათი მის არქაულობაზე მიუთითებს.

¹². ექსპედიცია მუშაობდა შემდეგი შემადგენლობით: შოთა მამულაძე (ხელმძღვანელი), კახაბერ ქამადაძე (რაზმის ხელმძღვანელი), ლაშა ასლანიშვილი, გურამ ჩხატარაშვილი (არქეოლოგები), გიორგი დუმბაძე (მხატვარი), მერი ყულეჯიშვილი (ლაბორანტი), სულხან მამულაძე (დოქტორანტი), ნოდარ დევაძე (მძღოლი).

ციხეს ერთადერთი მისასვლელი სადღეისოდ ჩრდილო-დასავლეთ მხრიდან აქვს. სწორედ აქედან ციხეზე ასასვლელ გზას აკონტროლებს გალავანში ჩართული კოშკი, რომელიც არანესიერი მართკუთხედია (ზომები: 5,40x2,40 მ). მისი შემორჩენილი მაქსიმალური სიმაღლე 3 მეტრს აღწევს. კოშკიც გალავნის მსგავსად ნაგებია ფლეთილი, სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ქვებით, არანესიერი ნყობით. კოშკს აღმოსავლეთით მიშენებული აქვს ოთკუთხა გეგმის კონტრფორსი. ხოლო მის გვერდზე ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ციხის გალავანს პარალელურად მიუყვება საკმაოდ სქელი კედელი, რომლის სიგანე 65 სმ-ია. იგი 2,85 მ მანძილზე გრძელდება და ებმის აღმოსავლეთით გალავნის კედელს. როგორც ჩანს თავის დროზე აქედან უნდა ყოფილიყო ციხეში შესასვლელი. ჩრდილოეთის გალავნის კედელსა და პარალელურ კედელს შორის დაშორება 1,72 მ აღწევს. მათ შორის – პარალელური კედლის სამხრეთ კუთხეში ჩაჭრილია 1,60 მ სიგრძისა და 0,70 მ სიგანის ოთკუთხა ორმო, რომლის იატაკი კირდულაბითაა მოგებული. ორმოს სამხრეთით ამოკვეთილია პატარა 0,45 მ სიგრძისა და 0,35 მ სიგანის მართკუთხა ზომის ხვრელი. შესაძლოა ეს იყოს სალოდე, რომელიც იცავდა ჩრდილოეთიდან ციხის შიდა ტერიტორიაზე შემოსასვლელს.

სურ. 1

ჩრდილოეთი კედლიდან 6 მ-ის დაშორებით მდებარეობს საკმაოდ დიდი ზომის კვადრატული გეგმის ქვის ბურჯი. მისი ზომებია: 2×2 მ. დღეისათვის მისი შემორჩენილი სიმაღლე 3,50 მ-ია.

სწორედ ესაა ციხის ცენტრალური ნაწილი. ბურჯის ირგვლივ წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლინდა 24 ქვევრისაგან შედგენილი მარანი. მათი უმეტესი ნაწილი საკმაოდ სქლადაა ჩაკირული. პარალელური მასალების მიხედვით მარანი კარგად თარიღდება XI ს-ით.

ციხის სამხრეთ აღმოსავლეთ კუთხეში მდებარეობს კიდეე ერთი ნაგებობა. იგი იატაკიდან 0.60 მ-ითაა ამალღებული და მართკუთხა გეგმისაა. (ზომები: $4 \times 3,50$ მ). მისი იატაკი თავის დროზე კირხსნარით ყოფილა მოგებული. ბაქანი შემოვაკებულია სხვადასხვა ზომის კარგად გათლილი კვადრებით. მის შიდა სივრცეში ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ჩასმულია საშუალო ზომის ქვევრი, რომელიც დღეს სანახევროდაა შემორჩენილი. შემალღებული ბაქნიდან სამხრეთ-დასავლეთით ციხის სამხრეთის კედელში მდებარეობს თაღოვანი ნიშა (ზომები: სიმაღლე: 2,55 მ, სიგანე 0,65 მ). თაღოვანი ნიშის დასავლეთ კუთხეში მოთავსებულია სამკუთხა გეგმის პელრმავება (ზომები: სიმაღლე 0,80 მ, სიგანე 0,65 მ, სიღრმე – 0,65 მ), რომლითაც ავდივართ ციხის ზედა ნაწილში. თაღოვანი არკის თავზე განთავსებულია არანესიერი სამკუთხედის ფორმის სათავსი, რომლის იატაკიც ასევე კირხსნარითაა მოგებული. მის უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში მდებარეობს ოვალური ფორმის ჭა, რომლის სიღრმე სადღეისოდ 6 მ-მდე აღწევს.

ციხის შიდა ტერიტორიაზე წელს ექსპედიციამ მოახერხა შეესწავლა მხოლოდ გვიანი შუასაუკუნეების პერიოდის (XVII-XVIII სს) მძლავრი კულტურული ფენა, რომელიც წარმოდგენილია სხვადასხვა სახის კერამიკით: დოქების, ქოთნების, კეცების პირ-კალთის, ძირისა თუ კედლის ნატეხებით; წითელკეციანი ჩიბუხებით, მოჭიქული ჯამებით და ა.შ. აღმოჩენილ მასალებს მოეპოვებათ უამრავი პარალელი, როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოს თანადროულ ძეგლებზე აღმოჩენილ მასალათა შორის და კარგად თარიღდებიან XVII-XVIII სს-ით (მინდორაშვილი, 2009:33;

2010:97; 2015ა:12-183; 2015ბ:129-146; მამულაძე,1993:64; ხალ-
ვაში...2017: 68-109; კახიძე...1989: 47; არჩვაძე, 1978:179-18;
ჭილაშვილი,1958:108; ჯაფარიძე,1956:22; ლომთათი-
ძე,1989:201; ჩიკოიძე,1979:53; ჩხაიძე,1982:114-128; თავამაიშ-
ვილი,2009:167-168; ქამადაძე,2016: 102-134 და აშ.).

გვარას ციხე ნიგალისა და მაჭახლის ხეობის გასაღები
იყო. ამ ციხესთან გაივლიდა შავშეთისა და კლარჯეთისაკენ
მიმავალი გზები. ციხის ძირითადი დანიშნულებაც მდ. ჭო-
როხისა და მაჭახლის წყლის ხეობაზე ზღვისპირეთისაკენ
თუ ზღვისპირეთიდან კლარჯეთთან, არტანუჯთან, მცირე
არმენიასთან დ აღმოსავლეთ საქართველოსთან დამაკავში-
რებელი გზების გაკონტროლება იყო (კახიძე, მამულაძე,
2016: 92; მამულაძე, 2009: 182; სიხარულიძე, 1958: 183-184).

იგი ყველა ეპოქაში თავისი ადგილმდებარეობით მიმზიდ-
ველი იყო. წინა წლებში ციხის ტერიტორიაზე ჩატარებული
დაზვერვითი ხასიათის გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მა-
სალების მიხედვით ფიქრობენ რომ ამ ადგილას ციხე ადრეც
(VI-VII სს-ში) არსებობდა (კახიძე, მამულაძე, 2016: 92; მამუ-
ლაძე, 2009: 182). ხელსაყრელი მდებარეობის გამო იგი მოგ-
ვიანებითაც გამოუყენებიათ. ციხის განახლება XI ს-ში უნდა
მომხდარიყო და XI ს-დან XX ს-ის I ნახევრამდე დიდ როლს
ასრულებდა მდ. ჭოროხის ხეობის ერთიანი თავდაცვითი
სისტემის ჯაჭვში.

არქეოლოგიური გათხრები გვარას ციხეზე სამომავლო-
დაც გაგრძელდება.

ლიტერატურა:

1. **არჩვაძე, 1978:** არჩვაძე თ., აღმოსავლეთ საქართველოს
გვიან ფეოდალური ხანის მოუჭიქავი თიხის ნაწარმი
//ფსად. III, 11-131. თბილისი
2. **თავამაიშვილი, 2009:** თავამაიშვილი გ., გვიანი შუასაუ-
კუნეების არქეოლოგიური მასალა ბათუმის ციხი-
დან//საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ბა-

თუმი: წარსული და თანამედროვეობა“ მასალები, 166-170. ბათუმი

3. **კახიძე...1989:** კახიძე ა, ხახუტაიშვილი დ., მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის// სდსძ, XVIII. თბილისი
4. **კახიძე, მამულაძე, 2016:** კახიძე ა, მამულაძე შ., აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი. 2016.
5. **ლომთათიძე 1989:** ლომთათიძე გ., არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ალგეთისა და ივრის ხეობაში. თბილისი
6. **მამულაძე 1993:** მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები. ბათუმი
7. **მამულაძე, 2009:** მამულაძე შ., გზები, საგზაო ნაგებობები და საფორტიფიკაციო ნაგებობანი//სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა II, ბათუმი 2009: 171-183
8. **მინდორაშვილი, 2009:** მინდორაშვილი დ., არქეოლოგიური გათხრები ძველ თბილისში. თბილისი
9. **მინდორაშვილი, 2010:** კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა. თბილისი
10. **მინდორაშვილი, 2015ა:** მინდორაშვილი დ., ხიხანის ციხეზე 2013 წელს ჩატარებული გათხრების ანგარიში// აჭარა, წარსული და თანამედროვეობა II, 132-183. ბათუმი
11. **მინდორაშვილი, 2015ბ:** საქართველოს არქეოლოგია, II-III, ბათუმი. 2015
12. **სიხარულიძე, 1958:** სიხარულიძე ი., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმია. I, ბათუმი
13. **ქამადაძე 2016:** ქამადაძე კ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (აჭარა) გვიან შუასაუკუნეებში წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალების მიხედვით). დისერტაცია. ბათუმი
14. **ჩხაიძე, 1982:** ჩხაიძე ლ., გვიან ფეოდალური ხანის კერამიკული ნაწარმის ერთი სახეობა გონიოდან// სდსძ, XI, 114-127. ბათუმი
15. **ჩიკოიძე, 1979:** ჩიკოიძე ც., ქალაქი თელავი. თბილისი
16. **ჭილაშვილი, 1958:** ჭილაშვილი ლ., ქ. რუსთავი. თბილისი

17. **ხალვაში...2017:** ხალვაში მ, მამულაძე შ, მინდორაშვილი დ., არქეოლოგიური გათხრები ზენდიდში/ ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, VII
18. **ჯაფარიძე, 1956:** ჯაფარიძე ვ., ქართული კერამიკა (XI-XIII სს). თბილისი

*Kakhaber Kamadadze,
Guram Chkhatarashvili,
Meri Kulejishvili*

*Archaeological excavations in Gvara Castle
Summary*

The Gvara Castle is located in the village of Gvara, Khelvachauri municipality, at the confluence of the Machakhlistskali and the Chorokhi. The castle is built on a high protruded rocky hill which has excellent views of a rather large area of Chorokhi and Machakhlistskali gorges. It controlled old roads crossing the Chorokhi and Machakhlistskali gorge. Major part of the castle is ruined. Northern part of the curtain walls is relatively better preserved. Well-treated stones are used in the masonry. Remains of structures of different epochs are preserved on the inner area of the castle. Most of them are ruined. Particularly interesting is a well-preserved water reservoir in the central part of the inner fort. A representation of a cross carved on a large stone is inserted in the masonry of the northern part of the curtain wall.

**ქრაქები გონიო აფსაროსიდან უახლესი
აღმოჩენების მიხედვით**

ქრაქები საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ნივთებია, რომლებიც გამოიყენებოდა საცხოვრებელი თუ საზოგადოებრივი (ტაძარი, აბანო, თეატრი, აკლამა და ა.შ.) დანიშნულების ნაგებობების გასანათებლად. რელიგიური რიტუალებისა და დღესასწაულების დროს განსაკუთრებული განათება იყო საჭირო. ხშირია სანათების მიცვალებულისათვის სამარხში ჩატანების ფაქტი, საიქიოს გზის განათების მიზნით, რაც დაკავშირებულია იმდროინდელ რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებთან და დასაკრძალავ რიტუალში გამოყენებასთან.

გარკვეული პერიოდიდან სანათები მხატვრულ-ესთეტიკური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ფუნქციასაც იძენენ. სანათთა ფუნქციიდან გამომდინარე, მათი ქრონოლოგიური და გეოგრაფიული არეალი ფართოა. მათ ვხვდებით კაცობრიობის განვითარების ისტორიის თითქმის ყველა პერიოდში (ზედა პალეოლითიდან დღემდე) და მსოფლიოს ყველა კუთხეში. უძველესი სანათები ნაპოვნია პალეოლითურ მღვიმეებში **[ჩარკვიანი, 2014]**. პირველი წერილობითი წყარო, სადაც სანათზეა საუბარი, ჰომეროსის “ოდისეა“-ა (XIX სიმღერა): “წინ მიუძღოდათ მათ ათენა დიდი ქალღმერთი, ოქროს ნათელი სანათური ხელში ეჭირა“ **[ჰომეროსი, 1979:343]**. ახ.წ. II საუკუნის ცნობილი ბერძენი მოგზაური და გეოგრაფოსი პავსანიასი თავის ნაწარმოებში “ელადის აღწერა“ მოიხსენიებს ბერძენ მოქანდაკე კალიმაქოსს (ძვ.წ. V ს.), რომელმაც ქალღმერთ ათენასთვის ოქროს სანათი შექმნა, რომელიც ათენის აკროპოლისზე, ერექტეიონში ჩაუქრობლად ენთო, რადგან პატრუქი კარპასიური სელისაგან იყო დამზადებული **[Павсаний, 2002:70]**. დროთა განმავლობაში იცვლებოდა ქრაქების ფორმა, დამზადების ტექნოლოგია და შემკულობა. სანათები სხვადასხვა გეომეტრიული თუ სტილიზებული ორნამენტით იყო შემკული, მათზე ხშირად გამო-

ისახებოდა როგორც მითოლოგიური და რელიგიური სიუჟეტები, ისე საყოფაცხოვრებო სცენები და საგნები. პატრუქის დასამზადებლად ლერწმის გულს, სელსა და კანაფს იყენებდნენ, ხოლო სანვავად – თხილის, ყაყაჩოს, წიფლის, სელის, ზეითუნის ზეთს ან ქონს, შესაძლებელია ნავთობიც ეხმარათ. პატრუქის წვერის გასასწორებლად საგანგებო ხელსაწყო – ბრინჯაოს კაუჭი – არსებობდა [კილურაძე, 1977: 214; გამყრელიძე, 2001: 26-30]. თიხა, ძირითადად, მსუბუქი და იოლად გადასაადგილებელი ჭრაქების დასამზადებლად გამოიყენებოდა. შესაბამისად, თიხის ჭრაქები, სხვა დანარჩენთან შედარებით, ბევრად მრავალრიცხოვანია და ალბათ, უფრო ყოველდღიური მოხმარების საგანს წარმოადგენდა. ნეფლი თიხისგან ჭრაქების ფორმის გამოყვანა ძირითადად სამი ხერხით ხდებოდა – 1. მარტივი ხელითნაძერწობით, 2. კერამიკულ მორგვზე, 3. ყალიბში. ხელითნაძერწ ჭრაქებს, მარტივად, ყოველგვარი ხელსაწყოს გამოყენების გარეშე, ხელით ეძლეოდა ფორმა და როგორც წესი, უხეშ და სადა ნივთებს წარმოადგენენ. მათი ქრონოლოგიური დიაპაზონი ფართოა (ძვ.წ. III ათასწლეულიდან ახ.წ. XVI-XVII საუკუნეებამდე). კერამიკულ მორგვზე ჭრაქების დამზადება შემდეგნაირად ხდებოდა – მორგვზე გამოიყვანებოდა ტანი, შემდეგ ემატებოდა დანარჩენი დეტალები, ნაკერები საგანგებოდ იგმანებოდა, და ხდებოდა გამოწვა. მათი წარმოება იწყება ძვ.წ. VI საუკუნიდან. ჭრაქის ყალიბში დასამზადებლად – ყალიბის ორივე საგდული თიხის თხელი მასით ილესებოდა. მასის გამოშრობის შემდეგ ხდებოდა ყალიბიდან გამოღება, შეერთება, დარჩენილი ნაკერის მოდალური შტამპით დამუშავება და ჰაერზე გაშრობა, სხვადასხვა ორნამენტით დაფარვა და ლუმელში გამოწვა. ყალიბის გამოყენებით შესაძლებელი გახდა ჭრაქების მრავალნაირი ორნამენტით შემკობა. ითვლება, რომ პროტოტიპი, ყალიბში დამზადებული თიხის ჭრაქებისა, ლითონის ჩამოსხმული ჭრაქები იყო. მათი წარმოება დაიწყო ძვ.წ. II საუკუნიდან და კარგა ხანს ჩაანაცვლა მორგვზე დამზადების ტექნოლოგია. ახ.წ. III-IV სს-ში ისევ აღორძინდა მორგვზე დამზადების წესი და ყალიბში დამზადების წესთან ერთად განაგრძო არსებობა [Арсеньева,

1988:3-6]. ლითონისგან (ბრინჯაო, რკინა და სხვ.) და მარმარილოსაგან დამზადებული სანათები (ჭრაქები, ლამპადარიები, კანდელაბრები, ჭალები), თუ გავითვალისწინებთ მასალის სიძვირესა და დამზადების რთულ ტექნოლოგიას, უფრო სადღესასწაულო და რელიგიური ტუალური დანიშნულებისა იყო. ბრინჯაოს სანათები ჩამოსხმით, ხოლო რკინისა – ჭედვით მზადდებოდა. ისინი სასახლეებს, ტაძრებსა და ადმინისტრაციულ შენობებს ამშვენებდნენ. ცნობილია, რომ ბრინჯაოს თუ სხვა ლითონისაგან დამზადებული სანათები ძვირფას სასაჩუქრე საგანსაც წარმოადგენდნენ. მინის სანათები (ჭრაქი, ლამპარი) მინის თავისუფლად ან ყალიბში გამობერვისა და ყალიბში ჩამოსხმის ტექნიკით მზადდებოდა.

რომაულ ხანაში ჭრაქები კიდევ უფრო ფართოდ ვრცელდება. მათ დიდი როლდენობით ამზადებდნენ ანტიკური სამყაროს მთელ რიგ კერამიკულ სახელოსნოებში, როგორც შიდა მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, ისე საექსპორტოდაც, რაც გარე ბაზარზე მათზე დიდი მოთხოვნილებით იყო განპირობებული. სწორედ ამ ფაქტორმა გამოიწვია იმ სპეციალიზებული სახელოსნოების წარმოშობა ეფესოში, პერგამონში, სამოსზე, რომში, კართაგენში, ალექსანდრიაში და სხვაგან (ტაბ.I/1), სადაც საგარეო ბაზრისათვის დიდი როლდენობით ამზადებდნენ ჩვენთვის საინტერესო პროდუქციას **[ეპრალიძე, 2005]**. ელინისტური ხანის ჭრაქებისაგან განსხვავებით, ამ პერიოდში ჭრაქების გარკვეული, ჩამოუყალიბებელი სახე იყო გამოყენებაში, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში რომაული ტიპის ჭრაქების სახელწოდებითაა ცნობილი. მათთვის დამახასიათებელია ცილინდრული ტანი, მომცრო საპატრუქე მილი და საზეთე, ორლულიანი, ან დაღარული მარყუჟისმაგვარი ყური და ბრტყელი ძირი.

უკვე ახ.წ. III საუკუნის იტალიკური და მცირეზიული ჭრაქების ადგილს იმპორტში უკვე ატიკური ჭრაქები იკავებენ. მათთვის დამახასიათებელია ფარაკისა და გვერდების რელიეფური წერტილებით შემკობა, გამონვის მაღალი ხარისხი კი გარკვეულ სიმსუბუქეს ანიჭებდა **[ეპრალიძე, 2005]**.

თავის მხრივ, მეტად საინტერესოა გონიო-აფსაროსის კასტელუმის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი რომაული პერიო-

დის კერამიკული ნაწარმი, რომელთაგან დღეს წარმოგიდგენთ ჭრაქებს. მათი დიდი ნაწილი რომაული ეპოქის ყაზარმების ნაშთების კულტურულ ფენაში იქნა მიკვლეული (ტაბI/2).

ერთ-ერთი პირველი, რომელსაც განვიხილავთ, ესაა წითელლაკიანი ჭრაქის ფრაგმენტი SW-V უბნიდან (ტაბII/1), რომელსაც აქვს ჩალისფერკეციანი კეცი, ცილინდრული ტანი და მომცრო საპატრუქე მილი. უნდა ჰქონოდა მარყუჟისებრი, პატარა ყური. სამწუხაროდ, ჩაზნექილი ფარაკის დიდი ნაწილი არ აქვს შერჩენილი, შესაბამისად საზეთე ხვრელიც არ ჩანს. ფარაკის ირგვლივ წრიული სარტყელი შემოუყვება. არ არის გამორიცხული, რომ ფარაკზე ორნამენტიც ჰქონოდა. ჭრაქს ირგვლივ აქა-იქ შემორჩენილი აქვს წითელი ლაკის კვალი. მსგავსი ჭრაქები ბევრგანაა დაფიქსირებული, მათ შორის კართაგენში, ოლბიასა და პერგამონში [Vessberg, 1953]. თუმცა, ზუსტი ანალოგები მაინც პერგამონულ ნაწარმთან მოეძებნება, რომლებიც I საუკუნის მიწურულითა და II საუკუნის პირველი მეოთხედით თარიღდება.

მოდევნო ჭრაქი (ტაბII/2), აღმოჩენილ იქნა SO-XII უბნის 51-ე კვადრატში ე.წ. ყაზარმის ნაგებობის იატაკის დონეზე. ჭრაქი ვარდისფერკეციანია, მას წითელი ლაკი ჰქონდა დატანილი. აქვს მომრგვალებული და კედელზე გადმოკეცილი გვერდები, ფარაკი ჩაზნექილია. სამწუხაროდ, ფარაკის დიდი ნაწილი არ აქვს შემორჩენილი, რის გამოც საზეთე ნახვრეტის მდებარეობის განსაზღვრა ვერ ხერხდება. შესაძლებელია ფარაკზე ჰქონოდა ორნამენტიც. რაც შეხება მის ანალოგებს, ძალიან დიდია მსგავსება სამოსურ ნაწარმთან, რომელიც რომაულ პერიოდში კერამიკული ნაწარმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ექსპორტიორი გახლდათ [Vessberg, 1953]. მსგავსი ტიპის სამოსური ჭრაქები თარიღდება ახ.წ. II საუკუნის პირველი მეოთხედით.

შემდეგი ჭრაქი (ტაბII/3), SO-XII უბნის ტერიტორიაზე, 71-ე კვადრატში რომაული პერიოდის ყაზარმის იატაკის დონეზე აღმოჩნდა. ეს ჭრაქიც ვარდისფერკეციანი გახლავთ, რომელიც დაფარული იყო წითელი ლაკით. აქვს შიგნით ჩაზნექილი ფარაკი, რომელსაც საზეთე ნახვრეტი საპატრუქე

მილთან ძალიან ახლოს აქვს. ასევე შემორჩენილი აქვს მცირე, მარყუჟისებრი ყური და საპატრუქე მილის მცირე ნაწილი. თავის მხრივ, გამოირჩევა მეტად საინტერესო ორნამენტით.

მსგავსი გამოსახულებიანი ჭრაქები ბევრგანაა დადასტურებული. რომელთა ფარაკზე ეტლში შებმული ცხენები, ფრთოსანი ცხენი, თუ მასზე ამხედრებული მხედარია გამოსახული. სამწუხაროდ, ორნამენტი იმდენადაა დაზიანებული, რომ რთულია მასზე გამოსახული ცხოველის ზუსტად განსაზღვრა. ეს ჭრაქი ახლო მსგავსებას ავლენს პერგამონულ ჭრაქებთან, რომლებზეც ლომების, ცხენებისა, თუ სხვა ცხოველთა გამოსახვა ძალიან ხშირად გვხვდება. ამ ტიპის ჭრაქები ახ.წ. I საუკუნის ბოლოსა და II საუკუნის დასაწყისით თარიღდება [Bailey, 1988]. ჩვეულებრივ, მსგავსი ჭრაქების განათების ხარისხი, რომელთაც საზეთე ნახვრეტი ძალიან ახლოს ჰქონდათ საპატრუქე მილთან, არც თუ ისე მაღალი იყო.

კიდევ ერთი ჭრაქი (ტაბII/4), რომელიც ასევე SO-XII უბნის ტერიტორიაზე, კერძოდ კი 72-ე კვადრატში აღმოჩნდა, ასევე გამოირჩევა ძალიან საინტერესო, ექსპრესიული ორნამენტით. აღნიშნული ჭრაქის მხოლოდ ფარაკი შემორჩა, რომელსაც საპატრუქე მილთან ძალიან ახლოს აქვს საზეთე ნახვრეტი. ჭრაქი ვარდისფერკეციანია, შეიცავს მცირე ზომის პიროქსენის მინარევებს. ჩაზნექილ ფარაკს ირგვლის წრიული სარტყელი შემოუყვება. მიუხედავად ორნამენტის ნაწილობრივი დაზიანებისა, მაინც შესაძლებელია მასზე გამოსახული ცხოველის აღქმა, სავარაუდოდ ეს გახლავთ ლომის გამოსახულებიანი ორნამენტი, რომლის გამოსახვაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძალზე პოპულარული იყო აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირულ ნაწარმზე [Bailey, 1988]. აღნიშნული ჭრაქიც პერგამონულ ნაწარმს განეკუთვნება და ახ.წ. I საუკუნის ბოლოსა და II საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. მსგავსი ჭრაქები აღმოჩენილია როგორც ჩრდილო შავიზღვისპირეთში, ისე აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის სხვადასხვა ძეგლებზე.

ამდენად, როგორც ვხედავთ, გონიო-აფსაროსში აღმოჩენილი, ჩვენს მიერ განხილული ჭრაქები, ქრონოლოგიური

თვალსაზრისით ახ. წ. I საუკუნის ბოლოსა და II საუკუნის პირველი მეოთხედით თარიღდება, ხოლო მათი დამზადების ძირითად საწარმოო ცენტრს სამოსი და პერგამონი წარმოადგენდა. ამ საკითხის ირგვლივ უფრო ვრცელი კვლევა კი ახლო მომავალში გეეცნება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ებრალიძე, 2005:** – ებრალიძე ტ., სამხრეთ- დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი გვიანელებისტურსა და რომაულ ხანაში (სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი იმპორტული კერამიკის მიხედვით), ბათუმი;
2. **თოდუა, 1988:** – თოდუა თ., რომაული კულტურა და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი, სმამ, თბილისი;
3. **Appolonia, 1983:** – Appolonia-Arsuf, Sussman V. “The Samaritan Oil Lamps from Apolonia-*Arsuf“, TA 10, pp. 71–96.1996 Wexler L. & Gilboa G. “Oil Lamps of the Roman Period from Apollonia-Arsuf“, TA 23, pp. 115–131.
4. **Bailey, 1988:** – Bailey D.M. A Catalogue of the Lamps in the British Museum, III: Roman provincial lamps, London;
5. **Potok, 1978:** – Potok C., Wanderings, History of the Jews, Ballantine Books;
6. **Roth, 1996:** – Roth C., Encyclopaedia Judaica, Keter Publishing;
7. **Runes, 1959:** – Runes, D., Dictionary of Judaism, Citadel Press;
8. **Steffoff, 1997:** – Steffoff R., Finding the Lost Cities, Oxford Press;
9. **Sussman, 1972:** – Sussman, V., Ornamented Jewish Oil-lamps, Israel Inst. and Exploration Society;
10. **Soden, 1994:** – Von Soden W., The Ancient Orient, William B.Eerdman Publishing;
11. **Vessberg, 1953:** – Vessberg, O., “Hellenistic and Roman Lamps in Cyprus“ Opuscula Atheniensia 1:115–29.

Lamps from Gonio Apsarus according to newest discoveries

Summary

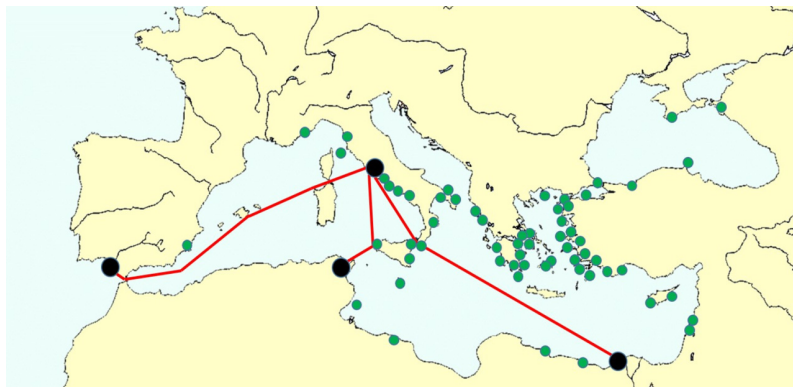
In the article, it is considered the origin of the Roman time lamps, its manufacturing technology and the main manufacturing centers. In addition, there are presented several lamps found in Gonio-Apsaros area, there is presented their description and manufacturing centers too. As for sum up, the article provides significant information that, the most important centers involved in Gonio-Apsarus Roman garrison's lamps supply process were Samos and Pergamon.

ტაბულების აღწერილობა:

- I. რომაული ეპოქის ძირითადი და რეგიონული კერამიკული საწარმოო ცენტრები;
- II. გონიო-აფსაროსი (მონიშნულია მოცემული ჭრაქების აღმოჩენის ადგილები);
- III. ჭრაქები;

ტაბულები:

ტაბ.I

1

2

ტაბ. II

1

2

3

4

**ქაბაულის ამაღლების სახელობის ეკლესიის
ისტორიის ზოგიერთი საკითხი**

ხულოს მუნიციპალიტეტის სხალთის თემში შემავალი სოფელ ძმაგულის სახელწოდებასთან დაკავშირებით მოსახლეობაში ცნობილია ორი ლეგენდა, რომელთა შინაარსის გაცნობის შემდეგ, ღვივდება ინტერესი სამეცნიერო წრეებისთვის დღემდე უცნობი საკითხები ძმაგულის ამაღლების სახელობის ეკლესიის ისტორიის შესახებ.

ერთი ლეგენდა, სადაც წმინდა მამის ტრაგიკულ აღსასრულზეა საუბარი, უკავშირდება სოფლის სახელწოდების წარმოშობას. ამ გადმოცემის თანახმად, „უძველეს დროს ჩვენ წინაპრებს აქ აუშენებიათ ეკლესია, ამაღლებაში ეკლესიის ხუცესად აქური მღვდელი განუწესებიათ. ეს ეკლესია ამაღლების დღეს გახსნილა და ამიტომაც ამ ადგილს „ამაღლება“ რქმევია. მტრის შემოსვლის მერე ეს ადგილები ძალით გაუმაჰმადიანებიათ, მაგრამ მღვდელი თურმე თავისას არ იშლიდა და წირვას მაინც ატარებდა. ერთ-ერთი წირვის დროს, როცა ზარი ირეკებოდა, მოსულან თურქები, ხუცესი შეუპყრიათ და სასტიკად უწამებიათ – მიწაში ჩაუკირავთ. ხუცესთან მისვლა ვერავის გაუბედავს, მოსახლეობა თურქებს დაუშინებია. მოწამე ადგილზე გარდაცვლილა. ამ მღვდელს ჰყოლია ძმა, სახელად გულა, რომელიც ძალზე განიცდიდა ძმის ამბავს. ამ ამბის შემდეგ, გულა იმ მიდამოში დასახლებულა, სადაც „ამაღლების“ ეკლესია იდგა და ცხოვრებაც იქ გაუგრძელებია. ამიტომაც ამ უბანს „ძმაგულა“ დარქმევია“ (მთქ. ა. გორგილაძე, დაბ. 1950 წ. და მცხ. სოფ. ქერში. 2012 წ.) *[მიქელაძე, 2014:278]*.

ადგილი, რომელზეც საუბარია ლეგენდაში, მდებარეობს სოფელ ძმაგულიდან 2 კილომეტრში და პრაქტიკულად არამარტო სხალთის ხეობას, არამედ აჭარისწყლის ხეობის ნაწილს (შუახევამდე მაინც) გაჰყურებს, ასევე აქ გადიოდა გზა სხალთის ხეობიდან თავო-ხულოს მიმართულებით. თავის დროზე ამ ადგილს უდიდესი საფორტიფიკაციო მნიშვნელო-

ბა ჰქონდა. ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ამ ადგილას ეკლესიის მშენებლობაც, რომელიც თავის დროზე თლილი ქვით ყოფილა ნაშენი. ამ ადგილს დღემდე მოსახლეობა **ამალლებას, ან ნასაყდს/ნასაყდრალს** უწოდებს და თვლიან, რომ აქ უნდა ყოფილიყო ამალლების სახელობის ეკლესია და ადგილის სახელიც აქედან.

სოფლის გეოგრაფიული მდებარეობითა და სავარგული მიწების რაოდენობით თუ ვიმსჯელებთ, მოსახლეობის რაოდენობა აქ 10-12 ოჯახზე მეტი არასდროს ყოფილა. ერთ-ერთი გადმოცემის მიხედვით აქ ყოფილა სოფელი, მაგრამ შავი ჭირს მოსახლეობა გაუწყვეტია. მოგვიანებით (ჩვენი ვარაუდით, ეს უნდა მომხდარიყო დაახლოებით მე-17 საუკუნის დასაწყისისთვის) აქ დასახლებულა ამჟამად ამ სოფელში მცხოვრები მუშამბაძეების წინაპარი, რომლის პირველსაცხოვრისი ჩვენთვის უცნობია. მუშამბაძეები სოფლის ცენტრში, იმდროისთვის ერთადერთ წყაროსთან ახლოს ცხოვრობენ, რაც გვავარაუდებინებს რომ ისინი ამ სოფლის პირველმოსახლეები იყვნენ. სოფლის პირველმაცხოვრებლებად ითვლებიან აგრეთვე ამჟამად სოფელ ჩაოში მცხოვრები გოგოლაძეების წინაპრებიც. ზოგიერთ ადგილს ძმაგულაში დღესაც მათი სახელით მოიხსენიებენ. ისინი აქედან უნდა გასახლებულიყვნენ სწორედ ეპიდემიის გამო.

სოფლის მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ პირველი ცნობები აჭარის ვილაეთის დავთარშია მოცემული, თუმცა რამდენად ობიექტურად ასახავს ვითარებას ეს წყარო, არ ვიცით, სადაც ძმაგულა სოფელ ჭერის უბნადაა აღნიშნული და მცხოვრებთა რაოდენობა ჭერთან ერთად 8 კომლს შეადგენს **[აჭარის, 2011]** და საფიქრებელია, რომ იმ დროისთვის ჭერში უფრო მეტი ოჯახი იქნებოდა, ვიდრე ძმაგულაში. ამ მონაცემებით, ძმაგულაში 2-3 კომლი უნდა ყოფილიყო, თუმცა არ ვიცით ვისი წინაპრები იყვნენ ისინი. რაც შეეხება დღეს სოფელში მცხოვრებთა წინაპრებს, მათი აქ დასახლების ისტორია დაახლოებით ასეთია: მუშამბაძეების შემდეგ, აქ დასახლებულან ადიგენიდან გადმოსული

ლომიძეები¹³, რომლებიც ახლა ასლანიძეებად იწერებიან. ეს უნდა მომხდარიყო დაახლოებით მე-18 საუკუნის 30-იანი წლების შემდეგ. შემდეგი გვარის წინაპარი, რომელიც აქ დასახლებულა, სოფელ ჩაოდან გადმოსული მახარაძეები არიან. მათი ისტორია შედარებით კარგადაა ცნობილი. ისინი აქ სოფელ ჩაოდან უნდა გადმოსულიყვნენ საცხოვრებლად მე-19 საუკუნის დასაწყისისთვის. ამავე საუკუნის მეორე ნახევარში კი ეტაპობრივად სოფელ ყინჩაურიდან აქ საცხოვრებლად მოვიდნენ სოფელში ამჟამად მცხოვრები სხვა მახარაძეები, რომლებსაც პირველად მოსულ მახარაძეებთან რაიმე ნათესაური კავშირი არ აქვთ.

ამ პატარა შესავალის შემდეგ კიდევ უფრო საინტერესოდ ჩანს ამ სოფლის ქრისტიანული ისტორია. მოსახლეობაში შემორჩენილი გადმოცემით, აქ ყოფილა თლილი ქვით აშენებული ეკლესია, რომელიც სამნუხაროდ დღემდე შესწავლილი არაა სპეციალისტების მიერ. როგორც უკვე აღინიშნა, ამ ადგილს მოსახლეობა დღემდე ნასაყდს, ან ნასაყდრალს ეძახის. იბადება კითხვა: ასეთ პატარა სოფელში რატომ იყო თლილი ქვით გაკეთებული ეკლესია? კითხვაზე ნა-

¹³ გადმოცემით ცნობილია, რომ ადიგენიდან გამოქცეული ლომიძე (როგორც წესი, ასეთ გადასახლებებს საფუძვლად უდევს ქალთან დაკავშირებული ისტორია, რომ ერთი ქალი უყვარდა რამდენიმეს, მაგრამ ქალს ეს უყვარდა და ამიტომ იძულებული გახდა დაეტოვებინა თავისი საცხოვრისი და ა. შ.), მუშამბაძეს მიუღია როგორც ძმა და მის გვერდით დაუსახლეს სოფლის ცენტრში მაშინ არსებულ ერთადერთ წყაროსთან ახლოს. დღემდე ამ ორი გვარის საგვარეულო მიწების გვერდი-გვერდ მდებარეობაც ამაზე მიუთითებს. მაგრამ აქ საინტერესოა ის, თუ რა აღმსარებლობის უნდა ყოფილიყო აქ გადმოსახლებული ლომიძე? მუშამბაძე რომ ქრისტიანი იქნებოდა (ამ დროისათვის ზემო აჭარაში ისლამიზაციის პროცესი ჯერ დაწყებული არაა, ყოველ შემთხვევაში მოსახლეობის ქვედა ფენებში მაინც), ეს ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. შესაბამისად, ის თავის ძმად ვერ გაიხდიდა, სოფლის მიწებს შუაზე არ გაუყოფდა და მეზობლად არ გაიხდიდა მუსლიმს იმ დროისათვის ქრისტიანების ისლამისადმი და ზოგადად დამპყრობლის მიმართ დამოკიდებულების გამო. გამომდინარე აქედან, აქ ჩამოსახლებული ლომიძეც ქრისტიანი უნდა ყოფილიყო და სავარაუდოა, რომ ის ადიგენიდან სწორედ იმ პერიოდისთვის სამცხე-ჯავახეთის ტერიტორიებზე დაწყებულ ისლამიზაციის პროცესს გამოქცეოდა.

ნილობრივ სცემს პასუხს თვით ამ ადგილის გეოგრაფიული მდებარეობა – სოფლების, თავოს, გურძაულის, ჭერისა და ძმაგულის სიახლოვე (თუმცა, გურძაულისა და ჭერისთვის სხალთის ეკლესია უფრო ახლოსაა).

ეკლესიის ნანგრევები (თლილი ქვები)

ამჟამად სოფლის მცხოვრებთა მეხსიერებაში შემორჩენილი ამ ისტორიით თუ ვიმსჯელებთ, ზემოთ ნახსენები ამაღლების ეკლესია შესაძლებელია აშენებულიყო შუა საუკუნეებში, ხოლო დანგრევის თარიღი უცნობია, თუმცა უდაოდ უკავშირდება ოსმალთა ბატონობის ხანას. სავარაუდოდ, სოფელში სხვა სალოცავიც უნდა ყოფილიყო. გადმოცემით, სოფლის განაპირას ყოფილას ხის პატარა საყდარიც, რომლის ადგილზეც მე-20 საუკუნის დასაწყისში კი, მუშამბაძეების დიდი ბებია ქრისტიანულ დღესასწაულებზე ანთებდა სანთლებს. ამჟამად ამ ადგილას არ ჩანს იქ საყდარის არსებობის რაიმე კვალი, მაგრამ მისი ადგილმდებარეობა გვაფიქრებინებს ადრე იქ სამლოცველოს არსებობას, რაც ზეპირი გადმოცემებითაც დასტურდება.

ამაღლების სახელობის ეკლესიის შესახებ ძირითადი ინფორმაცია შეიძლება მოგვცეს არქეოლოგიურმა გათხრებმა, რომელიც სამწუხაროდ, ჯერ არ ჩატარებულა. ნაეკლესიარი განადგურების საფრთხის წინაშეა. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ ზუსტად ამ ეკლესიის ადგილას მე-20 სა-

უკუნის 70-იან წლებში აშენდა საცხოვრებელი სახლი. მაშინ ეკლესიის ნაშთი არ ჩანდა, თუმცა ეხლა სხვადასხვა სამუშაოების ჩატარების დროს, იქ სხვადასხვა ნივთების ნამტვრევებთან ერთად, ეკლესიის თლილი ქვებიც გამოჩნდა. გადმოცემით ეკლესიის ქვებია გამოყენებული მე-19 საუკუნის 50-იანი წლების შემდეგ აშენებული სოფელ თაგოს მეჩეთის საძირკველად.

ვფიქრობთ, რომ ამალლების სახელობის ეკლესიის ისტორიის შესწავლა უნდა მოხდეს ისლამიზაციის პროცესთან კავშირში, რომელიც სხალთის ხეობაში შედარებით გვიან განხორციელდა. ზაქარია ჭიჭინაძის ჩანაწერებით თუ ვიმსჯელებთ, მე-19 საუკუნის 50-იან წლებში სხალთის ეკლესიაში წირვა-ლოცვებს აღავლენდა მღვდელი. პირველი მუსლიმური ლოცვა აღუვლენია იმ პერიოდისთვის სტამბოლში რელიგიური განათლების მიღების შემდეგ დაბრუნებულ ქედელ ახმედ ხალიფაშვილს. სწორედ მისგან ჩაუწერია ზაქარია ჭიჭინაძეს ასეთი ისტორია: „სხალტა რომ ჯამეთ გააკეთეს, მე პირველად ვალოცე იქ ხალხი, პირველად მე დავიძახე მაჰმადის ლოცვა მის მინარიდგან. სხალტის ეკლესიის სურათებს რომ ცეცხლს ვაძლევდით, ესეც ძლიერ ბევრს მოხუცებულებს სწყინდდათ“ *[ჭიჭინაძე, 1925:12]*. მაგრამ ჩვენთვის უფრო საინტერესოა ჭიჭინაძის ცნობა იმის შესახებ, სადაც ის საუბრობს ყინჩაურში ეკლესიის დანგრევის შესახებ, რომ ეკლესია თურქებმა დაანგრიეს და აქ მხოლოდ ეკლესიის ნანგრევებიღა ჩანსო *[იქვე, გვ. 67]*. სხალთის ტაძარი რომ არ დაუნგრევიათ და არც ნასაყდრალი ჰქვია იმ ადგილს, ეს ცნობილია. არც გადმოცემებით და არც სამეცნიერო ლიტერატურით არ დასტურდება ყინჩაურში სხვა ეკლესიის არსებობა. თუ ჭიჭინაძესთან აქ საუბარია სხალთის ეკლესიის ეზოში პატარა ეკლესიის ნანგრევებზე, ეს გაცილებით ადრე დაინგრა, ვიდრე აქ ოსმალები მოვიდოდნენ. ეს ნანგრევები არქეოლოგებმა მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში აღმოაჩინეს. მაშინ რომელ ნასაყდრალზე საუბრობს ჭიჭინაძის ინტერვიუერი?

ამავე წიგნში ჭიჭინაძე საუბრობს ყინჩაურის მღვდელზე, რომელმაც დიდ ხანს შეინახა ქრისტიანობა და მეზობელ სოფლებშიც დადიოდა ქრისტიანობის საქადაგებლად, რის

გამოც ის დაასმინეს და ამის გამო დიდი შიში აწვიეს ამ მღვდელს ხიმშიაშვილებმაო *[იქვე, გვ., 67]*. აქ შევნიშნავთ, რომ ხიმშიაშვილების მმართველობა დღევანდელი აჭარის ტერიტორიაზე მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან ვრცელდება და შესაბამისად, ისლამის გავრცელებისთვის ზრუნვაც ხიმშიაშვილების მხრიდან მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა მომხდარიყო. ისმება კითხვა: ეკლესიის დანგრევისა და ამ მღვდლის ამბავიც ხომ არაა დაკავშირებული ამაღლების სახელობის ეკლესიასთან?

გიორგი ყაზბეგი სხალთის შესახებ წერს: ამჟამად ძველი სოფლის ადგილას მხოლოდ ტაძრის ნანგრევებია, რომლის მახლობლად დგას შერიფ-ბეგის – ზემო აჭარის ახლანდელი უფროსის ახალი სახლი *[ყაზბეგი, 1995:41]*. აქ უნდა ითქვას, რომ „ნანგრევები“ ყაზბეგთან იმ მნიშვნელობით არაა გამოყენებული, როგორც ჩვენ გვესმის ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ყაზბეგი აკეთებს სხალთის ეკლესიის ჩანახატს, პირვანდელი სახით, რომლის მიხედვით არცერთი კედელი ჩამონგრეული არაა. ავტორი აღწერს აგრეთვე ტაძარში არსებულ ფრესკებს, რომლებიც როგორც ჩანს, მისი მოგზაურობის შემდეგ განადგურდა. შესაბამისად ნანგრევებში უნდა იგულისხმებოდეს ეკლესიის მიტოვებულობა, უპატრონობა, უმოქმედობა. საინტერესოა, რომ ყაზბეგი არ ახსენებს სხალთის ეკლესიის მოძღვარსა და ზოგადად ქრისტიანობის ისტორიას, რაზეც მიუთითებს ზ. ჭიჭინაძე.

როგორც გ. ყაზბეგი წერს, ხულოდან ის სხალთაში სოფელ ჩაოს გავლით გადასულა ეს საფეხმავლო გზა დღესაც არსებობს. სოფელ ძმაგულასთან მისვლამდე გზა ორად იყოფა, ერთი სოფლისკენ მიემართება, მეორე კი დაბლა ეშვება მდინარე სხალთისწყლისკენ და შემდეგ სხალთისკენ. სავარაუდოდ ყაზბეგიც ამ გზით მოგზაურობდა, რადგანაც ის არ ახსენებს ძმაგულას და შესაბამისად ამაღლების ეკლესიას.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ დიდმიტრი ბაქრაძე *[ბაქრაძე, 1987]*, როგორც გიორგი ყაზბეგი, ასევე არერთგზის მიუთითებს, რომ ზემო აჭარაში მათი მოგზაურობიდან 30 წლის წინ აქ ყველა ქართულად ლაპარაკობდაო, შემდეგ იწყება ინტენსიურად თურქულის ენისა და ისლამის გავრცელებათ... თუ ამ ფაქტიდან ამოვალთ, აჭარაში მომ-

ძლავრებული ისლამიზაცია და თურქული ენის გავრცელება იწყება თანზიმათის რეფორმების შემდეგ, როდესაც აქედან დაიწყეს თურქულ ჯარში ახალგაზრდების გაწვევა. ჩნდება კითხვა: ხომ არ უკავშირდება ამ პერიოდს ამაღლების ეკლესიის დანგრევა?

დიმიტრი ბაქრაძე და გიორგი ყაზბეგი ამაღლების ეკლესიის შესახებ არავითარ ცნობას არ გვანვდიან. სავარაუდოდ, მათი მოგზაურობის დროს ეს ეკლესია დანგრეული იყო. ამასთან, მოგზაურები არ გადასულან ხულას სხალთა-გურძაული-ამაღლება-თაგო-ხულოს გზით, სადაც ეკლესიის ნანგრევებია შემორჩენილი.

ამ მიმართებით, საინტერესოა ცნობა, ძველი სოფლის დაცარიელების შესახებ. დაცარიელებული სოფლის მახლობლად აუშენებიათ აქაური მმართვებილის სახლი. ძველი სოფელში შემონახულა ტაძრის ნანგრევები და რამოდენიმე თლილი ქვა. სოფელი კი გაქრა. მცხოვრებლებთან ერთი ნაწილი ამბობდა, რომ აქაური უკანასკნელი ქრისტიანი მცხოვრებლები ეპისკოპოსთან ერთად იმერთში გადასულან და ეკლესიიდან თან წაუღიათ წმინდანთა ხატები; ხოლო მეორე ნაწილის გადმოცემებით კი „ძველი სოფლის მოსახლეობა ადგილობრივ ციებთან ჰავას გაექცაო“ **[ბაქრაძე, 1987: 57-58; ყაზბეგი, 1995:40-41]**. შესაძლოა ეს ცნობაც უკავშირდებოდეს ამაღლების ეკლესიას, ვინაიდან მე-19 საუკუნის 50-იანი წლებისთვის სხალთის ეკლესია მართალია არ ფუნქციონირებდა, მაგრამ შენობა შენარჩუნებულ იყო. ამის შესახებ მიგვითითებს არაერთი მოგზაური, მაგალითად პ.უვაროვა **[Уварова, 1891]**, ხოლო ამაღლების ეკლესია დაშლილია და მხოლოდ ნანგრევები იყო შემორჩენილი. შესაძლებელია, რომ გიორგი ყაზბეგი სწორედ ამაღლების ეკლესიაზე საუბრობდეს.

რა მდგომარეობაა დღეისათვის იმ ტერიტორიაზე, რომელზეც საუბარია ჩვენს ნაშრომში? უახლოეს პერიოდამდე, მხოლოდ გადმოცემებით იყო ცნობილი ამაღლების ეკლესიის არსებობა. მე-20 საუკუნის 70-იან წლებში აქ აშენდა საცხოვრებელი სახლიც, მაგრამ დღეისათვის მინის დამუშავების შედეგად აქ აღმოჩენდა მხოლოდ ეკლესიის ნანგრევები, თლილი ქვები და რამდენიმე საყოფაცხოვრებო ჭურჭლის

ფრგამენტი, დოქის ხელის ნატეხი, ჯამის ძირი, ქვევრი და
სავარაუდოდ მარანის გასაღები

დოქის ფრგამენტი (ხელი)

ჯამის ფრგამენტი (ძირი)

გასაღები

საყოფაცხოვრებო ნივთები ძირითადად ადგილობრივი თიხისგანაა დამზადებული. სავარაუდოდ ეკლესიას გააჩნდა საკუთარი მარანი. ამჟამად მხოლოდ ერთი ქვევრია აღმოჩენილი, სავარაუდებელია სხვა ქვევრების არსებობაც.

ქვევრი

ეკლესია, რომელიც მდებარეობდა სხალთისწყლის ერთ-ერთ შემალლებულ ადგილზე, სხალთის ეკლესიიდან დაახლოებით 6-7 კილომეტრში, გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე სავარაუდოდ საფორთიფიკაციო ფუნქციასაც ასრულებდა. არაა გამორიცხული, რომ იგი ყოფილიყო ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რელიგიური ცენტრი. სავარაუდოდ იგი ოთხი სოფლის 4 სოფლის (ძმაგულა (ამაღლება), ზემო კურდა (გურძაული), თავო და ჭერი) მოსახლეობას ემსახურებოდა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, დღეისათვის შემორჩენილია-ამ ეკლესიის მხოლოდ ნანგრევები. მეცნიერული კვლევა-ძიება კი არ ჩატარებულა. ეკლესიის ბურუსით მოცული ისტორიის შესასწავლად გადაუდებელ ამოცანად გვესახება არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარება, რაც მოგვცემს საშუალებას კიდევ ერთი ძეგლი შევმატოთ ჩვენს კულტურულ მემკვიდრეობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **მიქელაძე, 2014.** ნაილე მიქელაძე, ქრისტიანობისთვის წამებულთა სახეები ქართულ ფოლკლორში აჭარული ლეგენდა-გადმოცემების მიხედვით// ჩვენი სულიერების ბალავარი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. VI, ბათუმი, 2-3 მაისი, 2014. თბილისი.
2. **აჭარის, 2011.** აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთარი. ოსმალური ტექსტი, თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და ფოტომასალები გამოსაცემად მოამზადეს: ზაზა შაშიკაძემ და მირიან მახარაძემ. თბილისი.
3. **ჭიჭინაძე, 1915.** ჭიჭინაძე ზაქარია. ქართველების გამაჰმადიანება ანუ ქართველთ გათათრება. თბილისი.
4. **ყაზბეგი, 1995.** ყაზბეგი გიორგი. სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ბათუმი.
5. **ბაქრაძე, 1987.** ბაქრაძე დიმიტრი. არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში. თბილისი.
6. **Уварова, 1891.** Уварова П. С. Кавказъ: Афхазия, Аджария, Шавшетия, Псховский участок. Путевые заметки Графини Уваровой. Часть II. Москва.

Ketevan Gorgiladze

Abesalom Aslanidze

The Church of Rise of Village Dzmagauli

Summary

On the base of scientific literature and population in article is discussed the history of Khulo village Dzmaguli and Church of Rise near this village. According to these materials there is shown that mentioned church was destroyed by Ottomans at the end of the 18th century to the beginning of the 19th century. Archaeological materials are collected and described in the place of this church, which confirms the existence of the Church in this area.

**ექსპერიმენტულ-ტრასოლოგიური კვლევის
მეთოდი და მისი გამოყენება თანამედროვე
არქეოლოგიაში**

ქვის ხანა კაცობრიობის ისტორიის ყველაზე უძველესი და ხანგრძლივი პერიოდია. ქვის იარაღების კვლევის მრავალ მეთოდთან ერთად (კონტექსტუალური, ეთნოგრაფიული, ტექნოლოგიური, მორფოლოგიურ-ტიპოლოგიური) დღეს, ფართოდ გამოიყენება ფუნქციონალურ-ტრასოლოგიური მეთოდი, რომელიც გასული საუკუნის 30-ან წლებში შეიმუშავა რუსმა მეცნიერმა ს. სემიონოვმა (**Семенов, 1957; 1963; 1968; Семенов, Коробкова, 1983**). ტრასოლოგია კრიმინალისტიკის ერთ-ერთი დარგია, რომელიც დამნაშავეის მიერ დატოვებული კვალის წარმოშობის, არსებობის და ა.შ. მიზეზებს იკვლევს. არქეოლოგიაში ტრასოლოგიური კვლევა იარაღის ზედაპირის მიკროსკოპულ შესწავლას გულისხმობს. იარაღის სამუშაო პირზე არსებული, სავსებით კანონზომიერი, სპეციფიური ნიშნები (ხაზები, ნაკანრები, ღარები, დაბლაგვება, სიპრიალე და ა.შ.), იარაღის ფუნქციის დადგენაში გვეხმარება (ხორცის საჭრელი დანები, სარანდავები, მარცვლეულისა და ბალახის სამკელი დანები, ტყავის, ძვლის სახოკ-საფხეკები და სხვ.). თვალსაჩინოებისათვის ყველაფერი მიკრო-ფოტოებით ფიქსირდება. ქვის ინდუსტრიის ტრასოლოგიურ-ფუნქციონალური ანალიზის შედეგების საბოლოო მიზანია უძველეს ნამოსახლარებზე მეურნეობის ფორმებისა და პრიორიტეტების დადგენა; მეურნეობის რეკონსტრუქცია და მწარმოებლური ეკონომიკის ეფექტიანობის განსაზღვრა.

საქართველო გამოირჩევა ხელსაყრელი ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობითა და მრავალფეროვანი კლიმატური პირობებით, რაც განაპირობებდა აქ უძველესი დროიდან ადამიანის ფართო განსახლებას. კავკასიის რეგიონში ქვის ხანის მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური ძეგლებითაა წარმოდგენილი დასავლეთ ამიერკავკასია, და მათ შორის, აჭარაც, სადაც არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად რო-

გორც შავიზღვისპირა, ისე მთისწინა გორაკ-ბორცვოვან და მთიან ზოლში მრავლად გამოვლინდა გვიანპლეისტოცენისა და ადრეჰოლოცენის პერიოდისათვის დამახასიათებელი ქვის მასალა (სოფ. ქობულეთი, კვირიკე, ხუტუბანი, ყიშლა, ნაჩადრევი, მახვილაური და სხვ.). არქეოლოგიურ მასალათა ნაწილი გამოქვეყნებული და შესწავლილია, თუმცა, აღსანიშნავია, რომ დღემდე არ მომხდარა ქვის ინდუსტრიის ტრასოლოგიური კვლევა. უნდა ითქვას ისიც, რომ არქეოლოგიაში ტრასოლოგიური კვლევა არამარტო აჭარის რეგიონში, არამედ ჩვენს ქვეყანაშიც ახალია. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიის კვლევის ცენტრის სარესტავრაციო ლაბორატორიაში ფუნქციონირებს ტრასოლოგიური კვლევის მიმართულება, სადაც ტრასოლოგიურ კვლევებს ატარებს ცენტრის უფროსი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ქეთევან ესაკია (Эсакия 2003; Эсакия, Скакун, Терехина, 2017; ესაკია, რუსიშვილი 2000; ესაკია... 2010;). რაც შეეხება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს (აჭარა-გურია) ქვის ხანის არც ერთ არქეოლოგიურ მასალას დღემდე არ ჩატარებია მსგავსი კვლევა. უფრო მეტიც, რეგიონი სრულიად მოისაკლისებს სპეციალისტ ტრასოლოგს და საერთოდ, ანალოგიურ კვლევას. ადრე, მასალათა შესწავლა და დასკვნების გაკეთება მხოლოდ მათი ვიზუალური დათვალიერებისა და/თუ ანალოგების მიხედვით ხდებოდა, რაც, დღევანდელი სამეცნიერო მიღწევებიდან გამომდინარე არ არის საკმარისი. ტრასოლოგიური კვლევა საშუალებას მოგვცემს შევისწავლოთ ქვის ინვენტარი, განვსაზღვროთ ძეგლთა ხასიათი, მეურნეობა, გამოვყოთ მისი ძირითადი და მეორეხარისხოვანი დარგები, ძეგლის სპეციფიკა და სხვ.

ტრასოლოგიური კვლევა ხორციელდება ორ ეტაპად. პირველი ეტაპი გულისხმობს ნიმუშის ზედაპირის მიკროსკოპულ შესწავლას. იარაღის გამოყენების დროს მის ზედაპირზე, სავსებით კანონზომიერი, სხვადასხვა ტიპის კვალი რჩება, რომლის შესასწავლად გამოყენებულ იქნება ბინოკულარული მიკროსკოპი. იარაღის მცირე მონაკვეთზე დაკვირვებისა და მიკროსტრუქტურის ფოტოგრაფირებისათვის გამოყენებულ იქნება მეტალოგრაფიული მიკროსკოპი. კვლე-

ვის მეორე ეტაპი მოიცავს არტეფაქტთა ფუნქციონალურ ანალიზს, კლასიფიკაციას დარგების მიხედვით და ჰისტორამების აგებას. ტრასოლოგიური კვლევა ითვალისწინებს ასევე, ექსპერიმენტების ჩატარებას. კერძოდ, სპეციალისტების მიერ ექსპერიმენტებისთვის მზადდება კაჟის ან ობსიდიანის იარაღები, რომლებსაც ექსპერიმენტების მონაწილეები გამოიყენებენ სხვადასხვა დანიშნულებით (ხორცის დაჭრა, ტყავის გაფხეკა, ნამგლის ჩასართების დამზადება და მარცვლეულის ალება და სხვ.).

ჩვენი ძირითადი მიზანია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ქვის ხანის ძეგლების კვლევა-ძიებაში დავამკვიდროთ ექსპერიმენტულ-ტრასოლოგიური მეთოდი. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად დაგეგმილია სპეციალური მიკროსკოპების (ბინოკულარული და მეტალოგრაფიული) და ფოტოკამერების ობიექტივების შეძენა, რაც არქეოლოგიურ მასალათა ზუსტი შესწავლისა და ფოტოგრაფირებისათვის იქნება აუცილებელი. ამასთან ერთად, დაგეგმილი გვაქვს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში საბაკალავრო/სამაგისტრო პროგრამაზე ჩავსვათ სპეციალური ლექციები ტრასოლოგიის შესახებ, სადაც სტუდენტები მიიღებენ ინფორმაციას: 1. ექსპერიმენტულ-ტრასოლოგიური მეთოდის არსის და მისი გამოყენების შესახებ არქეოლოგიაში; 2. მიკროსკოპებთან მუშაობის პრინციპს; 3. შეძლებენ დააფიქსირონ არტეფაქტებზე ცვეთის კვალი და დაადგინონ იარაღის ფუნქცია.

ტრასოლოგიური კვლევის დამკვიდრებას და განვითარებას ჩვენს რეგიონში ხელს შეუწყობს ჩვენი თანამშრომლობა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის კვლევის ცენტრის ტრასოლოგიურ განყოფილებასთან (ხელმძღვანელი ქ. ესაკია). ამასთან ერთად, გვაქვს საერთაშორისო კონტაქტებიც. კერძოდ, პეტერბურგის რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მატერიალური კულტურის ისტორიის ინსტიტუტთან, ტრასოლოგიური, ექსპერიმენტული და ტექნოლოგიური კვლევების ლაბორატორიასთან, რომელსაც წარმატებით ახორციელებს ცნობილი რუსი მკვლევარი, ტრასეოლოგი ვიაჩესლავ შელინსკი (**Щелинский, Коробкова, 1996; Щелинский, 2015; 2017**). ჩვენი ერთობლივი თანამ-

შრომლობა საშუალებას მოგვცემს შევისწავლოთ და პრაქტიკაში გამოვიყენოთ ექსპერიმენტულ-ტრასოლოგიური კვლევები. აქტიური თანამშრომლობა გვაქვს პოლონეთის ქ. პოზნანის ადამ მიცკევიჩის სახელობის უნივერსიტეტის არქეოლოგიურ ინსტიტუტთან (Pyzewicz... 2011; Pyzewicz, 2015), სადაც სპეციალისტ-ტრასოლოგებთან ერთად დაგეგმილი გვაქვს ინსტიტუტის კუთვნილ ლაბორატორიაში გვიანმეზოლითისა და ადრენეოლითის ხანის მასალების ცალკეულ ნიმუშებზე ერთობლივი კვლევების ჩატარება, მათი შედარება ჩვენი რეგიონის თანადროულ ძეგლებთან, საერთო და განმასხვავებელი ნიშნების დაფიქსირება.

საერთაშორისო თანამშრომლობის ფარგლებში გამოვიყენებთ ყველა იმ სამეცნიერო კონტაქტებს, რომლებიც გაგვაჩნია აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან (უკრაინა, მოლდოვეთი, ბელორუსია, რუსეთი). ჩვენი კვლევის შედეგები წარდგენილ იქნება სხვადასხვა სამეცნიერო კონფერენციებზე, სადაც მოხდება უცხოელი კოლეგების და სპეციალისტების დაინტერესება, სამომავლოდ ერთობლივი პროექტებისა თუ კვლევების დაგეგმვა, მომავალი ახალგაზრდა კადრების მოზიდვა, მათი პროფესიული ზრდა და სხვ. ჩვენი მუშაობა განსაკუთრებით ამ კუთხით უნდა წარიმართოს, რადგან რეგიონში არ გვყავს ახალგაზრდა, რომელიც დაინტერესდება ქვის ხანის არქეოლოგიით.

ექსპერიმენტულ-ტრასოლოგიური კვლევის დანერგვას დიდი მნიშვნელობა აქვს რეგიონში პრეისტორიული საკითხების ფუნდამენტური კვლევისათვის. იგი საშუალებას მოგვცემს ახალ აღმოჩენილი ქვის მასალების კამერალური დამუშავების პარალელურად მოხდეს ქვის მასალათა ტრასოლოგიური კვლევაც, რაც კიდევ უფრო გაამყარებს ჩვენს ცოდნას პირველყოფილი ადამიანის ცხოვრების შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ესაკია, რუსიშვილი: 2000** ესაკია ქ., რუსიშვილი ნ., ჩიხორის ნამოსახლარი პალეოეთნობოტანიკური და ტრასოლოგიური მონაცემებით, ძიებანი – საქართველოს მეცნი-

ერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის
ჟურნალი, № 6, თბილისი, გვ. 13-16.

2. **ჯალაბაძე, ესაკია, რუსიშვილი, ყვავაძე, ქორიძე, შაყუ-
ლაშვილი, წერეთელი: 2010** ჯალაბაძე მ., ესაკია ქ., რუ-
სიშვილი ნ., ყვავაძე ე., ქორიძე ი., შაყულაშვილი ნ., წერე-
თელი მ., გადაჭრილ გორაზე 2006-2007 წლებში ჩატარე-
ბული არქეოლოგიური სამუშაოების ანგარიში, ძიებანი
საქართველოს არქეოლოგიაში, № 19, თბილისი, გვ. 17-23
3. **Щелинский, Коробкова 1996:** Щелинский В. Е., Коробкова
Г. Ф., Методика микро-макроанализа древних орудий труда,
Санкт-Петербург
4. **Щелинский, 2015:** Щелинский В. Е., Трасеологический
метод изучения функций первобытных изделий: следы
износа на орудиях, их интерпретация и информативные
возможности, Археологические Вести, Санкт-Петербург,
стр. 31-51
5. **Щелинский, 2017:** Щелинский В. Е., Цели и методы
изучения каменных изделий в археологических комплек-
сах, „Древний человек и камень: технология, форма,
функция, Санкт-Петербург, стр. 7-28
6. **Эсакия, 2003:** Эсакия К Экспериментально-трасоло-
гический метод и эффективность экономики ранне-
земледельческих хозяйств, Петербургская трасологическая
школа и изучение культур евразии, Санкт-Петербург, стр.
136-146
7. **Эсакия, Скакун, Терехина, 2017:** Эсакия К. М., Скакун Н.
Н., Терехина В. В., скребки из поселения Арухло I, Грузия
(к вопросу о соответствии формы и функции древних
орудий), Поволжская Археология, № 3, Казань, стр. 89-96
8. **Gruzdz, Pyzewicz, Migal, Przewdziecki, 2011:** Gruzdz W.,
Pyzewicz K., Migal W., Przewdziecki M., Multi-aspect analysis
of flint materials from Suchodolka, Site 3, The Swietokrzyskie
Voivodeship, Swiatowit IX (L)/B, 2011, p.p. 245-258

9. **Pyzewicz, 2015:** Pyzewicz K., The use wear analysis of the artefacts found at the Magdalenian site in Klementowice, KLEMENTOWICE. A MAGDALENIAN SITE IN EASTERN POLAND, Lublin, p.p. 184-214

Guram Chkhatarashvili

Summary

With the use of stone tools research (contextual, ethnographic, technological, morphological-typological) today, it is widely used as a functional-traction method developed by the Russian scientist – Semionov. The article deals with the use of this method in modern archeology.

ტაბულების აღწერილობა:

ტაბ. I

- 1 – ტრასოლოგიური ლაბორატორია
- 2 – სერგეი სემენოვი, არქეოლოგიაში ტრასოლოგიური კვლევის ფუძემდებელი
- 3 – MBC-9 ბინოკულარული მიკროსკოპი
- 4 – მეტალოგრაფიული მიკროსკოპი Olympus
- 5-7 – კაჟის იარაღებზე გამოყენების შედეგად დატოვებული სიპრიალის კვალი

ტაბ. II

- 1-2 – კაჟის იარაღები შინაური თხის ხორცის დამუშავების პროცესში. ექსპერიმენტი (**Rimkus, Slah, 2016: 80**).
- 3 – კაჟის იარაღი. ექსპერიმენტი.
- 4 – ექსპერიმენტის შედეგად გამოყენებული კაჟის იარაღზე არსებული გამოყენების კვალი.

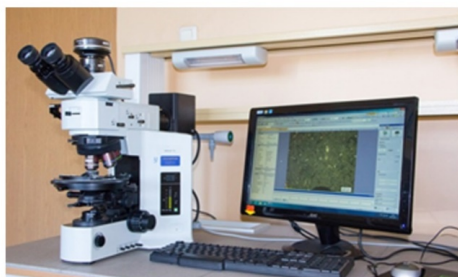
1

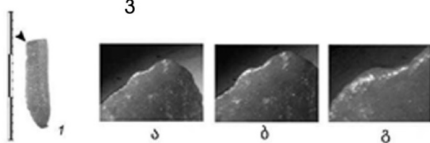
2

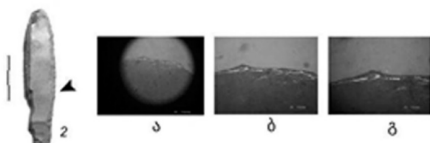
3

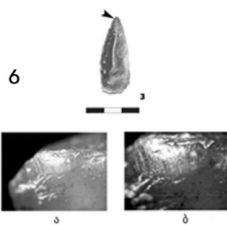
4

5

7

6

II

1

2

3

4

**ზოგი რამ აჭარაში არსებული ტოპონიმების
შესახებ**

დედამიწაზე ყოველ ადგილს თავისი სახელი ჰქვია. ამგვარ სახელებს ტოპონიმებს უწოდებენ. ტოპოს ბერძნულად „ადგილს“ ნიშნავს, ონომა „სახელს“. ტოპონიმების შემსწავლელ დარგს ტოპონომიკა ეწოდება. ყოველ სახელს თავისი წარმომავლობა აქვს, რომელსაც ტოპონომიკა შეისწავლის. ხშირად მეცნიერულად შეუსწავლელ ტოპონიმებს ხალხი სხვადასხვა ლეგენდებს უკავშირებს, რომლებიც მეცნიერულ საფუძველს მოკლებულია. მათ ხალხური ეტიმოლოგია ეწოდება.

აჭარა თავისი წარსულიდან გამომდინარე ტოპონომიკის მიხედვით ერთ-ერთი საინტერესო რეგიონია.

ჩემს მიერ მოძიებული მასალა ზოგადად აჭარის, უფრო მეტად კი ხელვაჩაურის რაიონში არსებულ ტოპონიმებს ეხება.

საქართველოში რამდენიმე ადგილს ჰქვია **აგარა**. აქედან ორი ხელვაჩაურის რაიონშია, ერთიც ხულოს რაიონში. აკადემიკოსი ი. ჯავახიშვილი აგარას მნიშვნელობას ძველ ქართულში ასე განმარტავს: **„აგარა ჩვეულებრივ ამა თუ იმ სოფლის საზაფხულო სადგომი ან სახნავ-სავენახე იყო, რომელიც სოფელივით დასახლებული არ ყოფია, მაგრამ თითო-ორიოდე ყურის მგდები ოჯახი შეიძლება ყოფილიყო“**. ზოგიერთი აგარის მოსახლეობა თანდათან მატულობდა და ცალკე სოფლად იქცეოდა.

დანდალო სოფელია მდინარე აჭარისწყლის ხეობაში, ქედის რაიონში. იგი ტერასებად, კიბის საფეხურებივით არის გორაკებს შეფენილი. სწორედ ამიტომ უნდა დარქმეოდა მას დანდალო. სულხან-საბას განმარტებით დანდალო კიბის საფეხურს ნიშნავს. სოფელში დღემდე დაცულია მდინარე აჭარისწყალზე XII საუკუნეში აგებული თაღოვანი ხიდი.

კაპნისთავი და კაპანდიბი სოფლებია ხელვაჩაურის რაიონში. მათი სახელები წარმომდგარია კაპანიდან, რაც დამრეც, ციცაბო ადგილს ეწოდება.

მახინჯაური ცნობილი ზღვისპირა კურორტია ხელვაჩაურის რაიონში. პოეტ-აკადემიკოს გიორგი ლეონიძის ვარაუდით იგი მიღებულია მამაკაცის სახელიდან **მახუნჯაგი**, რომელიც XIII საუკუნეში იხსენიება „ქართლის ცხოვრებაში“.

მერე წყლის ნაპირად მდებარე ვაკეს ნიშნავს. აქედან არის სავარაუდოდ წარმომდგარი **მერისი და მარადიდი**, რაც მიღებულია მერე დიდის სახეცვლილებით.

ტოფობა ჰქვია თევზების მიერ ქვირითის დაყრას, გამრავლების პერიოდს. შესაბამისად „ონტოფო“ ნიშნავს ქვირითის დასაყრელ ადგილს მეგრულ-ჭანურში. ასევე მეგრულ-ჭანურიდან მომდინარეობს „ოჩხამური“, რაც სათევზაო ადგილს აღნიშნავს.

აჭარის ცნობილი კურორტია **ქობულეთი**, რომლის სახელწოდებას ორი სავარაუდო წარმომავლობა აქვს. ქობულეთი საისტორიო წყაროებში XVII საუკუნიდან იხსენიება. გაცილებით ადრე ბერძენ ისტორიკოსებს ამ მიდამოებში აღნიშნული აქვთ ქალაქი პეტრა, რაც ბერძნულად „კლდეს“ ნიშნავს. სულხან საბას განმარტებით ქვაბი არის „კლდე გამოკაფული“, ე.ი. კლდეში გამოკვეთილი. მას ადამიანი ძველად საცხოვრებელ ბინად იყენებდა. აქედანაა ნაწარმოები პირველი ვარაუდით ქვაბულეთი, ანუ ქობულეთი. მეორე ვარაუდით ქობულეთი მიღებულია პიროვნული სახელისგან ქობულ, რომელიც ძველ ქართულში გვხვდებოდა. ქობულ კაცის სახელად გვხვდება მცხეთის ჯვრის ერთ წარწერაში, რომელიც VII საუკუნით თარიღდება. აქედან არის ნაწარმოები გვარები **ქობულაძე, ქობულაშვილი, ქობულია**.

გურულ დიალექტში ცხემლა ეწოდება რცხილას. აქედანაა სავარაუდოდ სოფლის სახელი **ცხემლანა**.

ჭალა სულხან-საბას განმარტებით არის „წყლის პირას ნაყოფიერი ადგილი“. ჭალა ჰქვია რამდენიმე სოფელს საქართველოში, მათ შორის ერთი შუახევის რაიონშია. ასევე ჭალისაგან არის ნაწარმოები სოფლის სახელი ჭარნალი, ანუ ჭალნარი. ბგერათა გადასმით მივიღეთ ჭარნალი.

მდინარე ჭოროხი ხშირად იხსენიება ძველ ბერძნულ საისტორიო წყაროებში სხვადასხვა სახელით: აფსარი, აკამფსისი, ბერძნულად უდრეკი, ბოას (ბერძნულად ბოაო ნიშნავს ვყვირი). ძველ სომხურ გეოგრაფიაში ამ მდინარეს ჰქვია იოჰ, ვოჰ. იქვეა აღნიშნული, რომ მას ქართულად კაკამარს

ეძახიანო. XVII საუკუნის თურქი მოგზაური ევლია ჩელები ამ მდინარეს აღწერს როგორც ჭოროხს, ჯურუსს. მწერალი გ. შატერაშვილი განმარტავს, რომ მოჭოროხებული ჰქვია „ადიდებული მდინარის ან დიდი ნიაღვარის მოტანილი ქვა-ლორღით, ნარიყით, ქვიშა-სილით მოფენილ ადგილს“. ჩანს, რომ „მოჭოროხება“ წარმოქმნილია ჭოროხისაგან, რაც ნიაღვარს, მდინარეს უნდა ნიშნავდეს. შესაძლოა აქ ფუძე შეიცავს ქართული წყლის შესატყვის კოლხურ ჭორს.

ხერთვისი – ეს სახელწოდება გვხვდება ჯავახეთში, აჭარასა და მთიულეთში ხერთვისი ჰქვია ისეთ ადგილებს, სადაც ორი მდინარე უერთდება ერთამენთს. იგი მიღებულია ზმნისაგან ერთვის, ხოლო ხ ზმნის პირის ნიშანია. იგი გვხვდება ძალიან ძველ ქართულ ზმნებში. VIII საუკუნემდე. ამრიგად ხერთვისი ძველისძველი გეოგრაფიული სახელია.

ხულო რაიონული ცენტრია მთიან აჭარაში. დასავლეთ საქართველოში ხულა ეწოდება ხის ნაგებობას, რომელიც უმთავრესად მარცვლეულის შესანახად გამოიყენება. სავარაუდოდ აქედან არის ნაწარმოები სახელწოდება ხულო ო სუფიქსის დართვით.

ხუცუბანი კარგა მოზრდილი სოფელია ქობულეთის რაიონში. გათხრების შედეგად დადასტურებულია, რომ აქ დასახლება ძვ. წელთაღრიცხვის VII—V საუკუნეებში ყოფილა. სოფლის სახელი ხუცუბანი ჩანს წარმოქმნილია ხუცის უბნიდან, რაც ხუცესის (მღვდლის ან გვარის უხუცესის) უბანს ნიშნავს.

სოუქ-სუ – ქ. ბათუმის გარეუბანია, სადაც ქალაქის ცენტრალური სასაფლაოა. მისი სახელი წარმოდგება თურქულიდან და ნიშნავს ცივ წყალს.

კახაბერი – ეს ადგილი გარკვეულ პერიოდში გურიის სამთავროში შედიოდა. გურიის მთავრის ერთ-ერთ შვილს კახაბერი ჰქვიადა. წერილობით წყაროები კახაბრის შესახებ არ მოიპოვება. ხალხური გადმოცემით კახაბერი სახელგანთქმული კაცი ყოფილა. მას განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი ოსმალო დამპყრობლებთან ბრძოლაში და სასტიკად დაუმარცხებია მტერი. ასევე ხალხურ გადმოცემას ემყარება სამხედრო კორესპონდენტი ა. ფრენკელი როდესაც წერს: „კახაბერი გურიელთა საყვარელი სანადირო ადგილი იყო და ერთ-

ერთი ნადირობის დროს ველურ ტახს დაუგლეჯია კახაბერ გურიელი. ამიტომ ამ ადგილს ეწოდა კახაბერი“.

გონიოს სახელწოდების შესახებ გვაქვს რამდენიმე ვერსია. მათგან გამოვყოფდი ასეთივე ფონეტიკური აღნაგობის მეგრულ სიტყვას. ვ. ჭანტურიას განმარტებით „გონია“ მეგრულად წყალდიდობის შედეგად აბობოქრებულ მდინარეს ნიშნავს. მისი ვარაუდით ჭოროხის აუზში მცხოვრებ მეგრელ-ჭანებს უნდა შეერქვათ ასეთი სახელი ჭოროხის ხეობის ქვემო წელისათვის. გონიოს ციხეც მდინარე ჭოროხის შესართავში მდებარეობს. მეგრულ ენაში გონიას სხვა მნიშვნელობაც აქვს. იგი ნიშნავს მთის, გორაკის, ბორცვის გაგრძელებულ ზურგს (ს. ციაშვილის ცნობა). სიტყვა გონია, როგორც სასტამბო იარაღი, განმარტებული აქვს სულხან-საბასაც (ქართული ლექსიკონი გვ.71).

ძენმანი სოფელია ქედის რაიონში. ეს სახელწოდება მიღებულია მცენარე ძენნისგან. ასევე უკავშირდება სოფლის სახელები წაბლანა – წაბლს და თხილნარი – თხილს.

ბათუმი ერთ-ერთი უძველესი ნავსადგურია შავ ზღვაზე. მის დაარსებას ვარაუდობენ დაახლოებით I საუკუნეში. **XV-XVI** საუკუნეებამდე ბათუმი პატარა დასახლებული პუნქტი ყოფილა. ქალაქად იგი შემდგომ ხანებში იქცა. პირველად ბათუმი მდინარის სახელად გვხვდება ძველ ბერძნულ საისტორიო წყაროებში „ბათუს ანუ ბათის მდინარეა კოლხეთშიო“ – წერს პლინიუსი I საუკუნეში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. ვარაუდობენ, რომ იგი ამ სახელით მდინარე ყოროლისწყალს ახსენებსო. ბათომი და ბათუმი დღევანდლამდე პარალელურად იხმარება. „ბათუს“ ბერძნულად ღრმას ნიშნავს და შეიძლება ბათუმის სახელწოდებაც მას უკავშირდებოდეს. ცნობილია, რომ პორტის მიდამოებში ზღვა ძლიერ ღრმაა და საოკეანო გემები თავისუფლად შემოდიან ბათუმის პორტში.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საქართველო ერთ-ერთი პირველი ქვეყანაა, სადაც გავრცელდა ქრისტიანობა. უკვე I საუკუნეში აქ მოვიდნენ საქადაგებლად მოციქულები: ანდრია პირველწოდებული, სიმონ კანანელი და შემდეგ მატათია. დოროთეოს ტვირელი (III ს.) და ეპიფანე კვიპრელის (IV ს.) ინფორმაციით აფსარის ციხესთან მოღვაწეობდა ანდრიას თანამოღვაწე მათე (მატათა) და იქვეა დასაფლავებული (პ.ინგოროყვა 1954:223).

აჭარაში ქრისტიანობასთან და ქრისტიანულ სახელებთან დაკავშირებულია მრავალი ტოპონიმი. მაგალითად: კვირიკე – წმ. კვირიკესთან, სამება, ნამონასტრევი, ნაეკლესიევი, ბეთლემი, ხატიტყე, ნასაყდრალი, ელიანმინდა, ამაღლება, ჯვარი და სხვა.

ასეთი იყო ჩემს მიერ მოძიებული მასალა აჭარაში არსებული ტოპონიმების შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ზ. ჭუმბურიძე – „რა გქვია შენ?“, თბ. 2003;
2. ი. სიხარულიძე „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა“, 1959;
3. ი. ჯავახიშვილი – „ქართველი ერის ისტორია“ ტ. I, თბ.1960;
4. პ. ინგოროყვა – „გიორგი მერჩულე“ 1954;
5. თ. ფუტყარაძე – „ტოპონიმებში გაცოცხლებული ისტორია“. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, ბათ. 2007.

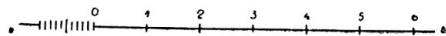
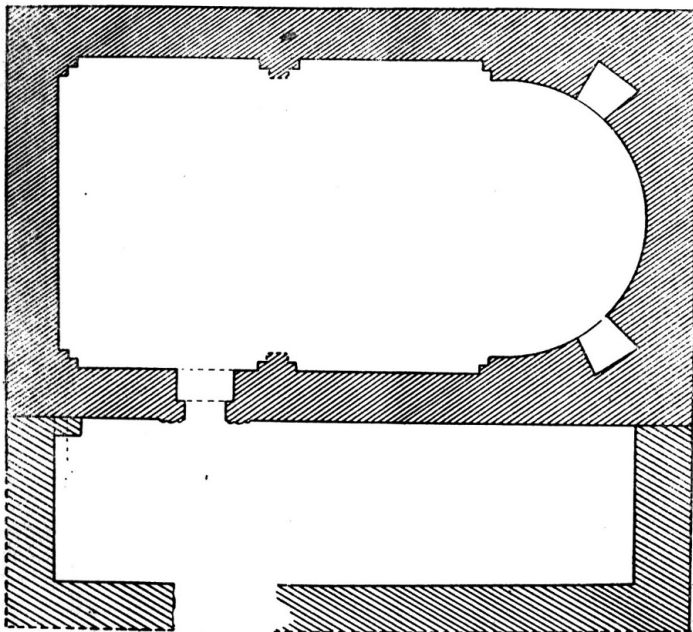
სოფელ თლის ეკლესია

მდინარე არდონის ხეობაში მდებარეობს კიდევ ერთი ხუროთმოძღვრული ძეგლი, რომელიც დიდ კავშირს ავლენს ქართულ ქრისტიანულ ხუროთმოძღვრებასთან. ძეგლი მდებარეობს დღევანდელ ჩრდილოეთ ოსეთში, ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე.

მის შესახებ პირველად ცნობებს 1953 წლის ექსპედიციიდან ვიგებთ, რომელშიც მონაწილეობდა აკად. გ. ჩუბინაშვილი, ს. ბარნაველი, რ. შმერლინგი და ვ. დოლიძე [1958: 766-773]. იმ პერიოდისთვის ძეგლი ნახევრად დანგრეული იყო.

სოფელი თლი სამხედრო გზის ტრასაზეა, მეთორმეტე კილომეტრზე მამისონის უღელტეხილის გადაღმა. სოფლის დასავლეთის განაპირას, მთის დამრეც ფერდობზე, ჩრდილოეთ ოსეთის სამხედრო გზის ქვემოთ შემორჩენილია დანგრეული ეკლესია, იგი აგებულია შედარებით სწორ მოედანზე, რომელიც სამხრეთით ხრამისკენაა გაშლილი. ნაგებობის დიდი ნაწილი ახლა დაღუპულია. კამარა ჩამოქცეულია, ქვების ნაწილი ეკლესიის ირგვლივაა დაყრილი, ნაწილი კი გაძარცვულია. ნაგებობის მთელ პერიმეტრზე შემორჩენილია დაზიანებული კედლები, რომელნიც არსად არ აღწევენ სრულ სიმაღლეს. ძეგლი წარმოადგენს დარბაზულ ეკლესიას მინაშენის კვალით სამხრეთის ფასადის მთელ სიგრძეზე. საკუთრივ ეკლესიის გეგმის სწორკუთხა მოხაზულობაში (7,8X13,0 მ) აღმოსავლეთით ღრმა აბსიდის ნესიერი ნახევარწრეა მოქცეული. ამ უკანასკნელისგან შემორჩენილია ქვემოთა ნაწილი, რომლის სიმაღლე წინა მხრიდან 1,3 მეტრს არ აღემატება. ამიტომ მას საკუთხეველის სარკმლის კვალიც კი აღარ გააჩნია. სამაგიეროდ, აბსიდის უფრო კარგად შემორჩენილ გვერდის ნაწილებში ნიშების ფრაგმენტებია. რაც შეეხება სარკმლებს, მათ კვალს ჩვენამდე არ მოუღწევია არც ერთ კედელში. შესასვლელი – სამხრეთის ფასადის დასავლეთ ნაწილშია მოთავსებული. იგი შიგნიდან თაღოვანია, გარედან კი, კონსტრუქციისა და ტიპპანის ფილის შერჩენილი ბუდის მიხედვით, სწორკუთხა მოხაზულობისა ყო-

ფილა. საგულისხმოა, რომ, თუმცა ეკლესიას სავსებით მოხერხებული მისადგომები აქვს ყველა მხრიდან, ხოლო მთავარი გზა ჩრდილოეთითაა, მშენებელმა შესასვლელის მოწყობისათვის უპირატესობა სამხრეთის ფასადს მიანიჭა. ამგვარი მხატვრული მიდგომა საკულტო ნაგებობათა შესასვლელის მოწყობის საკითხისადმი ნიშანდობლივია ქართული ხუროთმოძღვრებისათვის [1936: 99]

ნახ. 1

ეკლესიის გეგმა: 1953 წლის ექსპედიციის ჩანახატი

სამხრეთის მინაშენის შესახებ უნდა ითქვას, რომ იგი კიდევ უფრო დანგრეული სახითაა მოღწეული, ვიდრე თვით ეკლესია. ეკლესიასთან პირისპირ მიშენებულ სწორკუთხა

სადგომისგან შემორჩენილია კედლების მოხაზულობა. კედლების ფრაგმენტები სამხრეთით და დასავლეთით ალაგალაგ შეინიშნება მიწის ზედაპირზე და მცენარეულობითაა დაფარული, აღმოსავლეთის კედელი კი სიმაღლით დაახლ. 1,5 მ აღწევს. მინაშენის შესასვლელი სამხრეთით – ეკლესიის შესასვლელის პირდაპირ – შეიმჩნევა.

ეკლესიაში შესვლისთანავე, უკვე შერჩენილი კედლის ფრაგმენტების მიხედვითაც წარმოგვიდგება მშვიდი, მარტივად გაფორმებული შინაგანი სივრცე – ტიპიური განვითარებული შუასაუკუნეების ქართული დარბაზული ეკლესიებისათვის. ნახევარწრიული ფართო აბსიდი ჩვეულებისამებრ მხრებითაა გამოყოფილი; ნავი გრძივად ორ თანაბარ ნაწილადაა გაყოფილი ორსაფეხურიანი პილასტრებით, რომელთა შესაბამისად აბსიდის მხრებთან კუთხის პილასტრებია, ხოლო დასავლეთის კედელთან ორსაფეხურიანი კუთხის პილასტრები. ხუროთმოძღვრულ ელემენტთა აღნიშნული ფრაგმენტები მოწმობს, რომ პილასტრები გათვალისწინებული ყოფილა როგორც კამარის თაღების საბრჯენად, ასევე სამხრეთისა და ჩრდილოეთის კედლის თაღების საბრჯენადაც. ინტერიერის სურათს ავსებს აბსიდის ნიშები. სიღრმეში გაგანიერებულ ნიშებს გეგმაში ტრაპეციული მოხაზულობა აქვთ. შედარებით უკეთესადაა შემონახული სამხრეთის ნიში. მისი მარჯვენა კიდის შემორჩენილი არასრული (1,5 მ) სიმაღლეც კი უკვე გვიჩვენებს, რომ ნიშები მაღალი ყოფილა. პრინციპულად ანალოგიური ორგანიზაცია აბსიდისა – ნიშებით საკურთხევის სარკმლის ორსავე მხარეს – არაერთხელ გვხვდება ქართულ ხუროთმოძღვრებაში: იხ. მაგალითად: „დიდმის წმ.გიორგი“ (XI ს. პირველი მეოთხედი); პატარა ონი (XI ს. პირველი ნახ.); სავანე (XI ს. შუა წლები), და სხვ. [1958: 768]

ფუნქციური დანიშნულების გარდა; ნიშების მოწყობა კონსტრუქციულადაც გამართლებულია: ისინი ამცირებენ კედლის ზედმეტ მასივს. აბსიდის მოპირდაპირე დასავლეთის კედელი გლუვ სიბრტყეს წარმოადგენს. იგი კუთხის ორსაფეხურიანი პილასტრების მიხედვით, ზემოდან, შემოფარგლული უნდა ყოფილიყო თაღით, რომელიც ალბათ კამარის კონტურს მისდევდა.

სამხრეთის კედლის შესაბამისად ორსაფეხურიანი პილასტრით დანაწევრებული ჩრდილოეთის კედელი არ შეიცავს რასმე ღირშესანიშნავს. იგი აგებულია თითქმის მთლიანად მცირე ზომის მაგარი ქანის ქვებისაგან.

არსანიშნავია, რომ ეკლესიის კედლები ამოყვანილია შიგა და გარეპირის ქვებს შორისი სივრცის ამოყორვით კირის ხსნარზე. ეს კიდეც ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ქართული ხუროთმოძღვრებისა – საკულტო შენობათა აგების ჩვეულებრივი ტექნიკა.

ყურადღების გარეშე არ რჩება, რომ თლის ეკლესიის ინტერიერში კონსტრუქციულად საპასუხისმგებლო ელემენტები შედარებით წმინდა დამუშავებითა და მკვეთრი მოხაზულობით გამოიყოფა. შესასვლელის სამი თანაზომიერი ქვისგან შედგენილი თალი, ნირთხლები, აბსიდის მხრები, ყველა პილასტრი და აგრეთვე აბსიდის ნიშნების კედლები კარგად გათლილი, სწორკუთხა ფორმის ქვებითაა ნაწყობი.

კედლების შიგაპირის წყობა, სადაც მაგარი ქანის ქვასთან ერთად ფოროვანიც გამოიყენება, ირეგულარული ხასიათისაა, მაგრამ ერთგვარ გამონაკლისს ცალკეული რიგები შეადგენს, რომელშიც ქვების ჰორიზონტულად დალაგების პრინციპია დაცული. ჩვენამდე მოღწეული აბსიდის ნახევარწრე მკაფიოდაა გამოყვანილი რიგების სიმაღლის მიხედვით შერჩეული, ტლანქად გათლილი ქვების წყობით. მაგრამ აბსიდის მხრებისა და ნიშების კედლებისათვის, როგორც აღინიშნა, კარგად გათლილი, კიროვანი შირიმის კვადრებია გამოყენებული. იგივე კარგად დამუშავებული ქვაა გამოყენებული ყველა მნიშვნელოვან კონსტრუქციულ ელემენტისათვის და აგრეთვე გაბნეულია სამხრეთის კედლის ზედაპირის მეტ ნაწილზე და მოყვითალო ფერადოვან ლაქებად გამოიყოფა. ინტერიერის დანარჩენ კედლებისათვის ძირითადად გამოყენებულია შემთხვევითი ფორმის, ტლანქად დამუშავებული სხვადასხვა ქვები. გაცილებით იშვიათად გვხვდება ფიქალი, ვიდრე მაგარი ქანის ნიმუშები. ქვების სათანადო დალაგების შედეგად გლუვი სიბრტყით გარეთ – მიღებულია კედლის საკმაოდ სწორი ზედაპირი, რომელიც შელესილი ყოფილა. შელესვის კვალი ყველა კედელზეა შემორჩენილი მცირე ნაფლეთების სახით. ეკლესია შიგნით მოხატული უნდა ყოფილიყო, ყოველ შემთხვევაში – შელესილი მაინც. სავ-

სებით აშკარაა, რომ ინტერიერის სახე – უსისტემოდ ნაწყობი, შიშველი კედლებით – შეუფერებელი იქნებოდა მშენებლის მხატვრული განწყობისათვის. ეს განწყობა მკაფიოდ იჩენს თავს შენობის გარემოპირკეთების შემორჩენილ ფრაგმენტებშიც და შესასვლელის დეკორატიულ გაფორმებაშიც.

ეკლესიის ნანგრევები გარედან მიწამიყრილი, ჩამონგრეული ქვების გარემოცვაშია აზიდული, რის გამოც კედლის ნაწილის ქვემოთა რიგი დამალულია.

ეკლესიის ნანგრევები, დღევანდელი მდგომარეობა

გარემოპირკეთების ხასიათსა და შესრულების მაღალ ოსტატობაზე მეტყველებენ კედლის მოპირკეთებული ნაწილები დასავლეთისა და სამხრეთის ფასადებზე. ყურადღებას იპყრობს კარგად გაფლილი, ერთმანეთთან მტკიცედ მიკრული, მართკუთხა კვადრები. რიგებს შორის მკაცრად დაცული ჰორიზონტული ნაკერების სწორხაზოვნება. დასავლეთის ფასადზე შემორჩენილია ექვსი არასრული რიგი, ხოლო სამხრეთის ფასადზე მოპირკეთების ნაშთი დასავლეთის კუთხიდან მოყოლებული შესასვლელის მარჯვენა კიდე ალწევს.

კიროვანი შირიმით მოპირკეთებული ფასადები და მათი საერთო მოყავისფრო-მოყვითალო ფერი ხოზიტა-მაირამის ტაძარს გვაგონებს, სადაც ფასადების მოსაპირკეთებლად იგივე საშენი მასალა და კედლების ამოყვანის იგივე ტექნიკაა გამოყენებული. [1954: 122-123]

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს თლის შესასვლელის მორთულობა გარედან. აქ შემორჩენილია დეკორატიული გაფორმების ფრაგმენტები, რომელნიც საფუძველს გვაძლევს მორთულობის თავდაპირველი ფორმების აღსადგენად. იგი შედგებოდა საპირისა და მასზე მჭიდროდ დასმულ, ჰორიზონტული გადანაკეცების მქონე, ნახევარწრიულ სათაურისგან. ამ გაფორმებიდან ადგილზე შემონახულია სათაურის ფრაგმენტი მარცხენა გადანაკეცით და საპირეები შესასვლელის კიდეებზე. მარცხენა საპირე, რომელიც სათაურის რკალშია შებჯენილი გადანაკეცის დასაწყისის ზემოთ, მოწმობს, რომ საპირე ზემოთა ნაწილში სათაურის კონტურს მისდევდა. როგორც საპირე, ასევე სათაურიც სამ პარალელურ ლილვადაა დაყოფილი. შესასვლელის დამუშავების ეს კომპოზიცია კანონზომიერად ჩამოყალიბდა სარკმლისა და შესასვლელის მორთულობათა განვითარების გარკვეულ სა-

ფეხურზე ქართულ ხუროთმოძღვრებაში. სარკმლის ხვრელობის დამაგვირგვინებელი, გადანაკეცების მქონე სათაური შესასვლელის გაფორმებაშიც მეორდება. [1935: 10]

ეკლესიის სიახლოვეს შეინიშნება სამარხთა კვალი, მოსალოდნელია სამარხების არსებობაც. [1976: 77]

დღევანდელი მდგომარეობით, ეკლესია ისევე როგორც მთელი ხეობა მიტოვებულია, ძეგლი გარშემო დაფარულია ხშირი, თითქმის გაუვალი ბალახით. შორიდან არ ჩანს, მხოლოდ ახლოს მისვლით და დაკვირვებნით შეიძლება მისი შემჩნევა. პარალელების მიხედვით, რომელიც შეიძლება გავავლოთ ხოზიტა მაირამთან და სხვა X-XI საუკუნეების ძეგლებთან, თლის ეკლესია შეგვიძლია ამავე პერიოდით დავათარილოთ. თუმცა ძეგლი ჯერ კიდევ საჭიროებს საფუძვლიან შესწავლას, რომელიც სამომავლოდ განხორციელდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაბაშვილი ც., პორტალები ქართულ არქიტექტურაში. თბ. 1955.
2. დოლიძე ვ., ხოზიტა მაირამი საქართველოსა და ჩრდილო კავკასიის ხალხთა კულტურული ურთიერთობის საბუთი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XV, №2, თბ. 1954.
3. დოლიძე ვ., თლის ხუროთმოძღვრული ძეგლი – საქართველოსა და დვალეთის კულტურული ურთიერთობის ახალი საბუთი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XXI, №6, თბ. 1958
4. ღამბაშიძე გ., ქართული კულტურის ძეგლები დვალეთში, საბჭოთა ხელოვნება, №3, თბ. 1976
5. ჩუბინაშვილი გ., ქართული ხელოვნების ისტორია, ტ. I, თბილისი, 1936.

Tornike Diasamidze

Church of village Tla
Summary

In Ardon Gorge is located very important architectural monument, which shows great connection with Georgian Christian architecture. The monument is located in today's North Ossetia, historic Dvali territory. The article discusses the history and archeology of the village of Tla Church.

**ნარმართული ხანის ქველი ჯოჭოს
წყლის ხეობაში**

აჭარის ტერიტორიაზე საკმაოდ მრავლადაა გამოვლენილი-მესწავლილი ნარმართობის ხანის ამსახველი მატერიალური, ნივთიერი, ეთნოგრაფიული, ზეპირდრეკიერი, ტოპონიმიური მასალა (ზ.თანდილაძე, I, 1974; ზ.თანდილაძე, 1996; ვ.შამილაძე, I, 1979; ნ.მგელაძე, VII, 1984; ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993; შ.მამულაძე, 1998; თ.ლომთათიძე, 2005; მ.ქამადაძე, I, 2007). მატერიალური ძეგლები წარმოდგენილია საკურთხეველ-სამსხვერპლოების, „ქვაკაცების“ სახით (ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993:42-55; თ.ლომთათიძე, 2005: 62-68; მ.მგელაძე, I, 2007:223-225). 2012 წ. ნოემბერ-დეკემბერში, ისტორიულ ერგეს „ქვეყანაში“¹ განხორციელდა არქეოლოგიური ექსპედიცია². წარმოებული გათხრების შედეგად ჯოჭოს წყლის ხეობაში გამოვლინდა ნარმართობის ხანის მეტად საინტერესო ძეგლი. იგი აღმოჩნდა სოფ. ზემო ჯოჭოს ტერიტორიაზე³. ადგილის სახელწოდებაა „სახტარი“. წარსულში აქ მდებარეობდა დარბაზული ტიპის საყდარი, არის დავაკებული ადგილი. მდებარეობს მდ.ჯოჭოს წყლის მარჯვენა მხარეს, მდინარიდან 60 მ. დაშორებით. განხორციელდა ნასაყდრალის არქეოლოგიური შესწავლა. საყდარი საძირკვლის დონეზეა მორღვეული. შედარებით კარგადაა დაცული მისი დასავლეთი, ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი კედლის საძირკვლის ნაშთები (შ.მამულაძე, კ.ქამადაძე, 2013:94). ორიგინალობით ყურადღებას იპყრობს საყდრის სამხრეთი მონაკვეთი. აქ საძირკვლად და ნაწილობრივ კედლადაც გამოყენებულია დიდი ზომის, მოგრძო ბუნებრივი ქვის ლოდი (სურ.1-2.) რომელიც ქმნიდა არატრადიციულ მდგომარეობას. ეკავა ისედაც მცირე სამლოცველო დარბაზის ნაწილი. ცნობილი მკვლევარების ა.კახიძის, შ.მამულაძის შეფასებით: „უნიკალური შემთხვევაა, როცა ეკლესიის კედლის საძირკველად და ნაწილობრივ კედლადაც მოგრძო ზომის საკმაოდ მაღალი ბუნებრივი ქვის ლოდია გამოყენებული“ (ა.კახიძე, შ.მამულაძე,

2016:99). საყდრის სამხრეთი კედლის არაორდინარული მდგომარეობიდან გამომდინარე ჩნდება ლოგიკური კითხვა: ამ მოუხერხებელ ადგილზე საყდრის აგება ჩვენს წინაპრებს რატომ დასჭირდათ? როდესაც მის ირგვლივ, განსაკუთრებით აღმოსავლეთით ვრცელი, მოხერხებული ვაკე ადგილია. არც სამშენებლო ქვის პრობლემა ჩანს. მდ.ჯოჭოს წყალი მისგან რამდენიმე ათეულ მეტრში ჩამოედინება და რიყოს ქვების მოძიებამიტანა საყდრის მშენებლობისათვის სირთულეს არ წარმოადგენდა. ვფიქრობ, საქმე გვაქვს აჭარაში გამოვლენილ **მეტად იშვიათ მოვლენასთან**. ფორმით და შინაარსით განსხვავებულია დღემდე რეგიონში აღმოჩენილი ძეგლებისგან. როგორც ქვემოთ გვექნება საუბარი იგი წარმოადგენს წარმართული ხანის ძეგლს, რომელიც ასევე ემსახურებოდა ადრე ქრისტიანულ რწმენა-წარმოდგენებს.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ქვა უძველესი ხანიდან აქტიურად გამოიყენებოდა სხვადასხვა დანიშნულებით. იგი იყო პირველი ძირითადი მასალა, რომლისაგან ადამიანმა დაიწყო შრომისა და საბრძოლო იარაღების დამზადება (ა.კალანდაძე, I, 1970:77-128; ვ.ზუხბაია, 1975: 13-17; ს.გოგიტიძე, გ.გრიგოლია, I, 2007:105-127; ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993:10-14; თ.ბერაძე, მ.სანაძე, 2003: 38-40). ბრინჯაოს ხანიდან, უზარმაზარი დაუმუშავებელი და დამუშავებული ქვებისაგან (მეგალითები) აგებდნენ ციხე-სიმაგრეებს, საცხოვრებელ ნაგებობებს.³ ქვა აქტიურად გამოიყენებოდა წარმართული სარწმუნოების კულტმსახურებაში. აგებდნენ სალოცავებს (საყდარი), საკურთხეველ-სამსხვერპლოებს. აღმართავდნენ კერპებს – მენჭირებს (დიდი ზომის ვერტიკალურად აღმართულ ქვის სვეტი), ვეშაპ-ვეშაპოიდებს (თევზის სახის ან მისი მსგავსი მონოლითური სვეტი), ქვაკაცებს (ვ.ზუხბაია, 1975 : 37-38). აჭარის მთიანეთში მრავლადაა დადასტურებული ქვაკაცის კერპები

(ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993 : 46-51). როგორც ირკვევა მათ მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავათ წინარე ქრისტიანულ რწმენა-წარმოდგენებში (ზ.თანდილავა, I, 1974:18; ვ.ზუხბაია, 1975: 37-38; ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993 :49-53). საკითხში მეტი სიცხადის შეტანისათვის აღსანიშნავია, რომ როგორც დგინდება წარმართული ხანის საქართველოში არსებობდა ქვის კულტი

(თ.ოჩიაური, 1954:14; მ.ჩართოლანი, 1961:156-201; შ.ჩართოლანი, 1977:102-104.). ამ მხრივ პირველი საყურადღებო ცნობაა დაცული „მოქცევაი ქართლისაჲში“. იგი გვამცნობს: „მოქცევამდე მოსახლეობა საქართველოში „ცეცხლთა და ქვათა და ძელთა თაყვანს სცემდეს“ („მოქცევაი ქართლისაჲ“, I, 1963:117). სვანეთის მაგალითზე პროფ. შ.ჩართოლანი მიუთითებდა: „განვითარებული იყო ქვის კულტი სვანეთში, რასაც საფძველი დაუდო ქვის ეპოქამ“ (შ.ჩართოლანი, 1977:102). იგი იქვე დასძენდა: „აღმოჩენილ გვიანდელი ხანის მასალებზე დაკვირვება მიგვანიშნებს თუ როგორ უმჯობესდებოდა და ვითარდებოდა ქვის იარაღის ტექნიკურ-მხატვრული ნიშნები. რაც თავის მხრივ ამ ნედლეულის ადრევე გაცნობასა და მისადმი აქტიურ დამოკიდებულებას გვანიშნებს. **ბევრი პრაქტიკულად სასარგებლო და ადამიანის გონებაზე შთამბეჭდავი თვისების გამო ქვამ, როგორც ჩანს ადრევე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიჭირა ადამიანის ცნობიერებაში**“ (შ.ჩართოლანი, 1977:103). ქვის კულტი წარმოდგენილი იყო სხვადასხვა ფორმით, მათშორის ზემოთ აღნიშნული კერპების სახით (მ.ჩართოლანი, 1977:122-128); ზ.თანდილავა, 1974:18; ვ.ზუხბაია, 1975: 37-38; ალ.რობაქიძე, 1980, №1,204; ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993:37-46).⁴ წარმატების პერიოდში რიტუალების შესასრულებლად გამოიყენებოდა ქვები, ქვა-ლოდები, რომლებზედაც სრულდებოდა უზენაესის სავედრებელი ღოცვები. შესაბამისად, აღნიშნული ქვები წარმოადგენდა „სალოცავ ქვებს“⁵ ანუ „წმინდა ქვებს“ (შ.ჩართოლანი, 1977:100-102; მ.ჩართოლანი, 1977:126-137).

წარმართობიდან მომდინარე „წმინდა ქვების“ ტრადიცია საქართველოს ცალკეულ რეგიონში დიდხანს შემორჩა. ამ მხრივ გამოირჩევა სვანეთი. დაბა მესტიაში, გვალდერის წყლის ნაპირას დევს ორი უზარმაზარი ქვა, რომელსაც ხალხი „სალოცავ ქვებს“ უწოდებს. პროფ. მ.ჩართოლანის მონაცემებით: იფარის თემში (მესტია) არის ერთ ადგილას ქვის გროვა. იგი მონადირეების სალოცავი იყო და მონადირეები სწირავდნენ ნანადირევის რქებს. სოფ.ლენჯერში (მესტია) გზისპირას ყოფილა სალოცავი ქვა. „აქ მიმავალი მგზავრი დაილოცებოდა – ბედნიერი გზა მომეციო.“ ლენჯერის თემში ასევე ყოფილა

„სალოცავი ქვები“ დიდი ლოდების სახით (მ.ჩართოლანი, 1977:136). სოფ.იენაშის (მესტია) მახლობლად, მთისკენ მიმავალ გზაზე ყოფილა ქვების გროვა, სადაც მთაში მიმავალი კაცი ილოცებოდა. ასევე, მ. ჩართოლიანის ცნობით: სოფ. მაცხოვარში (მესტია) გორაზე დგას ორი ქვა, რომელსაც ადგილობრივ „პეტლი საყდარს“ უწოდებენ (მ.ჩართოლანი, 1977:137). დადასტურებულია ქვის სალოცავი თუშეთში „სალოცავი კლდის პირთა“ (ივ.ჯავახიშვილი I, 1979:129).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე გვაქვს საფუძველი იმისა, რომ სოფ.ჯოჭოს საყდარის საძირკველსა და კედელში ჩატანებული **ქვა-ლოდი მივიჩნიოთ წარმართული ხანის ძეგლად**. იგი წარმოადგენდა „სალოცავ ქვას“ ანუ „წმინდა ქვას“. რომეზელდაც ხეობის მოსახლეობა ასრულებდა ზენაარის სავედრებელ ლოცვა-რიტუალებს. თუ როგორ და რატომ გახდა აღნიშნული ქვა-ლოდი ქრისტიანული საყდრის ნაწილად ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

საკვლევ პრობლემატიკასთან დაკავშირებით საინტერესოა ასევე იმის გარკვევა თუ რომელი ღვთაების სავედრებელი შესაძლოა სრულდებოდა მითითებულ „სალოცავ ქვაზე“. ვფიქრობ, უნდა ყოფილიყო წმინდა ელია. ქართულ წარმართულ ღვთაებათა პანთეონში წმ.ელიას მესამე ადგილი ეკავა. იგი ითვლებოდა ცისა და ღრუბლების გამგებელად.⁶ რომელსაც შეეძლო წვიმისა და სეტყვის მოყვნა (ა.გელოვანი, 1983:163). ქართულ-წარმართული რწმენა-წარმოდგენების ანალიზის საფუძველზე აკად. ივ.ჯავახიშვილი მიუთითებდა: ელია იყო „წვიმა-სეტყვისა, მეხისა, ტაროსისა და ავდრის ბატონი (ივ.ჯავახიშვილი, I, 1979:85). არსებული მონაცემების მიხედვით, წარმართობის ხანაში, წმ.ელიას სავედრებელი რიტუალები გარკვეულწილად სრულდებოდა „სალოცავ ქვებზე“. ვ.ბატონიშვილის ცნობით: „თუშებს აქუსთ კლდე დიდი და მაღალი და დღესა ილია წინასწარმეტყველისასა მივლენ და შესწირავენ მას კლდესა ცხოვარსა და ძროხასა და თაყვანსცემენ კლდესა მას“ (ქართლის ცხოვრება, ცხ.- IV, 1973 : 555). ამ ტრადიციას უნდა უკავშირდებოდეს მეორე ცნობაც: „პატივანს (შიდა ქართლი) ქუეით ვაკეს არის ლოდი რომელი გვალვასა თუ გადააბრუნო და შენამო, მოვალს წვიმა, ხოლო წვიმიანობას ში-

ნა თუ შეაყარო ნაცარი, იქნების უწვიმოზა“ (ქართლის ცხოვრება IV, 1973:326). ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებს: სოფ. ხახმატის (დუშეთის მუნიციპალიტეტი) მცხოვრებთათვის „ცა-ღრუბელის“ ხატი ქვისა ყოფილა (ივ.ჯავახიშვილი, I, 1977:18). გასული საუკუნის 40-იან წლებში დიდი ლილოს ტერიტორიაზე დადსტურებულია „ელიას ჩოფურა ქვა“ (ზ.თანდილაძე, I, 1974: 18). პროფ. გ.ბედოშვილის მიერ მოძიებული მასალის მიხედვით: სოფ.გოხნარის (თეთრი წყარო) მთის თავზე ერთი ლოდი დევს („ამიდას ქვა“). იგი წარმოადგენს საკულტო საწესჩვეულებო ადგილს. გადმოცემით „გვალვის დროს აქ მოდიან სოფლის მაცხოვრებლები, იხდიან პარაკლის და ქვას შესთხოვენ წვიმას. „ასწევენ მსუბუქად გადააბრუნებენ და გაავდრდება. გოხნარის მთის თავზე ელიაობის დღესასწაული სცოდნია ხალხს“ (გ.ბედოშვილი, 2001:242-243).

წმ.ელიას კულტი ფართოდ იყო გავრცელებული საქართველოში. არსებობდა ელიაობის ხალხური დღესასწაული, რომელიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვაგვარად იმართებოდა (ა.გელოვანი, 1983:163-164; ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2007:299). წმ.ელიას სახელზე იგებოდა საყდრები. დასტურდება მისგან წარმომდგარი ტოპონიმები⁷ (ი.სიხარულიძე, 1958:45; ჯ.კეკელია, თ.ცხაკაია, 2004:54; ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2007:299; ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 2009:62). ერგეს ქვეყნის ნასოფლარ „ბაბუარის“ უბანში არსებულია წმ.ელიას სალოცავი. ამ ადგილს დღესაც ელიანწმინდას უწოდებენ (რ.უზუნაძე, 2012:16-17). თუ გავითვალისწინებთ ყოველივე ზემოთქმულს, ვფიქრობ სოფ.ჯოჭოს საკვლევ ქვალოდზე სრულდებოდა წმ.ელიას სავედრებელი ლოცვა-რიტუალი. საყურადღებოა ისიც, რომ ჯოჭოს ხეობა წარმოადგენს ქვაბულს, სადაც ატმოსფერული მოვლენები (ჭექა-ქუხილი, ელვა) ბევრად შიშისმომგვრელი უნდა ყოფილიყო. კიდევ ხეობაში ერთ ადგილს ეძახიან **ჯოჯოხეთას**.

ეხლა გვრჩება გასარკვევი, თუ რამ განაპირობა წარმართული სარიტუალო ქვა-ლოდის მოხვედრა ქრისტიანულ საყდარის საძირკველსა და კედელში. გამოკვლეულია, რომ ადრექრისტიანული და გარკვეულად მომდევნო ხანის საქართვე-

ლოში ინარჩუნებდა თავს წარმართული რწმენა-წარმოდგენე-ბი. პირველ ეტაპზე ქრისტიანობის დამკვიდრება მიმდინარე-ობდა წარმართულ წეს-ტრადიციებთან თანაარსებობის ფონ-ზე. რაც გვიანობამდე შემორჩა საქართველოს მთიან რეგიო-ნებში (თ.ოჩიაური, 1954:13-18; მ.ჩართოლანი, 1961: 156-201; შ.ჩართოლანი, 1977: 100-103; რ.რამიშვილი, ბ.ჯორბენაძე, I, 1978: 143-144; ივ.ჯავახიშვილი, I, 1979 : 118). „სალოცავები ქვე-ბი“ გასული საუკუნის 80-იან წლებამდე დასტურდება სვანეთ-ში (შ.ჩართოლანი, 1977:100-101; მ.ჩართოლანი, 1977:134-137). მიმდინარეობდა ასევე ძველი და ახალი რწმენა-ტრადიციების ერთდაგვარი შერწყმა. V-X სს.-ში საკმაოდ გავრცელებული იყო ღია ცის ქვეშ, შემალლებულ ადგილებზე ქვაჯვარების აღ-მართვა. ისინი მრავლად დასტურდება საქართველოში⁸. ხდე-ბოდა მენჭირების გადაკეთება ქვაჯვარებად. სადაც სრულდე-ბოდა ღვთისმსახურება, მათ შორის ნათლისღება (ლ.მელიქ-სეთ-ბეგი, 1938:110-131; ვ.ზუხბაია, 1975: 37-38; დ. ბერძენიშვი-ლი, 2005:91-95, 238, 306; ვლ.მგელაძე, № 5, 2000:127). საკითხთან დაკავშირებით საყურადღებოა სვანეთში გვიანობამდე შემორ-ჩენილი ტრადიცია. პროფ. მ.ჩართოლიანის ცნობით; სოფ.შაცხვარში (მესტია), მთავარანგელოზის სალოცავის გვერდით, გორაზე დგას ორი ქვა, რომელსაც ადგილობრივ „პეტლი საყდარს“ უწოდებენ. დაფიცების დროს ამ ქვებს შო-რის ზევიდან ჯოხს გადებდნენ, ზედ ხატს დაკიდებდნენ და მის ქვეშ მაფიცარი მხარეები უნდა გამძვრალიყვნენ (მ.ჩართოლა-ნი, 1977:137). ივ.ჯავახიშვილი მიუთითებდა: „ამ ორმა სარწუ-მუნოებამ ხანგრძლივი, ძლიერი გავლენა იქონია ჩვენს ეროვ-ნულ აზროვნებასა და ზნე-ჩვეულებაზე. საუცხოოდ არის შე-მორჩენილი უძველესი სარწმუნოების კვალი“ (ივ.ჯავახიშვი-ლი, I 1979:92). ადრექრისტიანულ საყდრებში მრავლად დამ-კვიდრდა წარმართული ელემენტები⁹. რაც გვიანობამდე შე-მორჩა სვანეთში (იხ. მ.ჩართოლანი, 1977:11-13; მისივე, 1977:132-139). საყურადღებოა, რომ თავდაპირველი ქრისტია-ნული საყდრები დადასტურებულია წარმართულ წმინდა ადგი-ლებში (მ.მაკალათია, 1977:26). პროფ. დ. ბერძენიშვილის აღწე-რით სოფ. ფოკაში ქვაჯვარზე დარბაზული ეკლესია შემოუშე-

ნებიან (დ. ბერძენიშვილი, 2005:238). საქართველოში მეგალითური კულტურის ცნობილი მკვლევარი ლ.მელიქსეთ-ბეგი გვანდის საინტერესო ცნობას თეჯისის მეგალითური ეპოქის საყდრის შესახებ. იგი წერდა: „საყდარი ნაგებია მეგალითური წყობის ქვებით. ეკლესიის შიგნით დგას დიდი ზომის მენჭირი. რომელზედაც ქრისტიანულ ხანაში ჯვარი ამოუტვიფრავთ“ (ლ.მელიქსეთ-ბეგი, 1938:55). წარმართულ სალოცავ-სამსხვერპლოებთან ახლოს ქრისტიანული საყდრები დასტურდება ზემო აჭარის სოფლებში, – კალთასა და აგარაში (ა.კახიძე .შ.მამულაძე, 1993:45-47; ნ.მგელაძე, I, 2007 : 217-218).

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ქრისტიანული საყდრის ასაგებად, ჯოჭოს ხეობის მოსახლეობამ მიზანმიმართულად შეარჩია მათთვის წმინდა ადგილი „სალოცავი ქვა“. ასე აღმოჩნდა საკვლევი ლოდი სოფ. ჯოჭოს „სახტარის“ საძირკვლესა და კედელში. ტრადიციის გავლენით ლოდის ნაწილი, რომელიც მოხვედრილი იყო საყდრის შიგნით, გამოყენებული იქნებოდა რიტუალების შესასრულებლად.

განხილული მასალა გვაძლევს საშუალებას განვსაზღვროთ პერიოდი, როდის უნდა იყოს აგებული საკვლევი ეკლესია. საკითხთან დაკავშირებით ასევე მეტად საყურადღებოა გათხრების შედეგად ეკლესიის საძვალეში აღმოჩენილი ბაგისაფარი. ერთ-ერთ მიცვალებულს¹⁰ სახის არეში და ნაწილობრივ შუბლზე დაფარებული ჰქონდა ქოთნის ძირ-კედლის ფრაგმენტი¹¹ . ადრეული ეპოქისათვის ეს რიტუალი ფართოდ ყოფილა გავრცელებული (შ.მამულაძე, კ.ქამადაძე, 2013:206). აღნიშნული მონაცემებიდან გამომდინარე ჯოჭოს საყდარი აგებული უნდა იყოს ადრექრისტიანობის პერიოდში, არაუგვიანეს IX-X სს.-ში (რ.უზუნაძე, 2018:478).

საკვლევი პრობლემის შესწავლა-ანალიზი იძლევა საშუალებას გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები:

- სოფ. ზემო ჯოჭოს საეკლესიო ნაგებობამ, საძირკველსა და კედელში ჩაშენებული ბუნებრივი დიდი ლოდის სახით, **შემოგვინახა წარმართული ეპოქის უნიკალური ნივთიერი ძეგლი „სალოცავი ქვა.“**

- საფიქრებელია, ჯოჭოს ხეობის მოსახლეობა „სალოცავ ქვაზე“ ასრულებდა წმ.ელიას სავედრებელ რიტუალს.

- ჩვენი წინაპრები თავდაპირველად ქრისტიანულ საყდრებს აგებდნენ წარმართულ „წმინდა ადგილებში“.

- ჯოჭოს ეკლესიის საძირკველსა და კედელში ჩატანებული „სალოცავი ქვა“ მიუთითებს, რომ ქრისტიანობის ადრეულ ეტაპზე ადგილი ჰქონდა წარმართულ და ქრისტიანულ წეს-ტრადიციების შერწყმას. აღნიშნული ფაქტი არის მეტად საყურადღებო გამოვლინება ქართული რელიგიური სინკრეტიზმისა.

- ჯოჭოს ხეობის საყდარი აგებული უნდა იყოს ადრექრისტიანობის პერიოდში, არაუგვიანეს IX-X ს.ს.-ში.

შენიშვნები

1. წარსულში ისტორიული სიფელი ერგე (მდებარეობს ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის ცენტრიდან ოთხი კმ. დაშორებით, მდ. ჭოროხის მარჯვენა მხარეს) ანუ ერგეს „ქვეყანა“ წარმოადგენდა დიდ ტერიტორიულ ერთეულს. იგი მოიცავდა ვრცელ ტერიტორიას, კერძოდ – ჭოროხის აუზის მონაკვეთს აჭარისწყალ-ჭოროხის ხერთვისიდან შესართავამდე, ზემო (ჯოჭოს წყალი) და ქვემო (წყალი გველა) ჯოჭოს ხეობებით (რ.უზუნაძე, 2011 : 3-4).

2. სამუშაოებს ზედამხედველობას უწევდა ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი (დირექტორი, პროფ. ა.კახიძე). ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ პროფ. შ. მამაულაძე (ექსპედიციის ხელმძღვანელი), პროფ. რ.უზუნაძე, გ.ჩხატარაშვილი, კ.ქამადაძე, მ.უზუნაძე, გ.დუმბაძე (ფოტოგრაფი). არქეოლოგიური სამუშაოები განხორციელდა ასევე ღვთისმშობლის ნაეკლესიარზე „მერიემ ქილისე“ (იხ. შ.მამაულაძე, კ.ქამადაძე, 2013:265-266).

3. სოფ. ზემო ჯოჭო (მდებარეობს ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტიდან 6 კმ. დაშორებით) მიეკუთვნება უძველეს დასახლებათა რიგს. ცხოვრების კვალი დასტურდება ბრინჯაოს ხანიდან (ალ.რამიშვილი, 1974:8-9; ა.კახიძე, შ.მამაულაძე, 2000).

4. საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილია რამდენიმე ათეული მსგავსი ძეგლი (ლ.მელიქსეთ-ბეგი, 1938; შ.ამირანაშვილი, 1971:23-25; ვ.ზუხბაია, 1975: 26-28; დ.ბერძენიშვილი, 2005:239; ინტერნეტ-საიტი; მეგალითები საქართველოში).

5. ვფიქრობ, ქვის კულტის საინტერესო რელიქტს უნდა წარმოადგენდეს სახალხო დღესასწაული „ქვაშვეთობა“. იმართება კახეთში (გურჯაანი, ახმეტა), თბილისში, სვანეთში (ლენჯერის თემი), ქურმუხში (საინგილო), დიდჯიხაიშში... (ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2007:915). ამ მხრივ საყურადღებოა ასევე ტოპონიმები: ქვაშვეთი (მასში გამოიყოფა ფუძე **ქვა**, – სეგმენტი **-შვ-** და გეოგრაფიულ სახელთა წარმოებაში გავრცელებული **-ეთ** სუფიქსი, რომელიც რისიმე ან ვისიმე მრავლად მყოფობის ადგილს აღნიშნავს. იხ. მ.ქამადაძე 1992:27). ქაშვეთი (არის ქვაშვეთის სახენაცვალი ფომა), ქაშვეთის გორა, ქვამხაზი (ი.სიხარულიძე, 1958:140; თ.ბერიძე, 1977:55; ჯ.კეკელია, თ.ცხაკაია, 2004:134; ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2007:915; ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 2009:173).

6. ასევე მას უწოდებდნენ „ქვის სალოცავებს“ (შ.ჩართოლანი, 1976: 64-65).

7. შესაძლოა, ატმოსფერული მოვლენა – **ელვა** ღვთაება ელიას სახელს უკავშირდებოდეს. ქართული მითოლოგიის თანახმად: „ელია, დიდმა ღმერთმა წვიმისა და სეტყვის ღვთაებად დაადგინა (ა.გელოვანი, 1983:183). სულხან-საბას განმარტებით „ღრუბელთა კვეთებითა დაჰკრთებიან ელვანი“ (ს.ს.ორბელიანი, IV, 1966:242).

8. როგორც ჩანს, ადრექრისტიანულ ხანაში წმ.ელიას ღვთაებამ განიცადა მოდიფიცირება და შინაარსობრივი დატვირთვით მისი ადგილი გარკვეულად დაიკავა ქრისტიანობის ტრადიციიდან მომდინარე წმ.ლაზარეს კულტმა.

9. ქვაჯვარები დადასტურებულია – გომარეთში (დმანისის მუნ.-ი), გუჯართში (ბორჯომის მუნ.-ი), ზადენ-გორაზე (ადიგენის მუნ.-ი), პტენაში (ახალქალაქის მუნ.-ი), მეჯვა-

რისხევეში (გორის მუნ.-ი), სოფ.ფოკაში (ნინო წმინდის მუნ.-ი), თეჯისში (ნალკის მუნ.-ი). და სხვა (ლ.მელიქსეთ-ბეგი, 1938:110-111; დ.ბერძენიშვილი, 2005:75, 91-92. საქართველო (ენციკლოპედია), II, 2012:87-88; ინტერნეტ საიტი, – ქვაჯვარები საქართველოში). ქვაჯვარი დასტურდება ასევე აჭარაში, კერძოდ ჭვანის ხეობაში (შუახევის მუნ.-ი). ადგილ ჯვარიმინდორზე დევს ორი უზარმაზარი ქვა. ერთზე ამოკვეთილია ჯვარი (სურ.3). (ცნობა მომანოდა ღვანღმოსილმა პედაგოგმა, პროფ.აკაკი ზოიძემ. წარმოშობით არის ჭვანის ხეობიდან). სავარაუდებელია, ლოდები წარმართობის დროს იყო ხეობის მოსახლეობის წმ. ადგილი „სალოცავი ქვა“.

10. ლეონტი მროველის ცნობით, ჯერ კიდევ XI საუკუნისათვის ტაძრებში კერპები იყო შემორჩენილი (ქართლის ცხოვრება, I, 1955:41).

11. საკითხთან დაკავშირებით ცნობილი ეთნოგრაფი მზია მაკალათია მიუთითებს: „ქრისტიანულ ეკლესიათა დიდი ნაწილი აგებულია წარმართულ სამლოცველოთა ადგილზე“ (მ.მაკალათია, I, 1977:26).

12. ჯოჭოს საყდრის მინაშენ სამარხში (მიშენებულია დასავლეთ კედელზე) აღმოჩნდა სხვადასხვა დროს ჩასვენებული 21 მიცვალებული (იხ. შ. მამულაძე, კ. ქამადაძე, 2013:267).

13. ანალოგიური ფაქტი დაფიქსირდა საციხურისა და კალოთას (ხულოს მუნ.-ი) ეკლესიების ტერიტორიაზე განლაგებული სამარხების შესწავლისას. მსგავსი შემთხვევა საქართველოს შუა საუკუნეების სამარხების შესწავლის პრაქტიკაში ჯერ-ჯერობით არაა დაფიქსირებული (შ.მამულაძე, 2013:267).

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. **შამირანაშვილი, 1971:** – ამირანაშვილი შ., ქართული ხელოვნების ისტორია, თბილისი.
2. **ვ.ბატონიშვილი, IV 1973:** – ბატონიშვილი ვ., აღწერა სამეფოსა საქართველოსა: – „ქართლის ცხოვრება ,IV, თბილისი.
3. **გ.ბედოშვილი, 2001:** – ბედოშვილი გ., ქართულ ტოპონიმთა განმარტებითი-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი.
4. **თ.ბერაძე, მ.სანაძე, 2003:** – ბერაძე თ., სანაძე მ., საქართველოს ისტორია, I, თბილისი.
5. **თ.ბერიძე, 1977:** – ბერიძე თ., ძველი თბილისის გარეუბნების ისტორია, თბილისი.
6. **დ.ბერძენიშვილი, 1997:** – ბერძენიშვილი დ., ბეშთაშენი, – საქართველო (ენციკლოპედია), I, თბილისი.
7. **დ.ბერძენიშვილი, 2005:** – ბერძენიშვილი დ., ქვაჯვარი გუჯარეთის თონეთიდან, – ნარკვევები, თბილისი.
8. **დ.ბერძენიშვილი, 2005:** – ბერძენიშვილი დ., ჯავახეთის ძველი სიმაგრეები. – ნარკვევები, თბილისი.
9. **დ.ბერძენიშვილი, 2005:** – ბერძენიშვილი დ., თრიალეთის უცნობი წარწერები. – ნარკვევები, თბილისი.
10. **პ. ბუხარაშვილი, ზ.ცხვიტინიძე:** – გომარეთის პანტიანის მეგალითური დასახლება (<http://saunje.ge/index.php?id=1226&lang=en>)
11. **ა.გელოვანი, 1983:** – გელოვანი ა., მითოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი.
12. **ს. გოგიტიძე, მ.გრიგოლია, I, 2007:** – გოგიტიძე ს, გრიგოლია გ., ქვის ხანა აჭარის ტერიტორიაზე. – სდსინ (აჭარა), I, თბილისი.
13. **ვ. ზუხბაია, 1975:** – ზუხბაია ვ, ქართლის ცხოვრების ქვის ფურცლები, თბილისი.
14. **ზ. თანდილავა, 1974:** – თანდილავა ზ., ლაზარობა და „ქვაკაცები“. სდსზ, I, თბილისი.

15. **ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 2007:** – საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბილისი.
16. **ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 2000:** – კახიძე ა., მამულაძე შ., – ჭიორხის აუზი კოლხური კულტურის უძველესი კერა, ბათუმი.
17. **ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 1993:** – კახიძე ა., მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის უძველესი არქეოლოგიური ძეგლები, ბათუმი.
18. **ა.კახიძე, შ.მამულაძე, 2016:** – კახიძე ა., მამულაძე შ., აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი.
19. **ა.კალანდაძე, 1970 :** – კალანდაძე ა., ნეოლითი (ახ.ქვის ხანა), – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბილისი.
20. **ჯ.კეკელია, თ. ცხკაია, 2004:** – კეკელია ჯ., ცხკაია თ., ხაბაზაშვილი მ., საქართველოს ტერიტორია და დასახლებული პუნქტები, თბილისი.
21. **ბ.კუდავა:** – ტაო-კლარჯეთის მეგალითური ძეგლები (<http://saunje.ge/index.php?id=1499&lang=ru>).
22. **გ.ლომთათიძე, 1977:** – ლომთათიძე გ., საქართველოს მოსახლეობის კულტურა და ყოფა I-XIII ს.ს., თბილისი.
23. **თ.ლომთათიძე, 2005:** – ლომთათიძე თ., ამინდის მართვის უძველესი რიტუალი და მეგალითური კულტურის ძეგლები აჭარაში. ბამ (ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი) შრომები, III, ბათუმი.
24. **მ.აკალათია, I, 1977:** – აკალათია მ., წარმართული ხასიათის ზოგიერთი საკულტო ძეგლი სვანეთში. – სვანეთი, I.
25. **შ.მამულაძე, 1998:** – მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის შუა საუკუნეების სამაროვნები, თბილისი.
26. **შ.მამულაძე, კ.ქამადაძე, 2013:** – მამულაძე შ., ქამადაძე კ., ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფ. ერგეში 2012 წ. წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში. – აჭარა (წარსული და თანამედროვეობა), ბათუმი.

27. **შ.მამულაძე, კ.ქამადაძე, 2013:** – მამულაძე შ., ქამადაძე კ., ქრისტიანული საკულტო ნაგებობანი ერგეს „ქვეყნაში“, – ჩვენი სულიერების ბალავარი, V, თბილისი.
28. **ლ.მელიქსეთ-ბეგი, 1938:** – მელიქსეთ-ბეგი ლ., მეგალითური კულტურა საქართველოში, თბილისი.
29. **ვლ.მგელაძე, № 5, 2000:** – მგელაძე ვლ., თავდაპირველი ქრისტიანობის გავრცელება აჭარაში, – „ლიტერატურული აჭარა“, ბათუმი.
30. **ნ.მგელაძე, 1984:** – მგელაძე ნ., ერთიანი წარმართული რიტიულის შესახებ ღორჯომის ხეობაში. სდსძ, VII, თბილისი.
31. **ნ.მგელაძე I, 2007:** – მგელაძე ნ., სულიერი სამყარო (აჭარა ადრერკინის ხანაში), – სდსინ (აჭარა), I, თბილისი.
32. **„მოქცევაი ქართლისაი“, I, 1963:** – მოქცევაი ქართლისაი (აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები), თბილისი.
33. **ს.ს.ორბელიანი, IV, 1966:** – ორბელიანი ს.ს., IV, თბილისი.
34. **თ.ოჩიაური, 1954:** – ოჩიაური თ., ქართველთა ძველი სარწმუნოების გადმონაშთები და მათი რეაქციული არსი, თბილისი.
35. **ალ.რამიშვილი, 1974:** – რამიშვილი ალ., კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, ბათუმი.
36. **რ. რამიშვილის, ბ.ჯორბენაძე, I, 1978:** – რამიშვილი რ., ჯორბენაძე ბ., ერწო-თიანეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სადაზვერო მუშაობის შედეგები, – მაცნე (ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის სერია), თბილისი.
37. **ა. რობაქიძე, I, 1980:** რობაქიძე ა., სვანეთი ძველად და ახლად, – მაცნე (ისტორიის არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის სერია), თბილისი.
38. **ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 2009:** – საქართველოს გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბილისი.
39. **საქართველო, II, 2012:** – საქართველო (ენციკლოპედია), თბილისი.
40. **ი. სიხარულიძე, 1958:** – სიხარულიძე ი., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმები, ბათუმი.

41. **რ. უზუნაძე, 2012:** – უზუნაძე რ., ქრისტიანობა ერგეს ქვეყანაში, თბილისი.
42. **მ. ქამადაძე, VIII, 1992:** – ქამადაძე მ., ზემო აჭარის ტოპონიმია. – აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკონი, თბილისი.
43. **მ.ქამადაძე, I, 2007:** – ქამადაძე მ., აჭარის უძველესი და ძველი ისტორიის წყაროები (ტოპონიმია), სდსინ (აჭარა), I, თბილისი.
44. **ქართლის ცხოვრება, I, 1955/**
45. **ვ.შამილაძე, I, 1979:** – შამილაძე ვ., კორიდის ადრეული ფორმების ისტორიისათვის საქართველოში ეთნოგრაფიული მასალების შუქზე. სდსყკ, I, თბილისი.
46. **მ. ჩართოლანი, 1961:** – ჩართოლანი მ., ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბილისი.
47. **მ. ჩართოლანი, I, 1977:** – ჩართოლანი მ., ჩხუდანი – სვანური სახლის კერპი. – სვანეთი, I, თბილისი.
48. **შ. ჩართოლანი, I, 1976:** – ჩართოლანი შ., მასალები სვანეთის არქეოლოგიისათვის, თბილისი.
49. **შ. ჩართოლანი, I, 1977:** – ჩართოლანი შ., სვანეთის მატერიალური და კულტურის ძეგლების შესწავლისათვის. – სვანეთი, I, თბილისი.
50. **შ. ჩართოლანი, I, 1977:** – ჩართოლანი შ., სვანეთის უძველესი რელიგიური რწმენა წარმოდგენები არქეოლოგიური მასალების შუქზე. – სვანეთი, თბილისი.
51. **ივ.ჯავახიშვილი, I, 1979:** – ჯავახიშვილის ივ., თხზ. 12 ტომად, თბილისი.

Revaz Uzunadze

*The Pagan Age Monument from the Jochostskali Gorge
Summary*

As a result of excavation of the ruins of the church (“sakhtari”) in Zemo Jocho village (Khelvachauri municipality, Erge community) the natural stone block was found in the foundation and south wall of church. The research showed that the block was a ritual stone (stone for worship) of the pagan period. The population of the Jocho gorge was performed a sacred ritual – pray to Elia – on it. In the early period of Christianity, under the influence of pagan rules and traditions the church was built on the site where there was the ritual stone. This is an important expression of Georgian religious syncretism.

The church built at early Christianity, no later than in 9th-10th cc.

სურ.1

სურ. 2

სურ. 3

**ადრეშუასაუკუნეების ქვეყრი თამარის
დასახლებიდან**

ჩვენი ქალაქის ისტორია ბათუმის ციხის (თამარის დასახლება) ტერიტორიაზე არსებულ უძველეს სამოსახლოს უკავშირდება. სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ანტიკური ხანის სამოსახლოთა შორის, იგი ერთ-ერთ თავისებურ და მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგენს. აგებულია მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა შესართავთან, მის შესახებ შემოგვენახა საინტერესო წერილობითი ცნობები. შეიქმნა სათანადო ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობაც. ერთ-ერთ უძველეს დასახლებულ პუნქტს ბერძენი და რომაელი ავტორები „ბათის-ის“ სახელით მოიხსენიებენ (ყაუხჩიშვილი, 1987:109-11; ინაიშვილი, 1973:24). გორასამოსახლო გაჩენილა ძვ.წ I ათასწლეულის პირველ ნახევარში. რომელიც ხის მესრით იყო გამაგრებული; ჰქონდა დამცავი თხრილი. უძველესი კულტურული ფენა ძვ.წ. VIII-VII სს განეკუთვნება. ადგილობრივ ხელოსნურ ნაწარმთან ერთად, აღმოჩენილია ამიერკავკასიაში ჯერჯერობით უძველესი (ძვ.წ. VII ს ბოლო – VI დამდეგი) იმპორტული ნაკეთობანი (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:42-92, ტაბ.III-IV; კახიძე, 2007: 247-254; კახიძე, სურმანიძე, შალიკაძე. 2013:8-24).

ბათუმის ციხის ტერიტორიაზე გამოვლენილი მრავალფეროვანი ნივთიერი კულტურის ძეგლებში წამყვანია ადგილობრივი კერამიკული ნაწარმი, მათ შორის მრავალრიცხოვნებით გამოირჩევა კოლხური ქვევრები, რომლებიც საშუალებას იძლევიან ამ ჭურჭლის განვითარების ადრეულ ეტაპებს გავადევნოთ თვალი. ჩანს, მუცლისა და პირ-ყელის შემკობის სხვადასხვა მოტივის თანაარსებობა. გამოყენებულია: რომბული ბადის ორნამენტი, წინვისებურ-ტალღისებური, ჯვარედინი ხაზები, მცენარეულ-რელიეფური, ჭდეები და ა.შ. შემკობის ტრადიციული მოტივების ერთგვარი აღორძინება შეინიშნება ადრეფეოდალური ხანისა და ზოგჯერ შემდგომი ეპოქის ნიმუშებზეც. გვხდება ქვევრები, რომელთაც

სავენტილაციო ნახვრეტები აქვთ გაკეთებული. ფიქრობენ, რომ ისინი მარცვლეულის შესანახად გამოიყენებოდა (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:59-61; ტაბ. VI-XVIII. კახიძე, მამულაძე, 1988:47-60, ტაბ. XXIII, XXIV, XXVI). ბათუმისგორა სამოსახლოზე ქვევრების სიმრავლე მიუთითებს, რომ ანტიკურ ხანაში მექვევრეობა მეთუნეობის ცალკე სპეციალიზებული დარგად ჩამოყალიბებულა. ეს კი მეურნეობის ახალი დარგების განვითარებითა და ეკონომიკაში მომხდარი ძვრებით აიხსნება. ქვევრების სიმრავლე პირველ რიგში მეღვინეობის დარგის დანიშნულებაზე მიუთითებს. მიუხედავად იმისა, რომ მისი ძირითადი ფუნქცია მეღვინეობასთანაა დაკავშირებული, მას მარცვლეულის, ზეთის, დამარილებული თევზის და სხვა პროდუქტების შესანახად და ტრანსპორტირებისთვისაც იყენებდნენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ძვ.წ IV საუკუნიდან ახ.წ. III საუკუნემდე მეორადი დანიშნულებით ხმარებიდან გამოსულ თუ საგანგებოდ დამზადებულ ქვევრებს დასაკრძალავ ურნებადაც იყენებდნენ (თოლორდავა, 1980:6-65). მეღვინეობის ზოგიერთი მკვლევარი ფიქრობს, რომ ხდებოდა როგორც ქვევრების, ასევე ღვინის იმპორტიც. კლასიკური და ელინისტური ხანის კოლხური ქვევრების ფრაგმენტები და ამფორები აღმოჩენილია პანტიკაპეონის, ნიმფეოსის, ჰერმონასის, ქერსონესის, მირმეკიონისა და მათი ქორას გათხრებისას (ცეცხლაძე, 1991:49-56).

ბათუმის ციხე, ადრეშუსაუკუნეებში აქტიურ როლს ასრულებდა სავაჭრო ურთიერთობებში. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ცენტრები გონიო-აფსაროსი და პეტრა ციხისძირი კონტროლს უწევდნენ დასავლეთ საქართველოზე გამავალ სავაჭრო გზებს. ლაზიკისათვის განკუთვნილ იმპორტში შედიოდა არამარტო მარილი, ხორბალი და მალახხარისხოვანი ღვინო, არამედ ძვირფასი ქსოვილები, იარაღი და ლითონის ნაწარმი (ლორთქიფანიძე, 2002:210-211). მეღვინეობა რომ ამ ეპოქაში სასაქონლო ხასიათს ატარებდა ამის დამადასტურებლად შეიძლება ჩაითვალოს ბათუმის ციხის შემოგარენში მრავლად აღმოჩენილი დიდი ზომის ქვევრების ახალი ტიპი. მათგან ერთერთი უახლესია თამარის დასახლებაში შემთხვევით აღმოჩენილი ქვევრი.

2017 წლის 20 ნოემბერს ბათუმის ციხესთან ახლოს, თამარის დასახლების ტერიტორიაზე, შემთხვევით აღმოჩნდა ქვევრი, რომელიც მიწისქვეშა სამუშაოების წარმოებისას შპს „გზა“-ს მუშებმა სამწუხაროდ მნიშვნელოვნად დააზიანეს. განხორციელდა მცირე მასშტაბის არქეოლოგიური სამუშაოები. აიგემა 4,3 მ. სიგრძისა და 1მ სიგანის თხრილი. 50 სმ მიწის ფენის მოხსნის შემდეგ გამოჩნდა ქვევრის მხრის ფრაგმენტები. დავიწყეთ მისი პრეპარაცია. ქვევრი ჩადგმული იყო 1,5მ. სიღრმეზე. მასში დიდი რაოდენობით იყო ჩაყრილი მოზრდილი და საშუალო ზომის ქვები, მათ შორის იყო სამკუთხაგანივკვეთიანი პირისა და ყელის ფრაგმენტები (ტაბ.1) მოხერხდა მისი ნაწილობრივი რესტავრაცია და გრაფიკული ჩანახატის გაკეთება. ამჟამად ქვევრი დაცულია ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმში.

აქვე მოვიტან მის აღწერილობას: (VI:017-113/1) ყავისფერკეციანი, პირი სამკუთხაგანივკვეთიანი, ზედა სადა გვირგვინი მომრგვალებული. ფართო ყელი შემკულია რელიეფური რგოლებით, რომლის ქვემოთ მხრის მიმართულებით დატანილია მჭიდროდ განლაგებული ჰორიზონტალური ღარები. ტანი მომრგვალებულია, დაბალი, ცილინდრული ძირი ტანისაგან მკვეთრადაა გამოყოფილი. სიმაღლე – 165 სმ; მუცლის დიამეტრი – 115 სმ; დიამეტრი – 42 სმ; ძირის – 13,5 სმ. ფსკერზე შემორჩენილია სავარაუდოდ ღვინისაგან დატოვებული შავი ფერის ლაქა (ტაბ.2).

როგორც ფორმის, ასევე შემკობის მოტივების მიხედვით, თამარის დასახლებაში შემთხვევით აღმოჩენილი ქვევრის ანალოგები აჭარის ტერიტორიაზე უკვე ბევრგან ფიქსირდება. ესენია ჩაქვის ჩაისუბნი, კაპნისთავი, ხიხანის ციხე, ახლშენი, თოდოგაური, მახოი, წინსვლავი, თხილნარი, სარფი, ორცვაი, ზესოფელი და ა.შ. (კახიძე, სურმანიძე, შალიკაძე, 2013: 5-24; კახიძე, სურმანიძე, 2013:222-234; მინდორაშვილი, 2015:132-148; კახიძე, შალიკაძე, ნაგერვაძე, 2017:25-33; მინდორაშვილი 2017:323-333; კახიძე, მამულაძე, 2018:130-139).

მსგავსი ორნამენტაციის ქვევრების შესასწავლად საინტერესოა 2012-2013 წწ ისტორიული ჭანეთის მხარეში მოწყობილი ექსპედიციების მონაპოვრები. დადასტურდა რომ

ასეთივეა ტრაპიზონთან ახლოს, ოფში (მთლიანი ცალები) და არხავეს ციხის ტერიტორიაზე შეგროვებული ფრაგმენტებიც. ერთი შესანიშნავად დაცული სინოპში აღმოჩენილი ქვევრი ტრაპიზონის აია სოფიას ტაძრის შესასვლელთანაა გამოფენილი. არაა გამორიცხული, რომ ამათი მწარმოებელი ცენტრი თვით სინოპე ყოფილიყო (კახიძე, ხალვაში, 2014:134).

აჭარის ტერიტორიაზე ბოლო წლებში აღმოჩენილ ქვევრების ფრაგმენტებს ჩაუტარდა მიკროსკოპული ანალიზი საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ლაბარატორიაში. კვლევა ჩატარდა პროფესორ ნოდარ ფოფორაძის მიერ. ნიმუშების მინერალური შედგენილობის განსაზღვრისთვის და მათი ფრაქციულ-გრანულომეტრიული ზომის დასადგენად გამოყენებულ იქნა პოლარიზაციული მიკროსკოპი (AMSCOP 600T). მინერალური ფაზების რაოდენობა და რაობა დადგინდა რენტგენოფაზური ანალიზატორით (DRON-3). ნიმუშების საერთო ქიმიური შედგენილობის დასადგენად ისარგებლეს რენტგენო-ფლუ-ორესცენტული (XRFEDX3600B) ანალიზატორით. მიკროსკოპიული კვლევის შედეგად სინჯებში გამოვლენილი მინერალური ჩანარებისა და ქანების მიხედვით, ქვევრი ადგილობრივადაა მიჩნეული. მიკროსკოპიული კვლევების მიხედვით დადგინდა, რომ ძირითადი თიხოვან-მონტმორილონიტური მასა მეტნაკლებად გამომწვარია. მინერალებიდან წარმოდგენილი კვარცი და პლაგიოკლაზები, ზოგჯერ პოლისინთეტურადაა დაწყვილებული. აქედან გამომდინარე გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ქვევრი დაახლოებით 900 გრადუსზე იყო გამომწვარი, რაც საკმარისია ქვევრის ფუნქციური დატვირთვით გამოყენებისათვის.

დასკვნის სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ ადრეშუასაუკუნეების დასაწყისში სამხრეთ შავიზღვისპირეთსა და აჭარის ტერიტორიაზე ჩნდება მანამდე უცნობი მდიდრული ორნამენტაციისა და მოხდენილი ფორმის (რელიეფურ-ჭდეებიანი) ქვევრები. ყოველივე ეს ინტენსიური სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის მაუწყებელია. მომდევნო ეპოქებში შემკულობის ამ მოტივებზე დამზადებული ქვევრების ადგილობრივი სახეობები მრავლად ჩნდება როგორც ზღვისპირა რაიონებში, ასევე აჭარის მთისწინა ზონაში. თამარის და-

სახლებში შემთხვევით აღმოჩენილი ქვევრი ადრეშუასაუკუნეების ხანის (VI-VII სს) ადგილობრივი ნაწარმია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. თოლორდავა ბ. (1980) – დაკრძალვის წესები ელინისტური ხანის საქართველოში. თბილისი;
2. ინაიშვილი ა. (1973) – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს უძველესი ნამოსახლარებისა და ნაქალაქარების არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები III. თბილისი;
3. კახიძე ა, მამულაძე შ, (1988) – კვამტის ანტიკური ხანის ნამოსახლარი, სდსძ, XVII, თბილისი;
4. კახიძე ა. (2007) – სამხრეთ-დასავლეთ ზღვისპირეთის ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა I. თბილისი;
5. კახიძე ა. ხახუტაიშვილი დ. (1989) – მასალები ბათუმს ძველი ისტორიისათვის. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები XVIII;
6. კახიძე ა. ხალვაში მ. (2014) – აღმოსავლეთ ქანეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ზოგიერთი არქეოლოგიური მასალა. – ისტორიული ქანეთის აღმოსავლეთ ნაწილში დაცული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები, თავი VI, ბათუმი;
7. კახიძე ა. სურმანიძე ნ. (2013) – სოფელ ჩაისუბანის „შუამთის“ გორანამოსახლარის არქეოლოგიური გათხრების შედეგები. აჭარა წარსული და თანამედროვეობა. I. ბათუმი;
8. კახიძე ა. სურმანიძე ნ. შალიკაძე თ. (2013) – ბათუმის ციხის 2012 წლის არქეოლოგიური გათხრების შედეგები. აჭარა წარსული და თანამედროვეობა. I. ბათუმი;
9. კახიძე ა. შალიკაძე თ. ნაგერვაძე მ. (2017) – ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები სოფელ კაპნისთავში. აჭარა წარსული და თანამედროვეობა. III. ბათუმი;

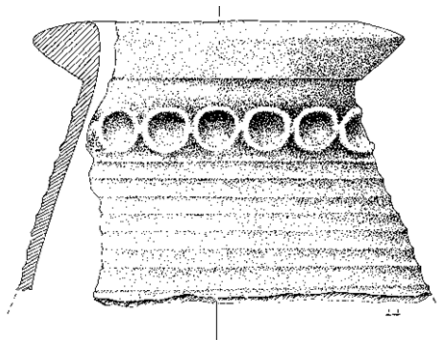
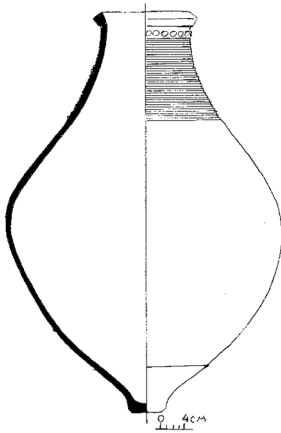
10. კახიძე, მამულაძე, (2018) – ქვევრის ერთი სახეობის გავრცელების საკითხისათვის პონტოს პირეთში, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე +1. თბილისი;
11. ლორთქიფანიძე ო. (2002) – ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. მინდორაშვილი დ. (2015) – ხიხანის ციხეზე 2013 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგები. აჭარა წარსული და თანამედროვეობა. II. ბათუმი.
12. მინდორაშვილი დ. (2017) – ხიხანის ციხეზე 2014-15 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში. აჭარა წარსული და თანამედროვეობა. III. ბათუმი, გვ. 132-148;
13. ცეცხლაძე გ. (1991) – ახალი მასალები ძველი კოლხეთისა და ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთის სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა შესწავლისათვის. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები XIX. თბილისი. გვ. 49-57;
14. ყაუხჩიშვილი თ. (1987) – ანტიკური წყაროები ქ. ბათუმის შესახებ. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები XVI. თბილისი. გვ. 109-117.

Izo Dumbadze

***The earliest point of the pitcher from Tamari settlement
Summary***

The history of our city is related to the ancient settlement in the Batumi fortress (Tamari settlement). It is one of the peculiar and important monuments of ancient South-West Black Sea settlements. As a result of archaeological excavations, there was an early pitcher, which it is mentioned in the present work.

**რომაული სამხედრო დასახლებები კოლხეთში
(მოკლე მიმოხილვა)**

ძვ.წ. 65 წელს პომპეუსის ხელმძღვანელობით რომაელები პირველად შევიდნენ კოლხეთში, მანამდე კოლხეთი ექვემდებარებოდა მითრიდატეს ბოსფორის სამეფოს. პომპეუსის შემოსვლით, ბუნებრივია, ის რომაელების გამგებლობის ქვეშ მოექცა. პომპეუსმა კოლხეთში არისტარქე დატოვა, თუმცა ძვ. წ. 48 წელს ევპატორის ვაჟიშვილი ფარნაკე, რომელიც მამის იმპერიის აღდგენას ლამობდა კოლხეთს დაეპატრონა, თუმცა იგი მალევე განდევნა მითრიდატე პერგამონელმა იულიოს კეისრის მხარდაჭერით. კიდევ ერთი შავიზღვისპირა იმპერია, რომელიც კოლხეთს ერთად პონტოსა და ბოსფორის სამეფოს მოიცავდა, შექმნა პოლემონ I-მა, ქალაქის დინასტმა, რომელიც ანტონიუსმა გაამეფა და შემდგომ უკვე ავგუსტუსის მხარდაჭერითაც სარგებლობდა. დაახლოებით ძვ.წ. 8 წელს როდესაც პოლემონ პირველი გარდაიცვალა, სამეფო მისმა ქვრივმა პითოდოროსმა დაიკავა. დაახლოებით ახ.წ. 8 წელს იგი ცოლად გაყვა კაბადოკიის მართველს არქელაოს I-ს, რითაც კოლხეთი და კაბადოკია გაერთიანდა. ახ.წ. 17 წელს არქელაოსის გარდაცვალების შემდეგ კაბადოკია უშუალოდ რომს დაექვემდებარა, ხოლო პითოდოროსი კვლავ თავის ძველ სამეფოს განაგებდა კოლხეთის ჩათვლით, პითოდოროროსისი შემდეგ კი მისი შთომავლები, მანამ სანამ ახ.წ. 63 წელს ნერონმა პოლემონ II-ის სამეფოს ანექსია მოახდინა (ბრაუნი 2014:220). პოლემონის სამეფო და პონტო კოლხეთთან ერთად გალატიის პროვინციაში შევიდა. ამ ღონისძიებების მთავარ მიზეზად ნერონის მიერ ჩაფიქრებული ჩრდილოეთ კავკასიის ლაშქრობა სახელდება. 66-67 წელს, სპეციალურად ლეგიონ I იტალიკას ფორმირებაც კი დაიწყო (კახიძე 2008) თუმცა ლაშქრობა არ დასცალდა ახ.წ. 69 წელს ნერონი დაიღუპა.

რათქმუნდა, რომაელების კოლხეთში გამოჩენა მიუთითებდა იმას, რომ ისინი აუცილებლად დაინყებდნენ სამხედრო, თავდაცვითი სისტემის მშენებლობას. ამის ნათელი მაგალითია პლინიუსის ცნობა, რომელიც ახ.წ.77 წლამდე კოლხეთში რომაელი სამხედროების ხანგრძლოვ ყოფნას ასახელებს. პლინიუსი ერთ *castelum*-ს სებასტოპოლისში ასახელებს დიოსკურიის მახლობლად, ხოლო მეორეს აფსაროსში (Plin., NH.VI, 14).

არიანე თავის პერიპლუსში ახ.132 წელს, მოიხსენიებს აფსაროსს, ფაზისსა და სებასტოპოლისს. აფსაროსის შესახებ არიანე წერს: „ მივედით აფსაროსში, სადაც დგას ხუთი კოპორტი, აქ ხელფასი დავეურიგე ჯარისკაცებს და დავათვალიერე იარაღი, კედელი, თხრილი, ავადმყოფები და ისიც თუ რა მდგომარეობაში იყო პურის მარცვლეულის დამზადება”(Arr.,PPE,6).

არიანეს გარდა მნისვნელოვანია წარწერები იტალიიდან, სადაც საუბარია რომ ვინმე *Marcus Plaetorius Celer*-ი იყო *Præpositus humerorum tendentiu in Ponto Absaro*. ასავე ეგვიპტეში, ფაიუმის ალოჩენილ პაპირუსზე დატანილი ინფორმაცია რომ აფსაროსში იდგა *Cohorta II Claudina* (კახიძე 2008; Speidel 1986:657)

აფსაროსი მდებარეობს დღევანდელი სოფ: გონიოს ტერიტორიაზე. ციხე სწორკუთხა ფორმისაა და 4,9 ჰექტარს მოიცავს, ციხეს აქვს ოთხი კარიბჭე და 22 კოშკი. ციხეში გამოვლენილია რომაული პერიოდის აბანოები, სამხედრო ბარაკები, პრინციპია და სხვა თიხის ჭურჭელი, რომელიც ადასტურებს რომ აფსაროსში ციხესი რომაული პერიოდი იწყება ახ.წ. I ს-დან III საუკუნის ბოლო ხანებამდე (კახიძე; მამულაძე 2004:4). უკანასკნელ წლების უმნიშვნელოვანეს აღმოჩენად მიიჩნევა, გონიოში I საუკუნის მეორე ნახევრით დათარიღებული მოზაიკა (Karasiewicz-Szczyporski; Mamuladze; Jiaworski; Wagner 2016:521) და ასევე მნიშვნელოვანი ციხის გარეთ ჩრდილოეთ კედელთან გამოვლენილი საფორთიფიკაციო ნაგებობის კედლების ფრაგმენტები, რომლებიც სავარაუდოდ I საუკუნის 60-70 წლებით თარიღდება

(Karasiewicz-Szczyporski; Mamuladze; Jiaworski; Wagner 2016:521)

სამწუხაროდ, წერილობითი წყაროების გარდა არანაირი მატერიალური ძეგლები არ მოგვეპოვება ფაზისის შესახებ, მკვლევარები დღემდე იკვლევენ ფაზისის ადგილმდებარეობას. წერილობითი წყაროები თითქოსდა მიგვითითებენ კონკრეტულ ტერიტორიაზე მაგრამ არქეოლოგიური კვლევებით ვერაფერს ვადასტურებთ. სტრაბონი აღნიშნავს, რომ: „აქ არის ქალაქი რომელსაც მდინარის სახელი ფაზისი ეწოდება. ეს არის კოლხეთის სავაჭრო ცენტრი, რომელიც შემოსაზღვრულია მდინარით (რიონი-ლ.ბ), ტბით (პალიასტომი-ლ.ბ) და ზღვით” (Strabo 11.2.17).

მნიშვნელოვანია არიანეს მოგზაურობის ჩანაწერები სადაც ის აღწერს: „.. თვით ციხე-სიმაგრე, რომელშიც თავსდება ოთხასი რჩეული მეომარი, მე მეჩვენა მეტად მიუდგომელად ადგილის ბუნების მიხედვით, უშიშროების თვალსაზრისით მეტად მოხერხებულ ადგილზე აქ მომსვლელთათვის. ორმაგი თხრილი ერტყმის კედელს, ორივე ფართოა. წინათ კედელი თიხისა იყო და ხის კოშკები იდგა მასზე. მაგრამ ახლა კედელი და კოშკები გამომწვარი აგურისგანაა გაკეთებული. საძირკველი მისი მყარია, ზედ სამხედრო მანქანებია დადგმული. ერთი სიტყვით ყოველმხრივ იმდევარადააა მოწყობილი, რომ ალყის საფრთხე არ მოელოდეს ციხის დამცველთ. რადგან ნავსაყუდელი უშიშარი თავშესაფარი უნდა ყოფილიყო ხომალდთათვის [საიმედო უნდა გამხდარიყო], აგრეთვე ციხის გარშემო მდებარე სხვა ადგილებიც რომლებიც დასახლებულია სამსახურიდან გადამდგარი სამხედრო პირებით და ვაჭრებით. გადავწყვიტე, რომ ციხის კედლის გარშემო არსებული ორმაგი თხრილიდან გამეყვანა მდინარემდე სხვა თხრილი, რომელიც გარს შემოუვლიდა ნავსადგურს და ციხის კედლის გარეთ მდგომ სახლებს” (Arr., PPE, 6).

მნიშვნელოვანი და საინტერესოა, შვეიცარიელი მოგზაურის ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს წიგნი, რომელიც შეეხება მის მოგზაურობას 1831-1834 წლებში. დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობის დროს, 1833 წლის სექტემბერში მოინახულა ქ. ფოთი და მისი შემოგარენი. თავის წიგნში ის აღწერს: „..ფოთში ჩასასვლელად მდ. ფასისის ნაპირებს გავ-

ყვეით... ძველი ფოთი მდებარეობს ჭალადიდიდან 6 ან 7 ვერსზე მდ. ფასისის მარჯვენა ნაპირზე, არხ ნადორთას შესასვლელის პირდაპირ, რომელიც ფასისს, პალიასტომის ტბასა და ფიჩორთადნ აკავშირებს. აქ მდნარეს დიიდ „კუნძული“ ყოფს ორად. გადამალეთ აგათია და ნახეთ სწორია თუ არა ჩემი ისტორიული მცდელობის ახსნა... თავდაპირველად ავლნიშნავ, რომ სახელწოდება ფოთი არის მხოლოდ ფაზისის მეგრული თარგმანი. ამ დიდიხნის ქალაქს სანგრებისა და აგურების რამდენიმე გროვის გარდა სიძველის არანაირი კვალი არ შემოუნახავს.

არხი გათხრილი იქნა რომაელების მიერ იუსტინიანეს დროს, რათა მისგან თავდაცვის ზოლი გაეკეთებინათ და ამგვარად ჩაკეტილიყვნენ თითქოსდა დიდი კუნძულზე ფასისის, ფიჩორისა და პალიასტომის ტბას შორის. არხიდან ფოთის ციხე-სიმაგრემდე კიდეც 14 ვერსი გავიარეთ. ამ მიდამოებსი მე ვერაფერი აღმოვაჩინე ღირშესანიშნავი ხშირი ხეების ორი ხეივნის გარდა. ციხე-სიმაგრის ზემოთ 3 ვერსამდე, სადაც შეილება ვრცელი სწორი ვაკე-ზაფხულში მშრალი, ხოლო სემოდგომაზე ნვიმებისაგან წყლით დაფარული და დაჭაობებული.. აქ სენი ნება-სურვილის მიუხედავად საჭიროა დაბლა ცამოხვიდე და ნახევარი ტანით ჭაობში ჩაეფლო. ბოლოს ძლივს მივალწიეთ მცირე ბორცვამდე, რომელსაც ჩემს წინ ისე ვხედავდი როგროც ნეტარ კუნძულს და ჭაობის შუაში, მდინარე ფასისისდან 700 ნაბიჯზე, ფეხი დავადგით რალც მაღალ ადგილს, ეს სხვა არაფერია, თუ არა აგურით ნაგები ნაციხარის ნაშთი, რომელშიც თვალნათლივ შეიცნობა ფლავუს არიანეს მიერ თავის „პერიპლუსში“ აღწერილი და აღდგენილი ციხე-სიმაგრე. სიმაგრის ოთხივე კუთხეში აღმართული იყო ოთხი [...] კოშკი, კარები ზღვისკენ იყო მობრუნებული. აგურები, რომელიც ამ ნაგებობისთვი იყო გამოყენებული, ერთმანეთან მოწითალო ფერის დულაბით იყო შეერთებული. ციხე-სიმაგრის შიდა ნაწილი რომელსაც 140 ნაბიჯი სიგანე ქონდა, ზუსტად იმდენი, რამდენიც იქ, სამხედრო გარნიზონში მყოფი, 400 რომაელის მოთვსებისთვის იყო საჭირო. ეხლა ზაფხულსა და ზამთარში მხოლოდ გამოუყენებელი გუბე და ამღვრეული არხის შესასვლელი კარია. კოშკების ჩამონგრევისგან წარმოქმნილი ყრილები

მდ. ფასისი შლამის სქელი თიხის ფენითა დაფარული. მაშასადამე როგორც ხედავთ ეს დასახლებული ადგილი გაუვალი ჭაობი გახდა” (Montpereux 1839; მალრაძე 2007:65).

არიანეს მიერ დასახელებული ბოლო პუნქტია სებასტოპოლისი, რომლითც მთავრებოდა რომის გავლენი სფერო კოლხეთში. სებასტოპოლისის კვლევას ხელს უშლის ის, რომ ქალაქი მდებარეობს ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე, რაც რათქმაუნდა არ აძლევს არქეოლოგებს შესაძლებლობას ჩაატარონ არქეოლოგიური კვლევები. გასულ საუკუნეში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევებიდანაც, სამწუხაროდ არ მოგვეპოვება საკმარისი ინფორმაცია ქალაქის შესახებ, ეს განპირობებულია იმით, რომ თანამედროვე ქალაქი სოხუმი გაშენებულია უშუალოდ სებასტოპოლისზე. შემოჩენილია ციხის სამხრეთ კედელი, რომელსაც ტალღები პირდაპირ კედლებზე ეხეთქება. კედელი გვიანრომაული პერიოდით თარიღდება. გალავნის სანაპირო კედლის დასავლეთი ნაწილი აგებული უნდა იყოს არა უგვიანეს ახ.წ.IV საუკუნისა, ხოლო აღმოსავლეთ კედელი არაუგვიანეს ახ.წ. II საუკუნის ბოლოხანებში. აღმოსავლეთ კედელი ზემოდან გადადის I-II საუკუნის საქალაქო საცხოვრისზე, რომელიც მოიცავდა შემოღობილ ეზოს და ჭას. დაახლოებით ახ.წ. II საუკუნეში აქ საქალაქო დასახლება იყო. უკვე II საუკუნის ბოლო ხანებში თანამედროვე სოხუმის ჩრდილო-დასავლეთ სექტორში ოდენცში აშენდა კოშკი. „რომელიც რათქმაუნდა აკონტორლებდა ციხესთან მიმავალ გზებს. მიუთითბენ რომ ეს კოშკი 175 წელზე ადრე ვერ აშენდებოდა და მას იყენებდნენ V საუკუნემდე (ბრაუნი 2014:304)

Pontus limes უკანასკნელი ციხე იყო ბიჭვინთა. III საუკუნეში, პიტიუნტი მოიხსენიება როგორც ფორტი. პიტიუნტი ფორტისთვის საუკეთესო ადგილი იყო, ბიჭვინთის კონცხი იდეალური მდგომარეობით გამოირჩეოდა. ფორტი როგორც ჩანს ზღვიდან გარკვეულ მანძილზე იყო აღმართული, რაც ცხადია, ხმელეთზე გადადგილების საჭიროებას ქმნიდა. თუმცა როგორც მკველავრები ვარაუდობენ პიტიუნტს ნავსადგომი ქონდა (ბრაუნი 2014 309). არსებობს მოსაზრება, რომ ანტიკურ ხანაში, ფორტი ზღვასთან არხით იყო დაკავ-

შირებული და ამ პატარა უბის ბოლოს ნავმისადგომი პირდაპირ, უშუალოდ ფორტზე იყო მიშენებული. აეროპოტოგადამღებების შედეგად გამოვლინდა ჩანართი ლაქები, რომელიც ამ მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს. გარდა ამისა, სათანადო ადგილზე გარღვეული ჩანს vicus-ს კედელი რაც შესაძლოა ასეთი არხის საჭიროებას პასუხობდა (ლორთქიფანიძე 1991: 74-81).

განადგურებული ქალაქი პიტიუნტის ადგილმდებარეობა ჯერჯერობით დადგენილი არ არის, მაგრამ სავარაუდოა რომ ის მდებარეობდა ღდააში, პიტიუნტის ფორტის აღმოსავლეთით 5 კმ მანძილზე ზღვის ნაპირის გაყოლებით როგორც ჩანს ქალაქი მნიშვნელოვანი იყო სტრაბონი მას მოიხსენიებს, როგორც „დიდ პიტიუნტს“ .

ჩვენს მიერ მოკლედ განხილული ფოტები: აფსაროსუ. ფაზუსუ, სებასტოპოლისი და პიტიუნტი მნიშვნელოვან ციხეებს წარმოადგენდა რომის იმპერიისათვის. ეს იყო ნაწილი Pontus limes-ის, რომელთა მიზანიც იყო დაეცვა აღმოსავლეთ პროვინციები როგორც ადგილობრივი ასევე მათ საზღვრებს გარეთ მცხოვრები ტომებისაგან და შეენარჩუნებინა უსაფრთხო საზღვრები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბრაუნი, დ. 2004. საქართველო ანტიკურ ხანაში, ბათუმი.
2. გამყრელიძე, გ. 1987. წყალქვეშ არქეოლოგიის კვლევა-ძიება, ქალაქ ფოთის მიდამოებში, საქ. მეც. აკად. მაცნე (ისტ. ..) ტ 1. თბილისი.
3. კახიძე, ე. 2008. აფსაროსი რომის და ბიზანტიის სამხედრო-სტრატეგიულ სისტემაში (დისერტაცია), ბათუმი.
4. კახიძე, ა; მამულაძე, შ. 2004. სამხრეთ კარიბჭისა და აბანოთუბანის ტერიტორიაზე 1995-199 წლებში წარმოებული კვლევა-ძიების უმთავრესი შედეგები, გონიო IV ტ, ბათუმი.
5. ლორთქიფანიძე, გ. 1991. ბიჭვინთის ნაქალაქარი. თბილისი.

6. მაღრაძე, ლ. 2007. ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები ფაზისი-ფოთის შესახებ. იბერია-კოლხეთი, ტ III. თბილისი.
7. Dubois de Montpereux Fr. Voyage autour du Caucase chez les Tcherkesses et les Abkhases, en Colshide, en Georgie en Armenie et Crimee. Paris. 1839 a. 1843.
8. Karasiewicz-Szczyporski, R. Mamuladze, S; Jiaworski, P; Wagner M. 2016. Gonio (Apsaros) in Adjaria:excavation of a Roman fort interim report on the first seasion on the Polish-Georgian archaeological expedition. Polish archaeology in the Mediterranena. V 25. Warsaw.
9. Lortkipanidze, G. 1991a. Pitiunt and Pontus Limes. Tbilisi.
10. Speidel, M.P. 1986. The Caucasus frontier: second century garrisons at Apsarus, Petra and Phasis, in studien zu den Militargrenzen Roms, iii, 13, internationaler Limesgongres, Aelen. Stuttgart.

Lana Burkadze

Roman military settlement in Colchis Summary

West Georgia (Colchi) since 1 century BC was sphere of interest of Rome because of geographical location. This was region which was bordered by Black Sea from West and by mountains from West and North. These were good locations for Rome to protect attacks of the tribes living in the Caucasus as well as from the Iberians too.

Coastal of Eastern Black Sea Romans created Pontus Limes. Include this lime were fortes: Gonio-Afsaros, Pasis, Sebastopolis and Pitius. The fortes were founded I-III century AD and had very importer role in Roman Empire.

**აჭარის ეპიშოპი – არქივში დაცული საარქივო
დოკუმენტების საფუძველზე**

უჩვეულოდ რთულია არაცოცხალი ბუნების სამყარო, საოცარია იმ ნივთიერებათა აგებულება, რომლებისგანაც შედგება ჩვენი გარემოცული საგნები. ან რა შეედრება უსასრულო კოსმიურ სივრცის დიდებულ სურათს. კიდევ უფრო რთულია ცოცხალი ბუნების სამყარო! – მცენარეები, ცხოველები. მაგრამ ყველაზე რთული ცხოვრებაში, მაინც ადამიანია. მან შეიცნო გარემოს მრავალი საიდუმლოება და ისწავლა ბუნების მოვლენათა მართვა, მათი შეცვლა. „ადამიანი ამაყად ჟღერს“! დიდებული ნათქვამია გორკის ეს სიტყვები: პატივს უნდა ვცემდეთ ადამიანს. კი არ უნდა დავამციროთ შებრალებით, არამედ პატივს უნდა ვცემდეთ. ყოველთვის მიუღებელი იყო ჩემთვის ის ადამიანები, რომლებიც იმაზე ზრუნავენ, რომ დაამცირონ სხვები შებრალებით“. მართლაც დაუკვირდით გარემომცველ საგნებს, თითქმის ყოველ მათგანს ადამიანის ხელი ატყვია, მაგრამ ადამიანის ყველაზე საოცარი მიღწევაა სულიერ მოვლენათა სამყაროს შექმნა – ეს არის მეცნიერებათა სამყარო, დიდ ცოდნას, რომ გვაძლევს გარემო სინამდვილეზე და თვით ადამიანებზე, ადამიანის აზროვნებაზე. საითაც არ უნდა გავიხედოთ ყველგან შევნიშნავთ ადამიანის შრომისა და აზრის, მისი შემოქმედების შედეგს.

სამყარო – კოსმოსი – შორეული ვარსკვლავთა სამყარო! ადამიანმა ამ სამყაროს კარი შეაღო, მისი პირველი მოციქულები – ობსერვატორიები, ტელესკოპები, კოსმოსური ლაზერობრატორიები, თანამგზავრები, კოსმოსური ხომალდები – უკვე კარგა ხანია გასცდნენ ჩვენი დედამიწის ფარგლებს.

დღეს, კაცობრიობის ისტორია ახალ ეპოქაშია, მიუხედავად მრავალი კატაკლიზმებისა. ეს არ არის მხოლოდ მშვიდობიანი, შემოქმედებითი შრომის, შესანიშნავი ჭკვიანი მანქანების, ელექტრონული მოაზროვნე მონოპოლიზებისა და კოსმოსური ხომალდების ერა. ესაა ახალ ადამიანის ერა, ადამიანებისა ამ სიტყვების პირდაპირი მნიშვნელობით.

დედამიწაზე სიცოცხლე დაიწყო მრავალი მილიონი წლის წინ, როცა მსოფლიო ოკეანის მღელვარე ტალღებში ცოცხალი ნივთიერების პირველი ნაწილაკი წარმოიქმნა.

სიცოცხლის საიდუმლოების ამოცნობა ადამიანს დიდი ხნის წინათ, ჯერ კიდევ საკუთარი ისტორიის გარიჟრაჟზე აინტერესებდა. მხოლოდ საბუნებისმეტყველო მეცნიერების განვითარებამ მისცა შესაძლებლობა, შეესწავლა ბუნება და აღმოეჩინა ცოცხალი არსებისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები, ის პროცესი რაც ცოცხალი არსებებისთვისაა ნიშანდობლივი. და რადგან სიცოცხლე გაჩნდა, ამ სიცოცხლეს გაუჩნდა ქომაგები. ადამიანები სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის მებრძოლნი მეცნიერები – ექიმები.

„მედიცინა“ – ლათინური სიტყვაა და როგორც ცნობილია ნიშნავს მეცნიერებას ადამიანის დაავადებათა, მათი თავიდან აცილებისა და მათი მკურნალობის შესახებ.

მართლაც არ არსებობს იმაზე საპატიო მისია, ვიდრე ექიმობაა. ექიმი ხომ სიცოცხლეს უდგას დარაჯად, იმ სიცოცხლეს, რომელიც ყველაზე ძვირფასია ადამიანისათვის.

აფთიაქში, დღესაც თვალში მოგხვდებათ ლათინურად სიტყვა „გალენიკა“. ბევრს სააფთიაქო ტაბლეტების შესაფუთზეა წარწერა „გალენ ფარმაცევტული ფაბრიკა“, გალენი უდიდესი ექიმია მსოფლიოს ყველა დროის ექიმთა შორის.

რომაელი კლავდუს გალენი დაახლოებით 200 მეტი წლის წინათ ცხოვრობდა ქალაქ პერგაში და პირველმა დაგვიტოვა თხუზულება „ადამიანის სხეულის ნაწილთა დანიშნულების შესახებ“.

გალენი უამრავ წამალს იყენებდა. მისი წამლები ძირითადად მცენარეებისგან მზადდებოდა. მან ჩაუყარა საფუძველი არა მარტო ფიზიოლოგიას, არამედ სააფთიაქო მეცნიერებას – ფარმაკოლოგიას.

ასევე დიდია აღორძინების ხანის უდიდესი ქირურგის ანდრია ვეზალის, უილიამ ჰარვეის, ლევენჰუკის, ედუარდ ჯენერის დამსახურება, რომლებმაც პირველმა 1798 წელს გამოაქვეყნა შრომა „ყვავილის აცრის შესახებ. ნიკოლოზ პირაგოვის, რომელსაც „სასწაულმოქმედ ექიმს“ ეძახდნენ. კლოდ ბერნარის, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა, არა როგორც ექიმმა და მეცნიერმა, არამედ, როგორც მოქალაქემ და პატრიოტმა. ეს ეპიზოდი ასე მოხდა: „1870 წლის სექტემ-

ბრის შუა რიცხვებში, საფრანგეთ-პრუსიის ომის დროს, გერმანელთა ჯარმა პარიზს ალყა შემოარტყა. ქალაქს სურსათ-სანოვანე შემოეღია, აუცილებელი იყო იქ სურსათის შეტანა, მაგრამ როგორ? ყველგან მტრის ჯარი იდგა და ათასობით სული ძროხა და ხარს შეუმჩნევლად ვერ შეაპარებდნენ. საქონლის ბლავილის ხმას მტერი შორიდანვე გაიგებდა, მაგრამ ისინი მაინც მორეკეს პარიზში, მტერს საქონლის ბლავილი არ გაუგია თითქოს პირუტყვი სპეციალურად დამუწვდა. ათასობით ძროხას და ხარს „ხმის ნერვი“ – ცნობილი ნერვის ერთ-ერთი ტოტი გადაუკეთეს. ეს ოპერაცია ძალზე მარტივი იყო და მრავალმა ყასაბმა იოლად გააკეთა. ეს კი მოიფიქრა სახელგანთქმულმა ფრანგმა ფიზიოლოგმა, აკადემიკოსმა და პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორმა – კლოდ ბერნარმა, რომელმაც პასტერთან ყოფნის დროს შეისწავლა ცოფის სანინალმდეგო ვაქცინაციის (აცრის) მეთოდები. ასევე უალრესად დიდია ფიფია, ფილატოვის, მუხაძის, ნათიშვილის, ამირეჯიბის, ჯანელიძის, და სხვათა დამსახურება, ადამიანის ჯანმრთელობისათვის ბრძოლაში.

აი ასეთი ტრადიციების მქონე მედიცინა, შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ თანამედროვე ექიმების მაღალი პროფესიონალიზმისა და პასუხისმგებლობის გარეშე. ამ ტრადიციების ერთ-ერთი ბრწყინვალე გამგრძელებელი იყო ჩვენი ქალაქის მკვიდრი **გიორგი გაბრიელის ძე ხეჩინაშვილი**, რომელიც დაიბადა 1895 წელს ბათუმში, მოსამსახურის ოჯახში.

საშუალო განათლება გიორგი ხეჩინაშვილმა მიიღო ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიაში, რომელიც 1915 წელს დაამთავრა. ბავშვობიდან ნიჭიერებით გამორჩეული გიორგი ხეჩინაშვილი სწავლას აგრძელებს ნოვოროსისკის ოლქის ქ. ოდესის უნივერსიტეტში – სამედიცინო ფაკულტეტზე, რომელსაც 1921 წელს ამთავრებს ნატჩინებით.

გიორგი ხეჩინაშვილი ბრუნდება რუსეთიდან და იმავე წელს მუშაობას იწყებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტის, პათოლოგიური ანატომიის კათედრის და სამედიცინო-გინეკოლოგიური კლინიკის ასისტენტის თანამდებობაზე 1929 წლამდე. შემდეგ ბრუნდება მშობლიურ ქალაქ ბათუმში, სადაც კონკურსის გზით არჩეული იქნა, აჭარის რესპუბლიკური სავაადმყოფოს სამედიცინო-

გინეკოლოგიური განყოფილების გამგის თანამდებობაზე.

გიორგი ხეჩენაშვილი გამოირჩეოდა არა, როგორც კარგი სპეციალისტი და თავისი საქმის მცოდნე, არამედ როგორც განათლებული ექიმი. სხვა და სხვა დროს მუშაობდა სხვა და სხვა თანამდებობებზე. იყო სამშობიარო სახლის განყოფილების გამგე, მთავარი ექიმი. 20 წლის მანძილზე შეთავსებით იყო აჭარის ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროს მთავარი მეან-გინეკოლოგი.

გიორგი ხეჩენაშვილმა 1936 წელს ლენინგრადში დაიცვა დისერტაცია, მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, ხოლო 1939 წელს ლენინგრადში დაიცვა მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი.

1941 წლის 22 ივნისს გიორგი ხეჩენაშვილი განწვეული იქნა მოქმედ არმიაში.

გიორგი ხეჩენაშვილი იყო საქართველოს პოლიტიკური და მეცნიერული ცოდნის გამავრჩელებელი საზოგადოების აჭარის განყოფილების გამგეობის თავმჯდომარე, შეთავსებით იყო აჭარის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ლექტორი, ასევე მეან-გინეკოლოგიას საკავშირო საზოგადოების წევრი და აჭარის ექიმთა სამედიცინო საზოგადოების თავმჯდომარე. მინიჭებული ჰქონდა აჭარის მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის, საქართველოს და აჭარის დამსახურებული ექიმის წოდება. იყო 100-ზე მეტი მეცნიერული შრომის ავტორი. იყო მრავალი საკავშირო, ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა და მოკავშირე რესპუბლიკების ყრილობების, კონფერენციების და სიმპოზიუმების მონაწილე მეან-გინეკოლოგი.

ასევე მონაწილეობდა 2 საერთაშორისო კონგრესში და ერთ საერთაშორისო კონგრესში და ერთ საერთაშორისო სიმპოზიუმში, სადაც გამოდიოდა მოხსენებით.

გიორგი ხეჩენაშვილის სამედიცინო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა მთავრობამ დააფასა მრავალი ჯილდოთი. ლენინის, ოქტომბრის რევოლუციის, შრომის, წითელი დროშის ორდენებით. ასევე შვიდი მედლით მედიცინის წარჩინებული მუშაკის ნიშნით. მის მიერ აჭარაში მომზადებული და მომუშავე მეან-გინეკოლოგები წარმოადგენენ კვალიფიციურ სპეციალისტებს.

გიორგი ხეჩენაშვილი იყო უაღრესად ერუდირებული და განათლებული ადამიანი. მის პირად ფონდში დაცული მასალების გაცნობისას, ყურადღებას იპყრობს მის მიერ სხვა და სხვა საკითხებზე მოკვლეული მასალები, მოხსენებები, ანგარიშები წარმოდგენილი მეან-გინეკოლოგთა სამეცნიერო კონფერენციებზე, კონგრესებზე. საყურადღებოა მისი მონოგრაფიები, მის მიერ ჩატარებული მეცნიერული კვლევების ანალიზი, ალლო, გააზრება. აგრეთვე დახვეწილი სტილი, ლიტერატურის საოცარი ცოდნა.

მის მოხსენებებში ყურადღებას იქცევს ისეთი შრომები, როგორიცაა „დედისა და ბავშვის მდგომარეობა“, სამამულო ომის წლებში სამხედრო ჰოსპიტლის მუშაობის შესახებ“, „მასალები ჩინეთში ტურისტული მოგზაურობისა“, მათი შეხვედრები, სამედიცინო ცოდნის გაზიარება.

მეტად საინტერესოა გიორგი ხეჩენაშვილის მიერ წაკითხული მოხსენება, გენეკოლოგთა მე-9 საერთაშორისო კონგრესზე.

კონგრესს ესწრებოდა აგრეთვე საქართველოს და აჭარის დამსახურებული ექიმი ქეთევან ხორამანსკაია, კონგრესის მნიშვნელობა იმითაც ჩანს, რომ მას ესწრებოდა 40-ზე მეტი სახელმწიფოს დელეგაცია. აქ იყვნენ სხვა და სხვა პროფესიის ადამიანები: ექიმები, მეან-გინეკოლოგები, ბიოლოგები, სოციოლოგები, იურისტები, და სხვა.

ასევე საყურადღებოა გიორგი ხეჩენაშვილის ნაშრომი, უფრო სწორად ანალიზი პროფესორ გრიგოლ ფიცხელაურის ნაშრომზე. ი. რ. თარხნიშვილის „განძი დღეგრძელობისა და მოხუცებულობის პრობლემები“, რომელშიც მეტად საინტერესოა დახატული ადამიანის სიცოცხლის პერიოდები, სადაც თარხნიშვილი ფიზიოლოგ ფიურანსის სასიცოცხლო რკალის სქემაზე დაყრდნობით, ადამიანის სიცოცხლეს ყოფდა შემდეგ პერიოდებად: 1. ბავშვობა - დაბადებიდან 10 წლამდე, ნამდვილი ბავშვობა; 2. ბავშვობა 10-დან 20 წლამდე - ჭაბუკობის ასაკი; 3. პირველი ახალგაზრდობა 20 წლიდან 30 წლამდე; 4. მე-2 ახალგაზრდობა 30-დან 40 წლამდე; 4. პირველი დავაჟკაცება 40 წლიდან 55 წლამდე; 5. მეორე დავაჟკაცება 55 წლიდან - 70 წლამდე, 6. პირველი მოხუცებულობა იწყება 70 წლიდან და გრძელდება 85 წლამდე; რის შემდეგ

ინყება მეორე და უკანასკნელი მოხუცებულობა. მაგრამ ვხვდებით ბევრ ინდივიდუალურ მერყეობებს ზოგიერთი ჭაბუკი გამოიყურება, როგორც მოხუცი და პირიქით, შენახული მოხუცი შეიძლება იყოს უფრო მოძრავი, ვიდრე ჭაბუკი.

40 წლიდან, 60 წლამდე ჯანმრთელი ადამიანის წონა, რომელიც ავად არ ყოფილა რჩება დაახლოებით უცვლელი, მხოლოდ 60 წლის შემდეგ აღინიშნება წონის პროგრესული დაკლება ან მატება.

მეტად საინტერესოა ადამიანის სიცოცხლის კატეგორიები. აკადემიკოს მაილსის აზრით ყველაზე დიდხანს ცოცხლობენ სასულიერო პირები, მოსამართლეები, ფილოსოფოსები, შემდეგ ვაჭრები და მებაღეები. ყველაზე ნაკლები სიცოცხლის ხანგრძლიობა ახასიათებთ ექიმებს, ყასაბებს, მენისქვილეებს და მეპურეებს.

ყურადღებას იმსახურებს გიორგი ხეჩინაშვილის ანალიზი --სსრ კავშირის და საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ტვინის შემსწავლელი საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრის ბეხტრევისა და თარხნიშვილის პრემიათა ლაურიატის ავლიზ ზურაბიშვილის წიგნზე „შოთა რუსთაველი“, „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“, „ვაჟა ფშაველა“ – ეს არის ერთგვარი ფსიქო-ნევროლოგიური ნარკვევები. აქვეა განხილული რამაზ სურმანიძის მონოგრაფია „აჭარის ექიმთა საზოგადოება“ და რუსულ-ქართული საედიცინო ურთიერთობების შესახებ.

გიორგი ხეჩინაშვილის ფონდში დაცული საქმეები იმითაცაა საინტერესო, რომ იგი გამოირჩევა თემატიკის მრავალფეროვნებით. ფონდში შეხვდებით გამოჩენილ ადამიანებს. მათ ნამოღვანარს, მონოგრაფიებს, ლიტერატურულ ნარკვევებს და მისეულ ანალიზებს. შესაშური შრომისმოყვარეობითა და მაღალი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა გიორგი ხეჩინაშვილი არა მარტო პაციენტებს, არამედ იცოდა თითოეული დოკუმენტის, ფურცლის ფასი, რომლებსაც შემორჩენილი აქვს გულისხმიერი ექიმის და კარგი მკურნალის თითების სიბოძო.

მეტად საინტერესო მასალაა დაცული ფონდის მასალებში მაქსიმ სილვონსკის შესახებ, რომლის ინიციატივით 1913 წელს შეგროვდა სახსრები და ქალაქ ბათუმში გაიხსნა პირველი სამალარიო სადგური, სადაც ავადმყოფების მიღება და

ქინაქინას გაცემა წარმოებდა უსასყიდლოდ. ეს იყო მაშინდელ საბჭოთა კავშირში პირველი სამალარიო სადგური.

ქალაქის ერთ-ერთი საავადმყოფოს ქირურგიული განყოფილების პირველი გამგე იყო ექიმი ფინკელშტეინი. ასევე საინტერესო მასალებია დაცული ფონდში ბათუმის ბოტანიკური ბაღის ენთუზიასტის, მეცნიერ-ბოტანიკოსის პროფესორ კრასნოვის შესახებ. მისი სიკვდილის შემდეგ იგი შეცვალა პროფესორმა ჰაკიბინმა, რომელიც ამიერკავკასიაში და კერძოდ აჭარაში ითვლება ჩაის კულტურის შემოტანის პიონერად. აჭარაში მომუშავე ექიმებიდან ყურადღებას იმსახურებს ექიმი – რევოლუციონერი **ყადირ შერვაშიძე**, რომელმაც მეუღლესთან ერთად სამედიცინო განათლება მიიღო იურევის (ტარტუს) უნივერსიტეტში.

ამბროსი პერტიასა და გიორგი ხეჩინაშვილის ინიციატივით გამოიცა ექიმთა საზოგადოების კრებული.

დასანანი, რომ 1985 წელს შეწყდა ამ შესანიშნავი ადამიანის, გულისხმიერი მკურნალის და კარგი ექიმის, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის, საქართველოს და აჭარის დამსახურებული ექიმის გულისცემა. მისი ნათელი კვალი დარჩება არა მარტო მის კოლეგებში, როგორც საუკეთესო მაგალითი – ექიმის მაღალი პროფესიონალიზმის და ერუდირებული, განსწავლული ადამიანისა, არამედ ფართო საზოგადოებასი და მის სახელი დიდხანს იქნება დაუვინყარი საპატიო და მოკრძალებით გახსენებათა რიცხვში.

გიორგი ხეჩინაშვილის პირადი ფონდი არქივში მიღებული იქნა 1995 წელს. სულ 43- საქმეთა ერთეული (რ-203). ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რო აჭარაში უამრავი ცნობილი, გამოჩენილი პროფესიონალი ექიმები მოღვაწეობდნენ და სამწუხაროა, რომ მათ შესახებ მასალები არაერთხელ არქივის მუშაკთა მცდელობისა, არ იქნა ჩაბარებული არქივში. რის გამოც მათი მოღვაწეობის საინტერესო ეპიზოდები ვერ იქნა ასახული წინამდებარე პუბლიკაციაში.

ესენი იყვნენ: **ტიმელეონ ტრიანფილდესი**, რომელმაც სამედიცინო განათლება ათენში მიიღო და ცოდნის გასაღრმავებლად პარიზში გაემგზავრა, ის მუშაობდა ცნობილ კლინიკაში, სადაც გაიცნო მისი მეუღლე, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი **ვერა ლაზარეს ასული კულიაროვსკაია**.

შემდგომ ისინი ბათუმში გადმოვიდნენ საცხოვრებლად.

იოსებ ჩარკვიანის ჯადოსნურ ხელებს მრავალი ქალის სიცოცხლე გადაურჩენია. მან დიდი წვლილი შეიტანა ერის გამრავლების საქმეში. მისი ორი ვაჟიშვილიდან ლევანი მსოფლიო დონის მეცნიერია მედიცინის დარგში, რომელიც 300 -ზე მეტი მეცნიერული ნაშრომის ავტორია, ნაშრომების უმეტესობა უცხოეთშია გამოქვეყნებული.

არიან პიროვნებები, რომელთა სახელიც და მათ მიერ გაკეთებული კეთილი საქმეები თაობებს გადაეცემა. სწორედ ასეთი ადამიანების რიცხვს მიეკუთვნება, აჭარაში ზოგადი ქირურგიის ფუძემდებელი, საქართველოს დამსახურებული ექიმი **ვალერიან მაქაცარია**.

აჭარის დედასაქართველოსთან დაბრუნების შემდეგ, ქართველ მოღვაწეთა უპირველესი მიზანი იყო, დაკნინებული, ოდესღაც მოწინავე კუთხეში – აჭარაში, რაც შიძლება სწრაფად, უმოკლეს დროში აღორძინებულიყო სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი. ამ მიზნით საქართველოს ყველა კუთხიდან, ბათუმში სამუშაოდ ჩამოდიოდნენ, პატრიოტული გრძნობით გამსჭვალული სხვა და სხვა დარგის სპრციალისტები, როგორც ოჯახებით, ასევე ინდივიდუალურად.

აჭარაში ჩამოსულ პატრიოტ ოჯახთა რიცხვს დამსახურებულად მიეკუთვნება **ამბროსი პერტიას** ოჯახი, აჭარის და საქართველოს დამსახურებული ექიმი ამბროსი პერტია და მისი მეუღლე **ნუნუ პერტია** და ვაჟები ნოდარ და რეზო პერტიები.

აკადემიკოსმა **მამია კომახიძემ** თბილისის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი 1930 წელს დაამთავრა იგი ერთ-ერთი ფუძემდებელია საქართველოს სისხლის გადასმის, სამედიცინო-კვლევითი და ექსპერიმენტალური მორფოლოგიის ინსტიტუტებისა. მუშაობასთან ერთად მის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამეცნიერო და პედაგოგიურ საქმიანობაში. იგი გახლდათ აჭარის ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო კომისარი. მამია კომახიძე ფართო დიაპაზონის ქირურგი, მეცნიერი, ნიჭიერი პედაგოგი და ორგანიზატორი გახლდათ. მამია კომახიძე არჩეული იყო საქართველოს მთავარ ქირურგად, საქართველოს ქირურგთა სამეცნიერო საზოგადოების თავმჯდომარედ, მინიჭებული ჰქონდა ჩეხოსლოვაკიის, უკრაინის, აზერბაიჯანის, სომხე-

თის და დალესტნის ქირურგთა საზოგადოების საპატიო წოდება. ის თავის მეუღლესთან, მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატთან, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორთან, აკადემიკოს ნინო ჯავახიშვილთან ერთად ღირსეულად ატარებდა ადამიანის სიცოცხლისათვის მებრძოლთა წოდებას.

17 წლის **ნევრესტან შაშიკაშვილი** სოფელ მარადიდის მკვიდრი, 1925 წელს აჭარელ გოგონათა შორის პირველი ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე. იგი ერთადერთი აჭარელი ქალი იყო, რომელიც მუშაობდა ქალთა კონსულტაციის გამგედ, ბათუმის რესპუბლიკური საავადმყოფოს ორდინატორად, სამედიცინო სასწავლებლის პედაგოგად. იყო აჭარის ჯანმრთელობის დაცვის მინისტრის მოადგილე, მინისტრი. 1961 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია. უმნიშვნელო მუშაობისათვის დაჯილდოებული იყო ორდენებით, მედლებითა და სიგელებით, მინიჭებული ჰქონდა საქართველოს ექიმისა და მეცნიერის დამსახურებული მოღვაწის წოდებები.

ნევრესტანი საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერი გახლდა. მას ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა მაშინდელ საბჭოთა კავშირის ჯანმრთელობის დარგის უდიდეს სპეციალისტებთან. აკადემიკოს ვ. ფილატოვთან, რომელიც ყოველწლიურად ჩამოდებოდა აჭარაში დახმარების მიზნით.

რამაზ ინაიშვილს დღესაც სპეტაკი კაცის სახელით იხსენიებენ, რადგან ომგამოვლილი კაცისთვის არასისპეტაკე სრულიად მიუღებელი იყო. რ. ინაიშვილმა 1927 წელს დაამთავრა ქ. ბათუმის ზოგადსაგანმანათლებლო საშუალო სკოლის 7 კლასი და სწავლა განაგრძო ბათუმის პედაგოგიურ ტექნიკუმში. 1934 წელს დაამთავრა ლენინგრადის ფიზკულტურის ინსტიტუტი – სამკურნალო ფაკულტეტის განხრით. რამაზის ეს აჩევანი განაპირობა სპორტით მისმა გატაცებამ. 1939 წელს დაამთავრა ლენინგრადის სამხედრო-სამედიცინო აკადემია – ქირურგიის განხრით და დაინიშნა სამხედრო პოლკის მთავარ ექიმად. სულ მალე ხარკოვის ოლქის ერთ-ერთი ქალაქის გარნიზონის მთავარ ექიმად. 1940 წელს გადაიყვანეს მოსკოვის წითელი არმიის ცენტრალური სახლის მთავარ ექიმად. ომის დაწყებისთანავე, იგი მოქმედ არმიამია, რომელიც მოსკოვის მისადგომებს იცავდა. მის უშიშარ,

ვაჟკაცურ ხასიათზე ათობით დაჭრილის გადარჩენილი სიცოცხლეა. 1943 წლიდან ინიშნება საველე-მოძრავი ჰოსპიტლის უფროსად. 1944 წლიდან კი ბელორუსიის სატანკო კორპუსის პირველი ბრიგადის მთავარ ექიმად. ბელორუსიის განთავისუფლებისას რ. ინაიშვილი მძიმედ დაიჭრა ცალ თვალში. ოპერაციის გაკეთების შემდეგ, უფლება მიეცა სამუშაოდ ბათუმში დარჩენილიყო, მაგრამ მისმა ვაჟკაცურმა ხასიათმა უარი ათქმევინა დარჩენაზე და იგი პოლონეთში შეუერთდა სატანკო ბრიგადას. ბერლინის აღებაში მიიღო მონაწილეობა. პოლკოვნიკის წოდებით გერმანიაში ინიშნება სამხედრო ჰოსპიტლის უფროსად. ომიდან დაბრუნებული რ. ინაიშვილი 1948 წელს ინიშნება რესპუბლიკური საავადმყოფოს მთავარ ექიმად, იმავე წელს აჭარის ჯანმრთელობის მინისტრად, სადაც მან 1954 წლამდე იმუშავა.

კაცთა გაუტანლობამ, მიღებულმა ჭრილობებმა, ნაადრევად დაასვა დალი რამაზ ინაიშვილის ჯანმრთელობას და 1959 წელს 50 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

აჭარაში მომუშავე ღვანლმოსილი ექიმი, ირაკლი დიასამიძე იყო კაცი, რომლის ცხოვრების მიზანი იყო საქმისადმი, ადამიანებისათვის დიდი სიყვარული.

ირაკლი ახმედის ძე დიასამიძემ სოფელ გულებში დაწყებითი განათლების მიღების შემდეგ, სწავლა განაგრძო ბათუმის პედაგოგიურ ტექნიკუმში, რომლის დამთავრების შემდეგ 1936 წელს ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში და დაამთავრა 1942 წელს. მუშაობა დაიწყო ქედის რაიონში ჯანმრთელობის განყოფილების გამგედ სადაც 3 წელს მუშაობდა. 1945 წელს დაწინაურდა და დაინიშნა ჯანმრთელობის მინისტრის მოადგილედ. შემდეგ კი, როგორც ორგანიზატორული ნიჭით დაჯილდოებული კურორტთა მართვის მთავარი სამმართველოს უფროსად გადაიყვანეს. 1954 წელს ირაკლი დიასამიძე აჭარის ჯანმრთელობის მინისტრად დაინიშნა და ამ თანამდებობაზე 19 წელი იმუშავა. მან დიდი წვლილი შეიტანა აჭარაში ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის ჩამოყალიბებასა და განმტკიცებაში. ბოლო ხუთი წელიწადი მან რესპუბლიკური სისხლის გადასხმის სადგურის მთავარ ექიმად იმუშავა. მის კალამს ეკუთ-

ვნის მონოგრაფია „აჭარის კურორტები და მათი განვითარების პერსპექტივები“, რომელშიც განხილულია აჭარის მოკლე ფიზიკურ-გეოგრაფიული დახასიათება, აჭარის კურორტების განვითარების მოკლე ისტორია. დიასამიძეების ოჯახის ოთხი წევრი ხალხის სიყვარულით ემსახურა ადამიანისათვის უძვირფასეს განძს – სიცოცხლეს. მისმა ქალიშვილმა 1966 წელს დაამთავრა თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტი, მისმა ორმა შვილიშვილმა ბაბუის სპეციალობა აირჩიეს. ირაკლი დიასამიძის ვაჟმაც 1971 წელს დაამთავრა მოსკოვის სამედიცინო ინსტიტუტის სამედიცინო ფაკულტეტი, დაიცვა მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი, 1976-1981 წლებში მუშაობდა ინსტიტუტის ქირურგიის კათედრაზე და 1982 წლიდან იგი უკვე აჭარაში იწყებს მუშაობას რესპუბლიკურ საავადმყოფოში ენდოსკოპიური სამსახურის ჩამოსაყალიბებლად.

ცნობილი ჟურნალისტი ნ. ჯაფარიძე ამბობს: „ექიმი, ექიმს ვერ იტანს“. არა მგონია ეს მართალი იყოს. ამის დასტური ირაკლი დიასამიძის პიროვნებაა, მის მიერ მეგობრის შეძენა და მათი გატანის ნიჭი. ამის დასტურია ათობით ადამიანის კეთილი მოგონება თავიანთ კოლეგებზე.

ევგენი მგალობლიშვილი ნებისმიერ დროს მზად იყო წასულიყო ავადმყოფის სანახავად. ეს რომ უანგაროდ შეძლო ძალიან ძლიერ უნდა გიყვარდეს შენი ქალაქი. იგი კი სწორად ამ თვისებით იყო დაჯილდოებული.

ევგენი მგალობლიშვილი 1920 წლის 17 მარტს დაიბადა ქ. ბათუმში 1939 წლის N2 ქართული საშუალო სკოლის დამთავრებისთანავე სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში, რომელიც კარდიოლოგ – თერაპეტიკის სპეციალობით. დაამთავრა 1942 წელს და მუშაობა დაიწყო მშობლიურ ქალაქ ბათუმის რესპუბლიკური საავადმყოფოს ქირურგიულ განყოფილებაში. 1943-1946 წლებში იგი სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს ქართული დივიზიის მედიკო – სანიტარული ბატალიონის უფროსად. დემობილიზაციის შემდეგ, ევგენი მგალობლიშვილი მუშაობას იწყებს ჯერ ბათუმის ეპიდემოლოგად, ხოლო შემდეგ – რესპუბლიკური საავადმყოფოს თერაპიული განყოფილების ორდინატორად. მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპო-

ვებლად მან 1953 წელს დაიცვა სადისერტაციო ნაშრომი, რომელიც შემდეგ წიგნად გამოქვეყნდა. ევგენი მგალობლიშვილი იმდენად დახელოვნდა სამედიცინო თერაპიასა და პრაქტიკაში, რომ დღისწესრიგში დადგა სადოქტორო დისერტაციის დაცვის საკითხი, რომელიც მან დაიცვა თემაზე: „ბოტკინის სნეულება და მისი შორეული შედეგები“. ამის შემდგომ მას მიენიჭა მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის წოდება.

1932 წელს ბათუმში გაიხსნა კურორტოლოგიისა და ფიზიოთერაპიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, რომელმაც სამი წელი იარსება. 1962 წელს ბათუმში კვლავ გაიხსნა თბილისის კურორტოლოგიისა და ფიზიოთერაპიის ინსტიტუტის ბათუმის ფილიალი, რომლის დირექტორად 19663 წელს დაინიშნა მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი ე. მგალობლიშვილი. 1965 წელს გაუქმდა ფილიალი და დარჩა ბათუმის რესპუბლიკური ფიზიოთერაპიული საავადმყოფო. საავადმყოფოს შენობისთვის 1963 წელს ბათუმის მთაზე გამოიყო სამხედროების ამორტიზებული ყაზარმა, რომელიც ორ წელიწადში საუკეთესო კომპლექსად გადაკეთდა. რეკონსტრუქციისას განსაკუთრებით გამოჩნდა ე. მგალობლიშვილის ორგანიზატორული ნიჭი. კეთილმოეწყო მისასვლელი გზა, გაყვანილი იქნა სასმელი წყალი, შეიძინეს ცისტერნები ზღვის წყლისა და ახტალის ტალახისათვის. ავტობუსები ავადმყოფთა გადასაცვანად. 1958 წელს ე. მგალობლიშვილს მიენიჭა „აჭარის დამსახურებული ექიმის წოდება“. 1974-1975 წლებში იგი აირჩიეს ექიმთა საზოგადოების თავმჯდომარედ. მისი სამეცნიერო სტატიები ხშირად იბეჭდებოდა ექიმთა საზოგადოების კრებულში. უფალმა შეუსრულა მისი გულწრფელი სურვილი და 1975 წელს სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დროს, საავადმყოფოში, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, ვალმოხდილი წავიდა ამ ქვეყნიდან. 1988 წელს ფიზიოთერაპიულ საავადმყოფოს დამსახურებულად მიეკუთვნა მისი დამაარსებლის ევგენი მგალობლიშვილის სახელი.

ბათუმში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ერთი რჩეული კაცი **როსტომ ქიქავა**, რომლის კეთილი საქმენი არასოდეს

გაქრება და დიდხანს ემახსოვრება ხალხს. როსტომ ქიქავა 1919 წელს ბათუმში დაიბადა N2 სკოლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში და მეორე კურსის სტუდენტი 1938 წელს უსამართლოდ დააპატიმრეს და 8 წლით ციმბირში გადაასახლეს. 1946 წელს იგი განთავისუფლდა პატიმრობიდან და იმავე წელს სწავლა გააგრძელა ოდესის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში მე-2 კურსზე. ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ მას სამუშაოდ აგზავნიან ყაზახეთში ქ. გურიევის საავადმყოფოს ექიმად. 1956 წელს რ. ქიქავა ბათუმში დაბრუნდა. 1957 წელს რეაბილიტირებული იქნა, რომლის შემდეგ იგი ახლადშექმნილი გინეკოლოგიური დისპანსერიის მთავარ ექიმად ინიშნება, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე 37 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა. 1965 წელს იგი დაინიშნა აჭარის მთავარ ონკოლოგად, აჭარის ონკოლოგთა საზოგადოების თავმჯდომარედ საქართველოს ონკოლოგთა საზოგადოების წევრად. 90-იან წლების ძნელბედობის ჟამს სამედიცინო სამსახური მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მოიშალა დისციპლინა, საერთოდ შეწყდა პროფილაქტიკური გასინჯვები, გახშირდა კიბოს დაგვიანებული შემთხვევები, დიაგნოსტიკური შეცდომები, არასწორად ჩატარებული მკურნალობა ექიმთა მიერ, პირადი დაინტერესების გამო არასწორი მკურნალობის ტაქტიკის არჩევა. ასეთ შემთხვევაში რ. ქიქავა პრინციპული და უკომპრომისო იყო. იგი ამბობდა: „ავადმყოფს ექსპერიმენტალურ საგნად ვერ ვაქცევო“.

დაუღალავი შრომისა და ადამიანური თვისებების გამო, რ. ქიქავამ კოლეგებისა და საზოგადოების დიდი სიყვარული და უმაღლესი კატეგორიის ონკო-ქირურგის წოდება დაიმსახურა. 1973 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. მინიჭებული ქონდა აჭარისა და საქართველოს დამსახურებული ექიმების წოდებები. მის გვერდით მუშაობდნენ დამსახურებული ექიმები: გ. ცივაძე, ი. დიასამიძე, ე. ტუსკია, გ. იზმაილოვა, ა. იორდანიდი, ნ. ანანიძე, ო. ჩახოიანი, მ. შერვაშიძე, მ. ჯინჭარაძე, რომელთაგან ზოგიერთი ეხლაც განაგრძობს საქმიანობას.

აჭარაში უამრავი ღვანღმოსილი დამსახურებული სპეციალისტი მოღვაწეობდა და მოღვაწეობს, რომელთა სახელები საზოგადოებაში დიდი მოწინებით, სიყვარულით და მადლიერებით მოიხსენიება. არქივისტთა კუთხით დასაანანია, რომ მათი საქმიანობის ამსახველი მასალები არ არის შემოტანილი და დაცული მათ პირად ფონდებში, რომელთა მოღვაწეობას, ფიქრს და წუხილს მათი მშობლიური კუთხესა და ხალხზე, მეტად დააფასებდნენ შემდგომი თაობები, არქივში დაცული მათი პირადი ფონდების მიხედვით.

მედიცინის ისტორიას ამშვენებს არა მარტო ქართველი ექიმების ბიოგრაფიები, არამედ მათიც, ვინც ბედისწერის წყალობით თუ საგანგებო შემთხვევის გამო, საქართველოს-თანაა სისხლხორციელად დაკავშირებული და თავისი უნარი და ნიჭი უზრუნველად მოახმარა ქართველი პაციენტების განკურნებას. ერთ-ერთი ამათგანია **ალანია ირაიდა ივანეს ასული**, რომელიც დაიბადა 1925 წელს ვორონეჟის ოლქის ქალაქ ოსტროგნიჟსკში.

ირაიდა ალანია 1942 წელს მოეწყო კიევის სამედიცინო ინსტიტუტში სამკურნალო ფაკულტეტზე. 1948 წელს დაამთავრა ინსტიტუტი და მუშაობა დაიწყო ქ. მაკიევკაში (დონბასი) ბავშვთა ექიმად. 1949-1954 წლებში მუშაობდა ქალაქ ფოთში მეზღვაურთა საავადმყოფოში. ფოთი – შავიზღვის-პირეთის სანაპიროს გაჯანსაღების საკითხებზე. 1954 წელს იენისიდან 1983 წლის აგვისტომდე მუშაობდა ქალაქ ბათუმში ჩუმის (ჭირის) სანინაალმდეგო სადგურის განყოფილების უფროსად.

ირაიდა ალანიამ 1977 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია, ხოლო 1978 წელს მიიღო მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატის დიპლომი. მონაწილეობას ღებულობდა უმაღლეს საატესტაციო კომისიაში.

გარკვეული დროის განმავლობაში 1956-1988 წლებში ხელმძღვანელობდა ცენტრალურ სამედიცინო-ბიოლოგიურ ჟურნალს. გამოქვეყნებული აქვს 34 სამეცნიერო შრომა, ჭირის სანინაალმდეგო ბრძოლის საკითხებზე.

მუშაობდა რა განსაკუთრებულად საშიშ ინფექციის სანინაალმდეგოდ, იგი დაჯილდოებულია შრომის წითელი დრო-

შის ორდენით. არის საქართველოს დამსახურებული ექიმი. ჯანმრთელობის დაცვის წარჩინებული და დაფასებული პიროვნება. 1989 წლიდან ირავდა ალანია გავიდა პერსონალურ პენსიაზე.

ირავდა ალანიას პირადი ფონდი არქივში შესანახად შემოვიდა 1995 წელს. შეადგენს 13 საქმეთა ერთეულს.

არიან ადამიანები, რომელთა ბიოგრაფიას არ სჭირდება შელამაზება. ისინი თავიანთი საქმიანობით, თავად ალამაზებენ თავიანთი ცხოვრების ეპიზოდებს. თავად ქმნიან იმ ლამაზ გარემოს, რომელშიც მათი ნამოღვაწარი ისე აირეკლება, როგორც წვიმის წვეთი წყალში. ერთ-ერთი ამათთაგანი არის **რამაზ ღურსუნის ძე სურმანიძე.**

რამაზ სურმანიძე დაიბადა 1933 წლის 10 მაისს, შუახევის რაიონის ერთ-ერთ ულამაზეს სოფელ ჭალაში.

საქართველო ყველგან საოცრებაა, მით უფრო როცა მთის ლამაზ ბუნებას შევავლებთ თვალს. აი ამ ლამაზმა ბუნებამ, ულამაზემა ჩანჩქერებმა და მდინარეებმა კიდევ უფრო გაუძლიერა და გაუღვიძა ფიქრი სიცოცხლეზე. სიცოცხლის წყურვილი, ლტოლვა სიცოცხლისკენ. საკუთარ სიცოცხლეზე ფიქრი, მხოლოდ ეგოისტური ბუნების ადამიანებს ჩვევიათ – ფიქრობდა ბატონი რამაზი ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში და გონებაში სინჯავდა სპეციალობების დიაპაზონებს. მისი მიზანი და მისია სხვისი გადარჩენა, სხვისი სამსახური იყო, ამიტომ არჩევანი ექიმობაზე შეაჩერა. მისი მოღვაწეობა სამამულო ომის პერიოდში, ფოსტალიონის ჩანთით დაიწყო. თვალწინ კინოკადრებივით გაიელვებს, გამოხუნებულ ჩანთაში ჩანყობილი არა მარტო ჟურნალ – გაზეთები და გაცრეცილი სამკუთხა ბარათები, ომის ქარცეცხლში გამოვლილი და სიკვდილ-სიცოცხლის ბენვის ხიდზე, რომ იწერებოდა, არამედ მომავალი სპეციალისტის გონებაში დამზადებული პრეპარატები, რომელსაც შემდგომში არაერთი ადამიანის სიცოცხლე გამოუხსნია სიკვდილის მარნუხებიდან.

რამაზ სურმანიძე 1956 წელს დაამთავრა თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტი და აუხდა მისი ლამაზი ოცნებაც. უკვე პროფესიონალი ექიმი დაუბრუნდა მშობლიურ სოფელს, კუთხეს და სამშობლოს. მის განვლილ შემოქმედებით გზას

შეფერის მწერლის სიტყვები: „ადამიანს სიცოცხლე ერთხელ ეძლევა და ისე უნდა იცხოვრო არ გტკიოდეს გული უმიზეზოდ გატარებული წლებისათვის, რათა თამად შეგეძლოს თქვა, მთელი ჩემი სიცოცხლე ქვეყანაზე ულამაზესი კაცობრიობის განთავისუფლებისათვის ბრძოლას მოვანდომე, ამისთვის კი საჭიროა გამალებით იცხოვრო“- რამაზ სურმანიძეს თამამად შეუძლია გაიმეოროს მწერლის ეს სიტყვები. ამაზე მეტყველებს მისი 300 მდე სამეცნიერო ნაშრომი, ათობით მონოგრაფია, 1000 მეტი სტატია, წერილები ლიტერატურის, ისტორიის, ლიტერატურული კრიტიკის, მედიცინის ისტორიის, ბიოგრაფიული, სოციალური, ჰიგიენის და სხვა მასალებზე.

1968 წელს რამაზ სურმანიძემ დაიცვა დისერტაცია და მიენიჭა მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი, ხოლო 1976 წელს სასწავლო პროცესში ჩართვასთან დაკავშირებით დოცენტის წოდება.

1972 წელს რამაზ სურმანიძეს მიენიჭა ექიმ სოხცჰიგიენისა და ჯანდაცვის ორგანიზატორის კატეგორია. ასევე მინიჭებული აქვს აჭარის ასსრ დამსახურებული ექიმის საპატიო წოდება. არის მეცნიერებათა დოქტორი (1999წ) პროფესორი.

რამაზ სურმანიძე წლების განმავლობაში მუსაობდა ქალაქ ბათუმის N1 საქალაქო საავადმყოფოს მთავარი ექიმის მოადგილედ – ექსპერტიზის დარგში. ასევე მუშაობდა აჭარის პროფკავშირების კურორტების მართვის საოლქო საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილედ და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ჯანმრთელობის დაცვის მინისტრად.

1983წ წლიდან არის საქართველოს ჟურნალისტთა კავშირის, ხოლო 1987 წლიდან მწერალთა კავშირის წევრი. არის ოთხზე მეტი რომანისა და მოთხრობების, შვიდზე მეტი კრებულის ავტორი. სამი დარგობრივი მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, აკადემიკოსი.

რამაზ სურმანიძე აირჩიეს აჭარის უმაღლესი საბჭოს ოთხგზის მოწვევის დეპუტატად. იყო საქართველოს პარლამენტის წევრი. ხელი მოწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტს (1991 წლის 9 აპრილი). არჩეული იყო

ბათუმის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს წევრად. მინიჭებული აქვს ტბელ აბუსერიძის, ოლღა ჭავჭავაძის, ზაქარია ჭიჭინაძის პრემიები. დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით. არის ბათუმისა და შუახევის საპატიო მოქალაქე.

ყურადღებას იპყრობს რამაზ სურმანიძის შრომები: მონოგრაფია „ეგნატე ნინოშვილი და აჭარა“, „ხელნაწერი 300 წლისა“, „მემედ აბაშიძის ბიოგრაფიის დაზუსტებისათვის“, „მასალები აჭარაში პირველი ექიმი პატრიოტი ყადირ შერვაშიძის მოღვაწეობის შესახებ“³. წიგნები: „პოეტის ოჯახი“, „მაისურაძეები“, „მჭავანაძეები“, „მოგზაურობანი“, შერიფ ხიმშიაშვილი“, „ემრულა“ და სხვა.

ასევე საინტერესოა რამაზ სურმანიძის ნაშრომი „იშვიათი ქართული ხელნაწერი და ქართული კარაბადინის უცნობი ვარიანტი“

ნაშრომი ეხება აბდულ მიქელაძის მიერ მოკვლეულ ძველ ქართულ კარაბადინის ხელნაწერზე, რომლის შესახებ მასალები 1893 წელს გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა. მედიკოს ისტორიკოსთა საზოგადოება დაინტერესდა აჭარული კარაბადინით. ხელნაწერი 25 გვერდისაგან შედგება. იგი მოპოვებული იქნა აჭარის სოფელ აგარაში და პირველად აღწერა აკადემიკოსმა ექვთიმე თაყაიშვილმა.

ყურადსაღებია რამაზ სურმანიძის ნარკვევი „ტარტუს უნივერსიტეტის ქართველი ექიმი შერვაშიძე“, ასევე ნარკვევი „პლატონ გიგინეიშვილი“.

საინტერესო შრომები მიუძღვნა რამაზ სურმანიძემ აჭარის დამსახურებულ ექიმს ემინე ხასანის ასულ ასლანზადეს (ეროვნებით ლეკი). ვასილ გაბუნიას, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორს ჯუმბერ გაბუნიას.

აგრეთვე შესანიშნავ ექიმსა და მწერალს ლევან გელაძეს, რომელიც თითქოს ჩქარობდა, თითქოს უნდოდა უცებ მოესწრო ყველაფერი. ასე შექმნა მან 5 წლის განმავლობაში საკმაოდ მოზრდილი 5 წიგნი: „მაღალი მთიდან“, ტალღები და თოლიები“, „მწვანე აკვანი“, „ნაღვერდალი“, „მზე მამულში“, რომანი „დღე დღევანდელი“. გამოიცა მისი რჩეული ლექსების კრებული, რომელთა გამოცემას ავტორი ვერ მოესწრო, იგი სულ ახალგაზრდა ოცდაათი წლის იყო, რომ წავიდა ამ ქვეყნიდან. ჩქარობდა ლევანი, თითქოს გრძნობდა, რომ

ტრაგედია მოახლოებული იყო, ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი ეთქვა. რამდენი რამე შეეძლო კიდეც ეთქვა, მაგრამ არ დასცალდა. 1963 წლის 10 თებერვალს ციხისძირის გადასასვლელთან ლევანის ავტომანქანამ ავარია განიცადა.

მეტად საინტერესოდ აქვს მასალები, რამაზ სურმანიძეს სელიმ ხიმშიაშვილზე.

რამაზ სურმანიძის პირადი ფონდი სახელმწიფო შენახვაზე აჭარის არ არქივში, პირველად შესანახად შემოვიდა 1978 წელს, რომელიც 70 საქმეთა ერთეულისგან შედგებოდა, მეორედ 1981 წელს – 128 საქმეთა ერთეული, მესამედ 2002 წელს 111 ს/ერთეული, ბოლოს კი 2013 წელს. ფონდში ირიცხება 1947-2013 წლების სულ 373 ს/ერთეული.

რამაზ სურმანიძე ჩვეული ენერგიით აგრძელებს თავის სამწერლო თუ სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობას. იგი საოცარი პასუხისმგებლობის გრძნობით საზოგადოების წინაშე, თავისი კუთხისა და სამშობლოს სიყვარულის სულისკვეთებით აგრძელებს მოღვაწეობას და წელი არ გავა, რომ მნიშვნელოვანი დოკუმენტი არ შემატოს არქივში დაცულ მის პირად ფონდს, მომავალი თაობებისათვის დღევანდელობის გასაცნობად.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. „საბავშვო ენციკლოპედია“ – ტომი 7, თბ. 1968, გვ.1,2,3,17;
2. მ. გორკი „რჩეული“ „გამომცემლობა „მერანი“, 1969 წ.გვ. 35;
3. „უცხო სიტყვათა ლექსიკონი“ ;
4. აჭარის ცსა, ფონდი რ-203, აღწერა 1, საქმე -1, ფურც. – 1;
5. აჭარის ცსა, ფონდი რ-213, აღწერა 1, საქმე -23, ფურც. – 5;
6. იგივე, საქმე 24„ა“,ფ-12;
7. იგივე, საქმე 26„ა“,ფ-32;
8. იგივე, საქმე 28„ა“,ფ-13;
9. აჭარის ცსა, ფონდი რ-571, , საქმე -30, ფურც. – 34;
10. იგივე, საქმე-9 „---„ ფ-1-5;

11. იგივე, საქმე -15 „---„ ფ-45;
12. იგივე, საქმე-101 „---„ ფ-29;
13. იგივე, საქმე -22 „---„ ფ-8;
14. აჭარის ცსა, ფონდი რ-208, აღწერა 1, საქმე -30, ფურც. – 34;
15. იგივე, საქმე „---„ ფ-12;
16. თ. კომახიძე – ბათუმის ჯანმრთელობის კერებისა და სა-კურორტო ქსელის განვითარების ისტორია“ 1997 წ., გვ. 85-92, 115-145, 151-157, 161- 186.

Elguja Chaganava

*Doctors from Ajara – according to the documents
protected in Archives
Summary*

With a rich tradition of medicine, it is impossible to imagine high professionalism and responsibilities of modern doctors. One of the brilliant successors of these traditions were the doctors working in Ajara in Batumi, in which the articles are presented in the article in detail.

**XX ს-ის I ნახევრის ქართული ხელოვნების
სპეციფიკური თავისებურებანი და
სწავლების მეთოდები**

ქართული ხელოვნება სათავეს ჯერ კიდევ უძველეს წარსულში იღებს. საუკუნეთა მანძილზე რთულ ვითარებაში ყალიბდებოდა მაღალმხატვრული, ეროვნულობით გამორჩეული ქართული ხელოვნება. ახალი ქართული ხელოვნების საწყისები კი დაკავშირებულია XIX -ის დასასრულისა და XX ს-ის დასაწყისის ქართული ხელოვნების განვითარებასთან, მის წარმომადგენლებთან. ჩვენი მიზანია წარმოვაჩინოთ XX ს-ის I-ნახევრის ქართული ხელოვნების ის სპეციფიკური თავისებურებები, სწავლების ის სხვადასხვა მეთოდები, რომლებიც დამახასიათებელია ქართული მხატვრული სკოლისათვის.

XIX ს-ში საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში და განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა. ახალი აზროვნებითა და მხატვრული მოთხოვნებით შეიცვალა ფეოდალური ეპოქის იდეურ-ესთეტიკური სისტემა, შუა საუკუნეების ფრესკას დაზგული მხატვრობა ჩაენაცვლა, რომლის ჩასახვამ პორტრეტული ჟანრის დამკვიდრება განაპირობა. პორტრეტულ ჟანრში შექმნილი ნამუშევრების ავტორები კი ხშირად დასავლეთ ევროპისა თუ რუსული ფერწერული სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ. მათ დიდი როლი ითამაშეს მრავალეროვნული XIX ს-ის თბილისის მხატვრული ცხოვრების ფორმირებაში, რომელიც ტრადიციულად კავკასიის კულტურულ ცენტრად მოიაზრებოდა.

XIX ს-ის 30-იან წლებში თბილისში ადგილობრივი, ნაციონალური პორტრეტული სკოლა ყალიბდება, 80-იან წლებიდან კი საფუძველი ეყრება რეალისტურ ხელოვნებას, ფორმირდება რუსეთსა თუ დასავლეთში განსწავლულ ქართველ მხატვართა ახალი თაობა. (რ. გველესიანი, ა. მრევლიშვილი, გ. გაბაშვილი, გ. თოიძე), რომელიც ერთი მხრივ, აფართოებს შემოქმედებით დიაპაზონს, საფუძველს უყრის მრავალ დარგსა თუ ჟანრს (ჩნდება პეიზაჟი, ნატურმორტი, ისტორიული თუ ყოფითი ჟან-

რი, თემატური სურათი) , ამავედროულად ისწრაფვის სინამდვილის რეალური ასახვისაკენ.

XX ს-ის დასაწყისში ქართულ ხელოვნებაში მეტად მრავალფეროვანი და საინტერესო სურათი იქმნება. რუსეთში, საბჭოთა წყობილების დამყარებისთანავე, რუსმა ხელოვნებმა შედარებით სტაბილურ პოლიტიკურ სიტუაციაში მყოფ თბილისს შეაფარეს თავი, სადაც ნოყიერი ნიადაგი აღმოჩნდა ავანგარდული კულტურული გარემოს შექმნისა და დამკვიდრებისათვის. თბილისის არტისტულ კაფეებში, სალონებსა და დუქნებში ჩქეფდა ბოჰემური ცხოვრება. იმართებოდა ლიტერატურული თუ პოეზიის საღამოები, დისკუსიები მოდერნისტულ მხატვრობაზე. აქ თავს იყრიდნენ მოწინავე ავანგარდულ პოზიციებზე მდგომი რუსი, პოლინელი, ქართველი არტისტები, რომლებიც ხატავდნენ თბილისის კაფეებსა და დუქნების კედლებს (ს. ვალიშევსკი, ს.სუდეიკინი, ს.სორინი, ლ.გუდიაშვილი, დ. კაკაბაძე, ძმები ი.დ.კ. ზდანევიჩები). თბილისში იმ დროისათვის უკვე დრომოჭმულ აკადემიურ მხატვრობასთან ერთად თანაარსებობდა ისეთი თანადროული მოდერნისტული მიმდინარეობები, როგორიცაა: სიმბოლიზმი, კუბიზმი, დადაიზმი, გამოიცემოდა ჟურნალები, ფუტურისტული წიგნები (პოლიგრაფიული ხელოვნების საუკეთესო ნიმუშები), რომლის ავტორი ქართული და ევროპული ავანგარდის სულისჩამდგმელი – ილია ზდანევიჩი იყო. სწორედ ილია ზდანევიჩმა 1921წ. პარიზში, ემიგრაციის შემდეგ, საზღვრებს გარეთ გაიტანა და მსოფლიოს გააცნო ნიკო ფიროსმანაშვილის სახელი, რომლის ფენომენი ცალკე მდგომი მოვლენაა ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში.

1919-1921 წლებში ქართველ მხატვართა ჯგუფი სწავლის გასაგრძელებლად პარიზში გაემგზავრა (დ.კაკაბაძე, ლ.გუდიაშვილი, ე.ახვლედიანი, შ. ქიქოძე, ქ. მალალაშვილი) და ეზიარა თანადროულ ევროპულ მიმდინარეობებსა და ახალ ტენდეციებს. XX ს-ის 30-იან წლების დამდეგს კი მხატვართა ეს ჯგუფი პარიზიდან უკვე გასაბჭოებულ საქართველოში ბრუნდება, სადაც ჯერ კიდევ ინერციით გრძელდება 20-იან წლებში ჩამოყალიბებული ესთეტიკური შეხედულებების სისტემა.

1922წ. 25 მაისს თბილისში გაიხსნა სამხატვრო აკადემია ფერწერის, გრაფიკის, ქანდაკებისა და ხუროთმოძღვრების

ფაკულტეტებით. სამხატვრო აკადემიების დაარსება ევროპაში ჯერ კიდევ XVI ს-დან იწყება, როცა ხატვის, ფერწერისა და ქანდაკების სასწავლებლად ფლორენციაში (1563წ.), რომში (1577წ.), პარიზსა (1648წ.) და ვენაში (1692წ.) დაარსდა პირველი სამხატვრო აკადემიები. რუსეთის სამხატვრო აკადემია კი, რომელიც 1757 წელს პეტერბურგში დაარსდა, პარიზის სამხატვრო აკადემიის ტრადიციების გამგრძელებელი იყო საუკუნეთა მანძილზე. თბილისის სამხატვრო აკადემიაში სწავლება რუსული აკადემიური მეთოდით ე.წ. ჩისტიაკოვის მეთოდით მიმდინარეობდა. პავლე ჩისტიაკოვი, როგორც ცნობილია 1872წ-დან ასწავლიდა პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში და მის მიერ შექმნილმა სამხატვრო-პედაგოგიურმა სისტემამ უდიდესი როლი შეასრულა XIX ს-ის II ნახ. რეალიზმის განვითარებაში. რუსეთის და საქართველოს სამხატვრო აკადემიები, თავისი წინამორბედი ფრანგული აკადემიის მსგავსად ადგენდა და ქმნიდა ჩარჩოებს კანონების ფარგლებში მოქმედებისათვის. ის წარმატებით ამკვიდრებდა აკადემიურ ხელოვნებას, რომელიც თავის მხრივ, კარგად შეესაბამებოდა საბჭოთა იდეოლოგიას, მცირედ შეიცავდა თავისუფალი აზროვნებისა და შემოქმედებითი ძიებების ელემენტებს. თბილისის სამხატვრო აკადემიამ გვერდი აუარა ახალ, თანამედროვე ტენდენციებს და სწავლების მეთოდად აკადემიური ხატვა აირჩია.

თანამედროვე ქართველი მხატვრები ეზიარნენ იმ მხატვრულ სკოლას, რომლის საფუძველს წარმოადგენდა რუსული აკადემია, რადგან თბილისის სამხატვრო აკადემიაშიც სასწავლო მეთოდი ეფუძნებოდა კლასიკურ ე.წ. ჩისტიაკოვის მეთოდს. ფაქტობრივად აკადემიის სკოლამ განსაზღვრა ნაწილობრივ XX საუკუნის ქართული ხელოვნების თავისებურებანიც.

როგორც ცნობილია, ზოგადად ხატვის კლასიკური მეთოდი გულისხმობს ჩრდილით და სინათლით რეალური საგნების გადმოცემას. თუმცა რეალისტური ნახატი ზოგჯერ განსხვავდება რუსული აკადემიური ნახატისაგან, რადგან იგი შეიძლება ეფუძნებოდეს რენესანსულ რეალისტურ ნახატს. ამ ორი ტიპის ნახატს შორის კი განსხვავება საკმაოდ დიდია. რუსულ აკადემიურ ნახატში მხოლოდ ჩრდილის და სინათლის ფიქსაციაა, ფორმის ანალიზის გარეშე, რენესანსულ ნახატში კი ფორმის

ანალიზიცაა მოცემული, ანუ მხატვარი მარტო ჩრდილ-სინათლეზე კი არ ფიქრობს, არამედ ფორმის ანალიზიდან გამომდინარე ქმნის გამოსახულებას სიბრტყეზე. (ჩიხრაძე, 2006:17).

ამ პერიოდის ევროპულ ხელოვნებაში კი დიდი პროცესები მიმდინარეობდა და ახალი, თანამედროვე, ევროპული ტენდენციები აკადემიზმს უპირისპირდებოდა. XIX ს-ის ბოლოსა და XXს-ის დასაწყისში ევროპაში წარმოიქმნა მრავალი მიმდინარეობა – იმპრესიონიზმი, პოსტიმპრესიონიზმი, ექსპრესიონიზმი, აბსტრაქციონიზმი და ა.შ.

XX საუკუნის 20-იან წლებში ქართულ სახვით ხელოვნებაში დაწყებულია ძიების პროცესი. მხატვართა ერთი ნაწილი მტკიცედ იდგა რეალიზმის პოზიციებზე, მეორე ნაწილს მცნება "რეალიზმი" ვიწროდ ესმოდა და რევოლუციურ გარდაქმნათა ეპოქის ასასახავად სრულიად ახალი მხატვრული ფორმებისა და სტილის შექმნის საჭიროებას ქადაგებდა, მესამე კი, ეროვნული მხატვრული ფორმის სტილიზაციისკენ ისწრაფოდა. (ურუშაძე, 1973:8). განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა მოდერნის სტილმა, რომელმაც საქართველოში გავლენა უფრო დიდხანს შეინარჩუნა და რასაც ხელს უწყობდა პეტერბურგიდან რევოლუციის შემდეგ გადმოსახლებული ე. ლანსერესა და ი. შარლემანის შემოქმედებითი და პედაგოგიური საქმიანობა.

თბილისში სამხატვრო აკადემიის დაარსების პირველივე წლიდან ე. ლანსერე და ი. შარლემანი სათავეში ჩაუდგნენ სამხატვრო განათლების საქმეს და დიდი როლი ითამაშეს ქართველ მხატვართა რამდენიმე თაობის აღზრდის საქმეში. ი. შარლემანი აკადემიაში გრაფიკის ფაკულტეტს ხელმძღვანელობდა, ხოლო ე. ლანსერე 1927წ-დან ფერწერის ფაკულტეტის დეკანი იყო.

იოსებ შარლემანი დაიბადა პეტერბურგში 1880 წელს. ხელოვნება შარლემანების შთამომავლობაში საგვარეულო პროფესიად იქცა. მამამისი ადოლფ შარლემანი ფერწერის აკადემიკოსია. სამხატვრო განათლება ი. შარლემანმა „მხატვართა ნამახალისებელ საზოგადოების“ სკოლაში, შემდეგ კი პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში მიიღო. 1917წ. იგი ჩამოდის საქართველოში და საბოლოოდ სახლდება თბილისში. შარლემანის ცხოვრება და მოღვაწეობა საქართველოში მხოლოდ შე-

მოქმედებითი ამოცანებით არ განისაზღვრება. 1922 წლიდან იგი პედაგოგიურ მოღვაწეობას იწყებს, რომელსაც განსაკუთრებულ შეფასებას აძლევდა ცნობილი ქართველი ხელოვნებათმცოდნე ლევან რჩეულიშვილი და აღნიშნავდა, რომ „თუ დღეს ჩვენ უკვე ვამაყობთ ქართველ გრაფიკოსთა უკვე რამდენიმე თაობის წარმატებებით, ამაში შარლემანის უდიდესი ღვაწლი ჩანს. იგი იშვიათი პედაგოგიური ნიჭითაა დაჯილდოებული. იოსებ ადოლფის ძეს, რომ არაფერი შეექმნა და არ დაეტოვებინა არც ერთი ნაწარმოები და მხოლოდ ესწავლებინა, ის, ამ თავისი იშვიათი ნიჭის წყალობით, ქართული კულტურის მოღვაწეთა შორის საპატიო ძეგლს დაიდგამდა. მე არ გადავაჭარბებ, თუ ვიტყვი, რომ იგი იმ იშვიათ პედაგოგთა პლეადას ეკუთვნის, რომლებითაც ბუნება არც თუ ისე ხშირად აჯილდოებს საზოგადოებას“ (რჩეულიშვილი, 1998:64-65).

30-იანი წლების ქართველ ხელოვანთა შემოქმედებაში (ფერწერა, გრაფიკა, თეატრალური მხატვრობა და წიგნის მხატვრობა) გაზიარებულია ევროპული ავანგარდის თითქმის ყველა ძირითადი მიმდინარეობა. ზოგიერთი მხატვრის შემოქმედებაში მხოლოდ ერთი ან ორი მიმდინარეობის მიდევნება ვლინდება (შ. ქიქოძე, ვ. სიდამონ-ერისთავი, კ. ზდანევიჩი, ე. ახვლედიანი, დ. თავაძე), სხვებთან რამდენიმე მიმართულების თანმიმდევრული გადამუშავება და გათავისება იჩენს თავს (დ. კაკაბაძე, ლ. გუდიაშვილი, ი. გამრეკელი, დ. შევარდნაძე).

1930-იანი წლებიდან, ზოგადად მოდერნისტული ხელოვნება 1921 წელს ანექსირებული საქართველოს კულტურამ ერთიანი საბჭოური კულტურულ-ესთეტიკური სივრცის შექმნის მიზნით აკრძალვების შედეგად, მარგინალიზაცია განიცადა. ეროვნული კულტურების მარგინალიზაციამ ჩვენი მეხსიერებიდან სრულიად ამოშალა XX ს-ის დასაწყისის სახელოვნებო ცხოვრება. საბჭოთა პერიოდში რეპრესიებს ფიზიკურად გადარჩენილი მოდერნისტების 1910-20-იანი წლების შემოქმედება განიხილებოდა ახალგაზრდა მხატვართა მოდერნიზმით ერთგვარი "გატაცების" პერიოდად. საბჭოთა პერიოდის თანხვედრილი მათი ხელოვნება კი წარმოიდგინებოდა ევოლუციურ-განვითარებად ჭრილში და თავსდებოდა სოციალისტური რეალიზმის კონტექსტში. (ყიფიანი, 2008:98-99).

მიუხედავად ამისა, 1930-იან წლებში და მოგვიანებითაც გრაფიკოსები ლ. გუდიაშვილი, ს. გაბაშვილი აგრძელებენ თავის ილუსტრაციულ და დაზგურ გრაფიკაში ევროპული და აღმოსავლური ხელოვნების ქართულ ძირებთან შეჯიბრების პროცესს. რამდენადმე განსხვავებული მიმართულებით მუშაობს ს. ქობულაძე, რომელიც აქცენტს რენესანსის ხელოვნების ინტერპრეტაციაზე აკეთებს, თუმცა სიცოცხლის ბოლოს პ. პიკასის ნეოგრეკული სტილით ინტერესდება. თაობები აგრძელებენ 1920-1930-იან წლებში გამოკვეთილ მისწრაფებას კულტურულ დიალოგში მონაწილეობისაკენ, ეროვნული ხელოვნების ჰარმონიული ჩართვისკენ მსოფლიოში მიმდინარე აქტუალურ სამხატვრო პროცესებში (ზაალიშვილი, 2008:105-106).

ახალი თაობების აღზრდაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ს. ქობულაძეს, თ. აბაკელიას, ლ. გრიგოლიას, ს. გაბაშვილს და ვ. შუხაევს, რომლის შემოქმედება უფრო რენესანსური და აკადემიური ნახატიდან მოდიოდა.

XX ს-ის 50-იან წლებიდან ქართულ ფერწერასა და გრაფიკაში ცვლილებები შეინიშნება. ახალგაზრდა ქართველი მხატვრები- დიმიტრი ერისთავი, ედმონდ კალანდაძე, ზურაბ ნიჭარაძე, გივი კასრაძე და სხვები ახერხებენ დასავლეთში მიმდინარე მხატვრული მოვლენების არა მარტო გაცნობას, არამედ შესწავლა -შეთვისებას, განსაკუთრებით იმპრესიონიზმით და ინტერესებას. თუმცა 60-იან წლებიდან შეინიშნება იმპრესიონისტული ღირებულებების კრიტიკული გააზრება და შემოქმედებითი ტენდენციების გაძლიერება.

ამდენად, ქართველი მხატვრების შემოქმედებითი პროცესი ემყარებოდა როგორც სამხატვრო აკადემიაში მიღებულ ე.წ. ჩისტიაკოვის მეთოდს, ასევე ევროპულ ხელოვნებაში მიმდინარე მხატვრულ მოვლენებს. ამასთან, 60-იანი წლებიდან იწყება ახალი მხატვრული გამომსახველობითი ხერხების ძიება (როცა ძირითადი აქცენტი კეთდება პროპორციებზე, პერსპექტივაზე, შუქ-ჩრდილზე), რამაც რიგი ქართველი მხატვრებისა რენესანსული ხელოვნების ტრადიციებამდე მიიყვანა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ზაალიშვილი ნ. "1920-30-იანი წლების ქართული გრაფიკის ზოგიერთი ტენდენცია", ვ. ბერიძის სახელობის საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 2008
2. რჩელიშვილი ლ. „ახალი ქართული ხელოვნების საკითხები“, გამომცემლობა "ნეკერი", თბილისი, 1998
3. ურუშაძე ი. კრებული, ქართული საბჭოთა სახვითი ხელოვნება, თბ., 1973
4. ყიფიანი მ. "პოეტურად ბინადრობს ადამიანი", ვ. ბერიძის სახელობის საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 2008
5. ჩიხრაძე მ. „თანამედროვე ქართული ნახატის განვითარების ანალიზი“, ავტორეფერატი, თბილისი, 2006.

Marina Jintcharadze

Different teaching methods and specific features in the first half of XX century century Georgian art Summary

The aim of work is to promote the modern in the first half of XX century 20th century Georgian fine art developments some peculiarities. In the theme is discussed the methods of teaching in the Art academy, which basis are not only Russian academic the so called Chistiakov's method, but also the principles of Renaissance.

**წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის ხალხური
საგალობლის შესახებ**

(სტამბულის ქართული სავანის მასალების მიხედვით)

*„ბრძნად მეტყველებათ ვერცხლი არს წმიდაი
და დუმილიოქროი რჩეული“, ვითარცა თქვა
სოლომონ. არამედ ან მე ნაკლულევნებაი ჩემი
არ მიფლობს დუმილად და უმჯობესად
შემირაცხიეს, რათა ვიტყოდე ამას...“
გიორგი მერჩულე.*

ხალხური სიტყვიერების მარგალიტებს ოდითგანვე ჰქონდა უბერებელი მისია ეტარებინა ერისა და ქვეყნის სატკივარი. ერის ხმაში ეპოქის სატკივარი და სადარდებელია გადმოცემული. სოციუმს უყვარს თავისი ქვეყნის გმირული წარსული – „სული ქართველის ცხოვრებისა და რუსთველის აღმაფრენა“, მაგრამ მან ასევე იცის როგორც ახლა, ძველ დროშიც, საქართველო არასოდეს ყოფილა დასვენებული. თუმცა ქართველ ერს ყოველთვის სჯეროდა, რომ დანაწევრებული საქართველო კვლავ აღსდგებოდა, აღორძინდებოდა, ჩვენი წინაპრების სახელოვანი ისტორია, ახლებურად გაცოცხლდებოდა, როგორც დიდი შთამაგონებელი ძალა. ყოველი შეუძლებლის მიღწევაში კი დედა ღვთისმშობელი დაეხმარებოდა.

საქართველო ოდითგანვე ითვლებოდა წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის წილნაყარ ქვეყნად. წმინდა მარიამი იყო საქართველოს შემწე და მეოხი.

ლეონტი მროველის „ქართლის ცხოვრების“ უკვდავი პნკარედები გვამცნობს: „შემდგომად ამაღლებისა უფლისა, რაჟამს წილ-იგდეს მოციქულთა, მაშინ ყოვლად-წმიდისა

ღვთისმშობლისა წილად ხვდა მოქცევად ქუეყანა საქართველოსა და ჩვენებით ერგენა მას ძე მისი, უფალი ჩვენი, და რქუა: დედაო ჩემო, არა უგულებელყო ერი იგი საზეპურო უფროის ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათთვის. ხოლო შენ წარავლინე პირველწოდებული ანდრია ნაწილსა მას შენდა ხუედრებულსა და თან წარატანე ხატი შენი, ვითარცა პირსა შენსა დადებითა გამოსახოს და შენ წილ ხატი იგი შენი მკვიდრობდეს მცველად მათდა უკუნისამდე ჟამთა“ (ქართლის ცხოვრება 1955: 38).

სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია-მონასტერთან არსებულ ბიბლიოთეკასა და არქივში დაცულ ხელნაწერთა შორის, საყურადღებოა, ხალხური წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის საგალობელი. ეს საგალობელი, მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს ქალაქ ახალციხეში 95 წლის სფირიდონ ხმაღაძისაგან ჩაუნერია ახალციხელ ანდრია გრილაძეს, რომელიც მოგვიანებით, სტამბულში ჩაუტანია.

ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში „მესხეთ-ჯავახეთის გათათრება“ ვკითხულობთ „ოსმალეთის ძირძველ საფაშალიკო ქალაქად დაინიშნა და ფაშად დადგენილი იქნა ბექა ათაბაგი, რომელიც პირველი გათათრდა და სახელად საფარა უწოდეს (ჭიჭინაძე, 1906:3).

ისტორიულად, „ოსმალებმა ტრაპიზონის დაპყრობის შემდეგ მე-15 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, მთლიანად დაიპყრეს ლაზეთის სხვა ქალაქებიც. მე-16 საუკუნის დამდეგს ოსმალებმა აიღეს მაჭახლის ხეობა და შემოუტიეს ბათუმს. ამავე დროს ისინი შეესივნენ ტაო-კლარჯეთს, ბასიანს, ისპირს, თორთომს, პარხალს და სხვა მხარეებს. მე-16 საუკუნეში მათ მესხეთის სამხრეთ დასავლეთი ნაწილი მთლიანად დაიპყრეს (ახვლედიანი, 1958: 63).

ზაქარია ჭიჭინაძე კი ამასთან დაკავშირებით წერდა: „სამცხეში ქრისტიან ქართველთა საქმე ისე გამწვავებულა, რომ

1713 წ. ახალციხეში საქვეყნოდ იქნა დახჩობილი ელისე არქიმანდრიტი. ოსმალეთის მთავრობას მობეზრდა ქართველ ქრისტიანებთან ბრძოლა, ისლამის გავრცელება და ამიტომ მესხეთსა და ჯავახეთში შემოიღეს ისეთი წესები, რაც ქართველთა გათათრებას ხელს შეუწყობდა. ეს წესები იმდენად ძნელად შესასრულებელი იყო, რომ მოსახლეობა იძულებული გახდა ეტაპობრივად გადასულიყო ისლამის რჯულზე. თუმცა მათ შორის იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ფორმალურად მუსლიმანობდნენ. სინამდვილეში კი ქრისტეს რჯულს ემსახურებოდნენ (ჭიჭინაძე, 1906:5).

„აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრების“ წიგნში წერია, თუ ოსმალთს ბატონობის დროს, როგორი მძიმე გადასახადები ჰქონდა აჭარის მოსახლეობას, მაგ: „აჭარის მოსახლეობაზე უშურის სახით განერილი იყო გადასახადები, როგორც სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე... ოსმალური საგადასახადო სისტემის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება იყო ის, რომ ქრისტიანი გაცილებით მეტი რაოდენობის გადასახადს იხდიდა, ვიდრე მუსლიმანი [აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები, 2011 : 47-52].

არსებული მასალები ერთხელ კიდევ ცხადყოფს, თუ რა გაუსაძლისის პირობებში ცხოვრობდნენ აქაურები. თურქი ისტორიკოსის ქათიფ ჩელების წერს: „ქენზეს ციხე, ყაზანის ციხე და სხვები ლალა ფაშას დაპყრობილია, ყმანვილების სასწავლებლები, მცირე ბაზრები, აქა-იქ პატარა ფუნდუკები არის. რადგანაც მისი ჰავა ცივია ბალ-ვენახი არა აქვს. ხილი თორთუმიდან და აჭარის ციხიდან მოდის [ჩელები, 1978: 303]. ამ შემთხვევაში, რა თქმა უნდა გადასახედებს გულისხმობდა.

XVII საუკუნის მეორე ნახევრის გაუსაძლის თემებზე ვრცელ ინფორმაციას გვანვდის, ოსმალთა ისტორიკოსის მუ-

ნეჯიმ – ბაშის კომპილაციური თხზულება „დინასტიათა კრებული“, ეს ისტორიული წყარო იძლევა სამხრეთ საქართველოში ოსმალთა აგრესიის, ცალკეული ბრძოლების უფრო დეტალურ აღწერას, ვიდრე თუნდაც იბრაიმ ფეჩევი (შენგელია, 1868: 133-152). ის და სხვა ისტორიკოსები დეტალურად აღწერენ სამხრეთ – დასავლეთ საქართველოში განვითარებულ მოვლენებს.

გამძინვარებული რეაქციის ჟამს, როცა სხვა მრავალთა შორის, ეროვნულ საკითხებშიც დაბნეულობამ იჩინა თავი, როცა ეროვნული ნიჰილიზმი და ერის ისტორიულ-კულტურულ მონაპოვართა ხელყოფა ნაირ-ნაირი ჯურის ადამიანების მიერ დაკანონებულად იქცა. ამ ძნელბედობის ჟამს, მესხეთის მკვიდრებს იმედი არ დაუკარგავთ.

მესხეთის მკვიდრებს, ხალხური მარიამ წმიდა ღვთისმშობლის საგალობელი მაშინ შეუქმნიათ, როცა ოსმალთა მპყრობელობაში ყოფილან. მოხუც სფირიდონ ხმალაძეს ანდრია გრილაძისთვის უთქვამს: „ოსმალთას დროსაო ამ ლექსს ვხმარობდით ლოცვასავითო. მას წარმოვსვთქვამდით საერო სიმღერების ხმაზედა. თავყრილობაზედ, ქორცილებშიდაც ვგალობდით, რადგან მართმადიდებლებს საეკლესიო ლოცვების ცხადლივ წარმოთქმაგვეკრძალებოდა **(წერილები სტამბულის ქართულ სავანიდან, 2017: 975)**.

ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში დაცული მასალების მიხედვით: „ასპინძის ომის შემდეგ ჯავახეთში არამც თუ მართმადიდებელი, არამედ ქართველი კათოლიკეთაც კი დაუწყეს დევნა. არსად აღარავის სიტყვის თქმის ნებასაც არ აძლევდნენ და რამდენიმე ალაგს სტანჯეს ქრისტიანები“. თუმცა მესხეთის ქართველები ადვილად არ ეპუებოდნენ რჯულის დატოვებას; იმავე ცნობის თანახმად: „მესხეთის ქართველთა საიდუმლო ქრისტიანეთა რიცხვი ყოველთვის არსებობდა და

მათი რიცხვი 25 სოფელზედ მეტი ყოფილა. ამათ საიდუმლო მღვდელს ოსმალურად ეცვა, თავზე სპარსული ქუდი ეხურა ან დოლბანდი. ისინი ხშირად ჩოხასაც იცვამდნენ, ზედ ნაბადს მოისხამდნენ და საეკლესიო წიგნებს ქვეშ მალავდნენ. ასეთი მღვდლები 1819 წლამდე ყოფილან და მესხეთში საიდუმლო ქრისტიანებიც მრავლად ჰყოლიათ (ჭიჭინაძე, 1906:7).

ისტორიულად დაცულია არაერთი წყარო, სადაც დეტალურადაა აღწერილი სამცხე-ჯავახეთის მაშინდელი მდგომარეობა, სადაც კარგად ჩანს, თუ ისინი მტრის ხელში როგორ იცავდნენ თავის ეროვნულობასა და რელიგიას. უიმედობაში ჩავარდნილებს, კი მათდა სანუგეშებლად ეს საგალობელი შეუთხზავთ. ინფორმატორი ანდრიასთან საუბარში იხსენებდა: „ამ საგალობელს მესხი ქრისტიანიცა და ქართველი მუსლიმანიც მხურვალე გულით ერთად ვგალობდით და ეს საგალობელი – დედა მარიამის სიყვარული გვაერთიანებდა“. მთქმელის გადმოცემით, ამ საგალობლის ისტორია 200-250 წლისა მაინც იქნებოდა. შემდგომში ეს საგალობელი სტამბულის ეკლესია-მონასტრის მღვდელს შალვა ვარდისძეს ანდრია გრილაძისაგან გადაუწერია და მონასტრის არქივში შეუნახავს.

წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის საგალობელი თავიდან ბოლომდე გაჯერებულია სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულითა და სულიერებით. სამშობლოს სიყვარული მათვის ის გრძნობაა, რომელსაც ერის სულიერი ღირებულებების შენარჩუნება მოჰყვა. ამ საგალობლის განმასხვავებელი თავისებურება, არა მარტო არსებული თემების ორიგინალური შერჩევა და მათი ჩვენების საკუთარი პოზიციია, არანედ მხატვრული ასახვის ხერხების, ფორმების, ხელწერის, მანერის სტილის ორიგინალური გამოვლენა.

სამშობლოს სიყვარულის გრძნობა, ის უდიდესი ძალა იყო, რომელმაც აამხედრა ჩვენი ხალხი „კარზე მომხვდური“

ოსმალთა ურდოების წინააღმდეგ. სწორედსა, მთელი ხალხის საერთო ფიქრისა და აზრის გამოხატულებაა ეს საგალობელი. მწარე ცხოვრებისეული სინამდვილიდან ციურ სამყაროში ოცნებებით აღსავსენი მწარე ხვედრის შესამსუბუქებლად, თავს ღვთისმშობლის ხოტბით იმშვიდებენ. ისაა მათი ერთადერთი ხსნაც, იმედიც და მერმისიც:

„ამოსული ხარ ყვავილად, წმიდაო ყოვლის სოფლისა,
ბაღია ხარ აყვავებული, მოსაწონარი უფლისა...
გაბრიელის ხარებითა მოგვევლინა ძალი ღვთისა,
იესო ქრისტეს დედა ხარ, ქალი ზეციურ მამისა“

(წერილები სტამბულის ქართულ სავანიდან, 2017: 975)¹⁴

ღვთისმშობლის სახეობრივი მრავალფეროვნება გაცხადებულია იოანე შავთელის ერთ-ერთ საგალობელში, რომელშიც ავტორი ყოვლადწმიდა მარიამს ასე მიმართავს:

„იაკობ კიბედ გიხილა, ხოლო მოსე – მაყვლად,
დანიელ – მთად, გედეონ – სანმისად“...

წარმოდგენილი ქრისტიანული სახე-სიმბოლოები, სწორედსა ძველი აღთქმის რამდენიმე ეპიზოდის განსახოვნებაა. ასევე ძველი აღთქმის მსახურთა წიგნის მიხედვით მარიამ ღვთისმშობლის წინასახედ: მაყვლოვანი, მთა და სანმისი გვევლინება. მსგავსი შედარებები და სახე – სიმბოლოები საგალობლის განუყოფელ ატრიბუტს წარმოადგენს. კერძოდ: „ყვავილი“, „ბაღია“ და სხვა.

სულიერი უიმედობის ყოფის დასაძლევად გზათა ძიება რწმენის გამტკიცებაში გამოიხატა:

„ზიხარ მუდამ შენს ძესთანა, მეოხე ცოდვილებისა“.

¹⁴ ნაშრომში განხილული ლექსის ტაეპები ამოღებულია, წიგნიდან „წერილები სტამბულის ქართულ სავანიდან“ გვ. 975-977.

ერი მადლიერია დედა ღვთისმშობლისა, რომელმაც თავისი ძე, ჩვენ გამოსახსნელად გამოგვიზარდა, რაც გამოიხატა შემდეგ ტაეპებში:

„კურთხეული ხარ მარიამ, დედოფალი, ხარ ზეცისა,
ლამაზი ხარ, მშვენიერი, საკვირველო სამოთხისა.

მარიამ მიმადლებულო, სიტყვა გაქვს ანგელოზისა,
ნეტარი ხარ, მარიამ, მუდამ ყოვლისა გვარისა.

დედოფალი ხარ, დედაო, იმედო ჩვენის თვალისა“.

წარმოდგენილი სტროფები ხასიათდება, არა მარტო შინაგანი რითმებით, არამედ, აგრეთვე ძლიერი რიტმით, რაც ასე შეფარდებულია ლექსის ემოციურობასთან.

ამ საგალობლის მთავარი პათოსი და სულისკვეთებაა ერი გაძლიერდეს. სასოწარკვეთილება მას არაფერს არ მოუტანს. მათი ერთადერთი მხსნელი წმიდა მარიამია, რომელსაც ყველა დღესასწაულზე – საეროსა თუ სასულიეროზე უმღერიან:

„ისმინე ვედრება ჩვენი, ქალწულო ჩვენი გულისა.

მწარე ცრემლები იხილე სამშობლო დაკარგულისა“.

ერთობ ტრაგიკული და მრავლისმთქმელია ის მდგომარეობა, რაც იმხანად მესხეთში არსებობდა. ამ საგალობლით თითქოსდა დასურათხატებულია იქაურთა იმჟამინდელი სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობა:

„ორნი გზანნი მიგვაჩნია, ნუ გვარგუნებ მწარე დღესა.

ბილნსა ეშმაკსა ნუ მიგვცემ, შეგვავედრე მაცხოვარსა,

ჩვენაც გულით ვიგალობებთ, დიდი დედის სახსოვარსა.“

დედა ღვთისა წმიდა მარიამი, არა მარტო მაცხოვრის, არამედ მთელი ერის დედად მიაჩნიათ და ეს ამ სტრიქონებშიც კარგად ჩანს. საგალობელში ქართულ ჩუქურთმასავითაა ჩახლართული – ლოცვაც, ვედრებაც და უდიდესი მოკრძალებაც. ლექსში ყოველი ტაეპი შთამბეჭდავია, რამეთუ მკითხველს შეიძლება ცხადშიც დაანახო, თუ რას განიცდიდა

დატყვევებული ერი. ამ საგალობელით მადლობას სწირავენ და თხოვენ წმინდას – „ქართული სიტყვის მადლი და ძალა არ დაკარგონ“:

„ჟამი ისიმ დაილოცვის, რომ შეიქმნენ დედა ღვთისა,

მოგვეც ძალი და შენევნა ქართულ ენით ლექსის თქმისა.“

მთქმელი მოკრძალებულად თხოვს წმიდა მარიამს „მის-ცეს ძალა შენევნა, რათა ღვთიური, უბერებელი, ქართული ენით იგალობოს მარადჟამს:

ამ ლექსში წარმოდგენილი პოეტური ხატწერა განსაკუთრებულადაა აღსანიშნი. მთქმელი მხატვრულ – გამომსახველობითი საშუალებებით, მეტაფორებით, ეპითეტებით და სხვა მხატვრული სამკაულებით ცდილობს შეამკოს და შემოსოს უკვდავი წმინდანის სახე, ასევე ბედკრული ერის შვილების სათხოვარი შეახსენოს.

წარმავლობის მარადიული კანონი ჭმუნვასა და ვარამს უათასკაცებს, „შენი მადლით

შენი მადლით ამ ზამთარმა ვერ მოგვეკლას, ვერ დაგვზაროსა... იგივე კანონი უღვივებს მას რწმენას იმისას, რომ საწუთროსათვის უცვალებელი ცვალებადობა მისი საესავი მამულის მომავალსაც შეცვლის- „ სანთელი ხარ ანთებული, განმანათლებელი ბნელისა“.

ბედისაგან დასჯილ ერს, უიმედობის გაუფალ ტევრში მაინც გაუნათდება იმედის სხივი, რწმენის ნაპერწკალი, ის მართლაც ანთებული სანთელია ბნელში მსხდომთათვის..

სასუველი განწყობის შესაქმნელად და ემოციური შთაბეჭდილებების გასამძაფრებლად მთქმელი აქტიურად მიმართავს შედარებებს: მარიამ წმიდანის ქვეყნად მოვლენას მტრედის, სულიწმიდის მოვლენას უკავშირებს:

„ტურფა რამე ფრინველი ხარ მიმსგავსებული მტრედისა,

უშენოდ არ შემოიძლია ხილვა წმიდა სამოთხისა.

ბაღჩა ხარ აყვავებული, ელვარება ზურმუხტ ქვისა

ქვეყნისა ანგელოზი ხარ, ვარსკლავი ხარ ცისკარისა“.

მთქმელთა ცნობიერებაში იმდენად ახლობელია ცხოველმყოფელი ძალის მფლობელი, მეოხი და შემწყნარებელი ღვთისმშობელი, რომ მას ყველას და ყველაფერს ადარებენ. მის ყოვლისშემძლეობაზე ამახვილებენ ყურადღებას, თუმცა ამ მონაკვეთში კარგად ჩანს ფოლკლორის ზეგავლენა... „შვიდი მაისის წვიმასთან“ დაკავშირება:

ღრუბელი ხარ უმძიმარი, წვიმა შვიდი მაისისა,

„სილამაზე ხარ მზიანი, აისისი და დაისისა,

ისმინე ჩემი ვედრება, ერთგულ უფლისა მონისა“.

ისინი თხოვენ დედღვთისამ შეისმინოს მათი ვედრება, გაუნათოს დაღამებული დღე:

„სინათლის სხივი გვაჩუქე, ისმინე ქვეყნის გლოვისა“...

გლოვა სიხარულით შეუცვალოს, რამეთუ –

„ძე ღვთისა ქვეყნად მობრძანდა, დახსნად ადამის ტომისა“.

საგალობლის პნკარედებში დასურათებულია ტკივილი ქრისტიანი და მუსლიმანი ქართველისა, რომლებიც ხელაღპყრობით ევედრებიან ღვთისმშობელს, გადაარჩინოს მათი სამშობლო, რამეთუ მათი ნუგეში მხოლოდ ისაა:

„მარიამ, ტკბილო დედაო, სხივო ღვთიურ ნათელისა,

შენა ხარ ჩვენი ნუგეში მუსლიმანი ქართველისაც

მესხეთის გულის ყვავილო, ტაოსი და კლარჯეთისაც

თვალისჩინი ხარ, დედაო, ფოცხოვის და ჩილდირისაც“...

ტაეპები სისხლხორცეულად ერწყმის ხალხის გულის-თქმასა და ერის გოდებას მოსთქვამს. ლექსში დეტალურად, მხატვრულადაა წარმოდგენილი მესხეთის ტკივილი:

„ჩვენი გალობაც ისმინე, მხურვალე ლოცვის სადარი,

სამოთხის ია შენა ხარ, არვინ არი შენი მსგავსი,

გულიდან შემოგვაძარცვე, ბოლმისა და ცოდვის ხავსი...

ხე ცხოვრებისა იწოდე, ხანი გაქვს უკვდავებისა“,

ხალხური წმიდა მარიამის საგალობელი მდიდარი რიტ-
მულ-ვერსიფიკაციური ფორმებით. მათ პწკარედთა სტრი-
ქონს, უპირველეს ყოვლისა, ხოტბა და მელოდიურობა გამო-
არჩევს პაუზთა სხვა ნიმუშთაგან. მათი თხოვნაც განსაკუთ-
რებულია. წმინდა და მოკრძალებული. მესხეთს თავისი ფეს-
ვები საქართველო ეძახის. ვედრებაც ხომ შესაბამისია.

„დედის უბეში გვამყოფე, ხელი გვაშორე მტერისა

ისმინე, დიდო დედაო, ვედრება ჩვენი ერისა.

გვამყოფე გამგრძელებელი მამა-პაპათა წესისა.

ჰოი, რა ტკბილი დედა ხარ, შენი დიდება გვეღირსა“...

და ბოლოს, უნებურად მახსენდება აღმოსავლეთ საქარ-
თველოში, „მარიამობას“ // ღვთისმშობლობას“ დღესასწა-
ულზე, ტრადიციისამებრ შორეულ სოფლებიდან მოსული
მოსახლეობა, ღამისთევისას, ლხინის დროს რომ უმღეროდა
წმიდა მარიამს:

„ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელმა,

ქვეყნის შენება ინება.

უბოძა ცასა ღრუბელი,

თავს წვიმის არ მოდინება“.

(ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედება, 1960: 245).

ამდენად, ეს საგალობლები, ძველი და ახალი აღთქმის
საღვთო წიგნთა უმთავრესი სათქმელითაა შთაგონებული.
მასში ჩაქსოვილი ოპტიმიზმი არის გამოხატულება დედა ეკ-
ლესიის გარშემო შემოკრებილი ქრისტიანული რწმენისა,
რომ საყოველთაო განკითხვის დღეს უფალი აღადგენს ჭეშ-
მარიტ სარწმუნოებისათვის თავდადებულთ: ტანჯვით, წამე-
ბით, თავგანწირვით, სინანულით განწმენდილ ადამიანთა
სულებს და ზეციური დედაეკლესიის წიაღში დაამკვიდრებს
მათ.

ლექსში წარმოდგენილი ფოლკლორული სახე-სიმბოლოები, მის მაღალ მხატვრულ ღირებულებაზე, სულიერებაზე საუბრობს. მათი სურვილიც ხომ საქართველოს დაკარგული კუთხეების შემოერთება იყო. დღეს ეს კუთხე, დედასაქართველოს შემადგენლობაშია.. და დაე, მარადყამს იცოცხლოს ქართულმა სიტყვამ, ქართულმა გენმა ანაშხალდეს, როგორც ანაშხალი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები, 2011:** აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები, ოსმალური ტექსტი, თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და ფოტოასლები გამოსაცემად მოამზადეს: ზაზა შაშიკაძემ და მირიან მახარაძემ, გამ. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ.,
2. **ახვლედიანი, 1958:** ახვლედიანი ხ., აჭარის წარსულიდან, „ოთხმოცი წლის წინათ“ , -ლიტერატურული აჭარა, გამ. ბათუმი, 1958, #4.
3. **ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედება, 1960:** კრებული, ნაწილი პირველი, გამ. „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ.,
4. **ქართლის ცხოვრება 1955:** ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, სახელგამი, თბილისი.
5. **ჩელები, 1978:** ჩელები ქ., საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო გ. ალასანიამ, თბ.,

6. **შენგელია, 1868:** შენგელია ნ., XV – XIX ს.ს საქართველოს ისტორიის ოსმალური წყაროები, თბილისი.
7. **ნერილები სტამბულის ქართულ სავანიდან, 2017:** კრებული, ავტორთა ჯგუფი, გამ. შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი.,
8. **ჭიჭინაძე, 1906:**ჭიჭინაძე ზ., მესხეთ-ჯავახეთის გათავაზრება, თბ.,

Naile Mikeladze

*Senior Scientific Worker of the Department of Dialectology And
Emigrant Research of Batumi Shota Rustaveli University Niko
Berdzenishvili Scientific-Research Institute; Professor of Georgian
Patriarchate St. Tbel Abuserisdze Teaching University*

*About the Folk Chant for Virgin Mary
(According to the materials from Georgian Residence in Istanbul)*

Folklore of any nation has always had the everlasting mission to express the pain of the country and its nation. Folklore samples usually conveyed the anxiety and suffering of the epoch. The residents of Mtskheta believed that the mother Virgin Mary would help them to achieve the goals that seemed to be impossible.

Georgia has long been known as the country of Virgin Mary's care and protection. Holy Mary has been considered to be very helpful and supporting for Georgians.

The feeling of love for the homeland was the greatest force that made our people rebel against the "Ottoman invaders". The chant we are considering now is the expression of the common thoughts and opinions of the whole nation of Georgia. In the chanting lines the pain of the Christian and Muslim Georgians is painted. They¹ pray to the Mother of God to save their homeland, for their consolation is just Virgin Mary.

Finally, this chant is inspired by the vital words of the Old and

New Testament Scriptures. The optimism weaved in the chant is the expression of the Christian faith around the Church that on the day of universal judgment the Lord will resurrect all those self sacrificing heroes for the true faith who suffered, were tortured; and their cleansed souls will find the deserved place in the Church of the Heaven.

**პლაგიატი და მასთან ბრძოლის
სამართლებრივი მეტოდები**

„ყოველი ადამიანი ინდივიდუალური, უნიკალური და შეუცვლელია თავისი ბუნებით“ – ამ მოსაზრებას აყალიბებდა ადამიანის შესახებ იმანუელ კანტი. (intermedia.ge 2013.წ). სწორედ აღნიშნული თვისებების მეშვეობით შეძლო ადამიანმა განვითარება ქვის ხანიდან რობოტების ერამდე. ადამიანმა უნიკალური აზროვნების შედეგად შექმნა და მიისაკუთრა არაერთი შედეგრი. აღნიშნული პროცესი დაედო საფუძვლად ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების შექმნას.

როგორც ვიცით პირველი წიგნი ჯერ კიდევ ძველ ეგვიპტეში შეიქმნა, მისი გასხვისება კი სათავეს ძველ საბერძნეთში იღებს. შექმნილი ქმნილებისაგან ავტორები სხვადასხვა ტიპის სარგებელს იღებდნენ, მაგალითად სახელის მოხვეჭას, ცნობადობას და საზოგადო აღიარებას. აღნიშნულის გარდა ავტორი ასევე იღებდა გარკვეულ მატერიალურ სარგებელს. გარკვეული პერიოდის შემდეგ ავტორის მიერ შექმნილი ნაწარმოებიდან მოგების მიღება არა ავტორთა ინტერესების სფეროდაც იქცა. ეს ინტერესი გახდა ინტელექტუალური შემოქმედების შედეგის (ქმნილების/ნაწარმოების) ქურდობის (მისაკუთრება, მითვისება მოპარვა) საფუძველი.

სამართლებრივ ტერმინოლოგიაში აღნიშნულ ქმედებას პლაგიატი ეწოდება. პლაგიატობა ძველ საბერძნეთში გასაკიცხ ქმედებად იყო მიჩნეული. აღნიშნულ დანაშაულს არა მხოლოდ ძველი ბერძნები, არამედ თითქმის ყველა ერი ებრძოდა. სამწუხაროდ ეს ბრძოლა დღემდე გრძელდება. მართალია პრობლემა თავს ძველ საბერძნეთში იჩენს, თუმცა სამართლებრივი რეგულაციების ქვეშ იგი მხოლოდ მე-16 საუკუნეში მოექცა. ინტელექტუალური საკუთრების უფლების დაცვის პირველი სამართლებრივი აქტები ინგლისში მიიღეს, რასაც შემდეგ მოჰყვა არაერთი საერთაშორისო კონვენცია და ხელშეკრულება.

პლაგიატობის მსხვერპლი არაერთი ქვეყნის ცნობილი მწერალი გამხდარა. გამონაკლისი ამ კუთხით არც საქართველოა. იგავ-არაკების კრებულის “სიბრძნე-სიცრუისა“-ს და ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის “სიტყვის კონა“-ს შემქმნელი სულხან საბა ორბელიანიც იყო დასახელებული დანაშაულის მსხვერპლი.

სულხან-საბა ორბელიანი თავის ამბობს: „მე, სულხან-საბა ორბელიანსა, ჭაბუკობისა ჟამსა და სიყრმესა ფრიადი შრომა დამიცს ამა წიგნსა ზედა. რამეთუ ქართულთა ენათა ლექსიკონი აღარ იპოებოდა, რამეთა ჟამთა ვითარებათა უჩინო ქმნილ იყო, რომელსა მეხუთე ვახტანგ მეფემან ქართულად სიტყვის კონა უწოდა“ „სიტყვის კონა“-ში (ორბელიანი ს.ს., 1966:25-29). აქვე ამბობს, რომ ვახტანგ მეფის ბიძამ გიორგი მეფემ უბრძანა მას ქართული ენის ლექსიკონი შეექმნა. სულხან საბა თავისივე ნაშრომში, რომელსაც თავად „ჭირნახულს“ უწოდებს, საუბრობს იმ ფაქტზე, თუ რა ხერხებით ცდილობდა ქალაქ თბილისის წინამძღვარი იობი საბას ნაშრომის მიტაცებას „ამა-სიტყვისა კონასა“ რა ხელი მიეყავ, მგმობდა და მეკიცხოდა. ოდეს გავასრულე, მნახა, მოეწონა და გადასაწერად ვათხოვე და გარდაწერა. სადაც ჩემი სახელი ეწერა აღმოხოცა თვის ნაწერთა შინა და თვისი სახელი და გარჯილობა დაწერა“. ამ ჩანაწერით რეალურად გამოააშკარავა სულხან საბამ ის პირი რომელსაც მისი ჭირნახულის (ინტელექტუალური შემოქმედების შედეგის) მისაკუთრება სურდა, თუმცა ყველა ავტორს მსგავსად არ უმართლებს და ხშირად საკუთარი უფლებების დასაცავად სასამართლოში უწევს დავა.

რაც შეეხება თანამედროვე სამყაროს, საერთაშორისო კონვენციებით, თითოეული ხელშემკვრელი სახელმწიფო იღებს ვალდებულებას, შექმნას შიდასახელმწიფოებრივი საკანონმდებლო ბაზა, რაც გახდება ინტელექტუალური საკუთრების უფლების დარღვევის თავიდან აღკვეთის გარანტი. საქართველოში შექმნილია შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც ასე თუ ისე უზრუნველყოფს ავტორთა დარღვეული უფლებების დაცვა/აღდგენას. საავტორო და მომიჯნავე უფლებათა შესახებ საქართველოს კანონის მე-9-ე მუხლის თანახმად: “საავტორო უფლება მეცნიერების, ლიტერატურისა

და ხელოვნების ნაწარმოებებზე წარმოიშობა მათი შექმნის მომენტიდან. ნაწარმოები შექმნილად ითვლება, როდესაც იგი გამოხატულია რაიმე ობიექტური ფორმით, რაც მისი აღქმისა და რეპროდუქციების საშუალებას იძლევა. საავტორო უფლების წარმოშობისა და განხორციელებისათვის აუცილებელი არ არის ნაწარმოების რეგისტრაცია, სპეციალური გაფორმება ან სხვა ფორმალობათა დაცვა.

კანონი ასევე ადგენს საავტორო უფლების დაცვის ნიშანს, კერძოდ: განსაკუთრებული საავტორო უფლების მფლობელს თავისი უფლების გაცხადებისათვის შეუძლია გამოიყენოს საავტორო უფლების დაცვის ნიშანი, რომელიც დაისმება ნაწარმოების ყოველ ეგზემპლარზე და შედგება სამი ელემენტისაგან: 1. ლათინური ასო C წრეწირში: ©; 2. განსაკუთრებული საავტორო უფლების მფლობელის სახელი (დასახელება); 3. ნაწარმოების პირველი გამოცემის წელი.

ავტორთა უფლებები დაცულია როგორც საქართველოს კანონით „საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი“-თ, ასევე სისხლის სამართლის კოდექსითა და საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით. ეს უკანასკნელი ითვალისწინებს სასამართლოს უფლებამოსილებას, გაატაროს წინასწარი ღონისძიებები, რათა უზრუნველყოფილ იქნას სასამართლოს გადანაცვეტილების სრული და სათანადო აღსრულება. საკანონმდებლო ნორმათა მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ საქართველოს საერთაშორისო კონვენციებით ნაკისრი ვალდებულებები საკანონმდებლო დონეზე მკაცრად აქვს ასახული. თუმცა მხოლოდ კანონმდებლობის მოწოდების სიმაღლეზე ყოფნა რომ საკმარისი არ არის ამაზე მეტყველებს მსოფლიო პრაქტიკაც, რომლის მიხედვითაც, პლაგიატთან ბრძოლის ერთ ერთ ეფექტურ მეთოდად შესაბამისი პროგრამების შექმნა და ტექნიკური უზრუნველყოფით აღჭურვა განისაზღვრა. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში შექმნილია სხვადასხვა პროგრამა, რომლებიც დაახლოებით ერთი პრინციპით მუშაობს და მათი მთავარი ფუნქცია პლაგიატის ამოცნობა. წარმოგიდგენთ რამოდენიმე მათგანის ჩამონათვალს: ა) Urkund, ბ) Plagscan, გ) Vericite, დ) Plagiarisma, ე) Plagiarism-detector, ვ) Wcopyfind, და ზ) Turnitin. საქართველომ სწორედ ამ უკანასკნელზე შეაჩერა არჩევანი,

2018 წლის სასწავლო წლისათვის, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა პლაგიატის აღმოჩენი პროგრამის turnitini-ის პილოტირება დაიწყო. აღნიშნული პროგრამით პლაგიატის შემოწმების პრინციპი მარტივია, პროგრამა ნაშრომში მონიშნავს კონკრეტულ ადგილებს, სადაც დაკლიკების შემთხვევაში პროგრამა უწერს, რამდენი პროცენტია ამ აზვაცში პლაგიატი. საწყის ეტაპზე პროგრამაში მხოლოდ პირველკურსელების ჩართვა მოხდა, თუმცა პროგრამის განხორციელებისთანავე გამოიკვეთა გარკვეული ხარვეზები, როგორც აღმოჩნდა პროგრამა ვერ ახერხებს ნათარგმნი ტექსტების კოპირების ამოცნობას თუკი ეს ტექსტი არ არის ატვირთული, რაც უკვე მეტყველებს იმასზე, რომ პროგრამა სრულფასოვნად ვერ იმუშავებს.

(<http://batumelebi.netgazeti.ge/news/159590/> 2018 წ.)

ერთის მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებსა და მეორეს მხრივ, საქართველოს შორის გაფორმებული ასოცირების შესახებ შეთანხმება (შემდგომში ასოცირების შეთანხმება) მე-9-ე თავში, ფართოდ განიხილავს ინტელექტუალური საკუთრების უფლებას და მისი დაცვის გარანტიებს. აღნიშნული შეთანხმების 150-ე მუხლის თანახმად: მეცხრე თავის მიზნებია მხარეებს შორის ინოვაციური და შემოქმედებითი პროდუქტების წარმოებისა და კომერციალიზაციის ხელშეწყობა და ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების დაცვისა და აღსრულების ადეკვატური და ეფექტიანი დონის მიღწევა.

ასოცირების შეთანხმების 71-ე მუხლის “H” პუნქტში წერია, რომ მხარეები გაიზიარებენ საბაჟო ოპერაციებთან დაკავშირებულ საუკეთესო პრაქტიკას, ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების დაცვის მიმართულებით, განსაკუთრებით ფალსიფიცირებულ საქონელთან მიმართებაში; ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებაში აღნიშნული დათქმის გაკეთება მოსალოდნელიც იყო, რადგან 2010 წლის მონაცემების თანახმად

(<https://www.balkanicaucaso.org/eng/Areas/Georgia/Georgia-world-leader-in-pirating-111725> 2010წ.). საქართველოში გამოყენებული პროგრამების 93% იყო არა ორიგინალი, არამედ

პირატული ვერსია. საქართველოზე გაცილებით უკეთესი მაჩვენებელი ჰქონდა როგორც ზიმბაბვეს (91%) ასევე სომხეთსა (89%) და აზერბაიჯანს (88%).

თემის აქტუალობიდან გამომდინარე, გარდა საკანონმდებლო ნორმების მიმოხილვისა, ჩემს მიერ ჩატარებულ იქნა კვლევა.

კვლევის დროს გამოყენებული იქნა კვლევის რაოდენობრივი მეთოდები კერძოდ: ანკეტირების მეთოდი და გამოკითხვის მეთოდი.

ანკეტირების მეთოდის მოწყვლად ჯგუფს წარმოადგენდა ის სეგმენტი რომელთაც ხშირი შეხება აქვთ სხვადასხვა ავტორთა ნაშრომებთან. ეს სტუდენტების ჯგუფია.

გამოკითხვის მეთოდი კი გამოყენებულ იქნა ავტორებზე, აგრეთვე საქმიანობის სფეროს გათვალისწინებით გამოკითხულ იქნა მოქმედი გამომცემლობები.

აღნიშნული კვლევის მიზანს წარმოადგენდა, იმის იდენტიფიცირება, თუ რამდენად ხშირია ქართული სინამდვილისთვის სხვისი საავტორო უფლებების დარღვევა, და როგორია გამოვლენილ დარღვევაზე რეაგირება, იმ ფონზე, როდესაც საკანონმდებლო დონეზე საკითხი მოწესრიგებულია.

გამომცემელთა მიერ შევსებული კითხვარების დამუშავების შედეგად ირკვევა, რომ

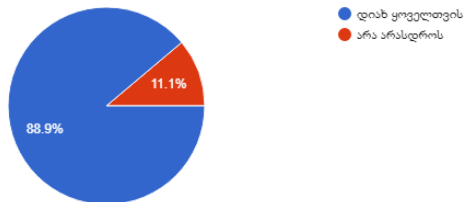
- გამომცემლობებს არ აქვთ არავითარი ბერკეტი იმის მისახვედრად, დასაბეჭდად მიტანილი მასალა ინტელექტუალური შემოქმედების შედეგად შექმნილი მასალაა, თუ სხვისგან გადმოწერილი, გამომცემლობები აცხადებენ, რომ მათთვის ავტორი არის პირი, რომელიც თავად წარდგენილ მასალაშია ავტორად მითითებული;
- დასაბეჭდად და გამოსაქვეყნებლად მასალის მიტანა ნებისმიერ პირს შეუძლია;
- დასაბეჭდად წარდგენილი მასალის შინაარსობრივი მხარის შემოწმება არ ხდება;

გამოკითხული იქნენ ასევე სხვადასხვა საფეხურის სტუდენტები, რომელთა უმეტესობაც (66.7%) 30 წლამდე იყო.

სტუდენტთათვის დასმულ შეკითხვებსა და მათ მიერ გაცემულ პასუხებს წარმოგიდგენთ დიაგრამების სახით.

რეფერატების ან სადიპლომო ნაშრომის მომზადების დროს, თუ გამოიყენებიათ მეცნიერთა ნაშრომები?

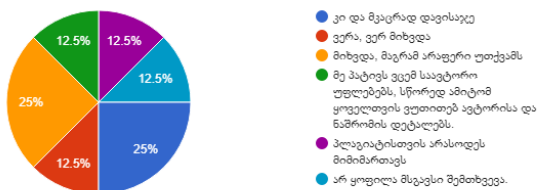
9 responses

აღნიშნული დიაგრამიდან ირკვევა, რომ სტუდენტთა თითქმის 90 %-ი იყენებს სხვის ნაშრომს. სხვისი ნაშრომის გამოყენებისა და სხვა ავტორის ან წყაროს მითითების ვალდებულების შესრულება სტუდენტის კეთილსინდისიერებაზეა დამოკიდებული.

თუ გეონიათ შემთხვევა, რომ ლექტორი ვერ მიხვდა პლაგიატობის ფაქტს

8 responses

- რაც შეეხება ლექტორის მიერ პლაგიატობის ფაქტის გამოვლენას, როგორც დიაგრამიდან ირკვევა, ხშირ შემთხვევაში ხვდებიან თემის გამსწორებლები, რომ სტუდენტის მიერ წარმოდგენილ ნაშრომში გამოყენებულია სხვისი ნაშრომი ან ნაშრომის ნაწილი, წყაროს მითითების წესების დარღვევით, თუმცა თვალს ხუჭავენ ასეთ ფაქტებზე.

- მხოლოდ ერთი შემთხვევა იყო სადაც სტუდენტი უთითებდა, რომ დაარღვია სხვისი ნაშრომის გამოყენების წესები და ამის გამო ის მკაცრად დასაჯეს.

სამწუხაროდ როგორც ბათუმის ასევე თბილისის უმაღლეს სასწავლებლებში იქნა გამოვლენილი პროფესორების მიერ პლაგიატობის გამოვლენის ფაქტი. რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს არცერთ შემთხვევაში არ მომხდარა გადაცდომის ჩამდენი პირების სათანადოდ დასჯა.

რაც შეეხება თავად ლექტორებს, ჩვენს მიერ გამოკითხული ლექტორებიდან არცერთი არ გამხდარა პლაგიატის მსხვერპლი და არც თავად გამოუყენებიათ სხვისი ნაშრომი, წყაროს მითითების გარეშე.

კვლევის მასალების მიხედვით პლაგიატის ფაქტების გამოვლინება ხდება, თუმცა არა იმ სიხშირით, რომ საკითხის სიმწვავეზე გავაკეთოთ აქცენტი. პლაგიატთან ბრძოლა და მისი აღმოფხვრა საჭიროა, ამისათვის კი სასურველია ქვემოთ ჩამოთვლილი, რიგი ღონისძიებების გატარება.

პრობლემის მოგვარებისთვის სასურველია განხორციელდეს შემდეგი ღონისძიებები:

- სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულებებში განხორციელდეს მკაცრი კონტროლი და სტუდენტების მიერ პლაგიატობის გამოაშკარავების შემთხვევაში გატარდეს ისეთი მკაცრი ღონისძიება როგორიც არის სტუდენტის სტატუსის შეჩერება მიმდინარე სემესტრში.
- გაკონტროლდეს ყველა სამეცნიერო ნაშრომი და ლექტორებსა და პროფესორ-მასწავლებლებს მკაცრად მოეთხოვოთ პასუხი პლაგიატობისათვის.
- მკაცრი კონტროლი დაწესდეს საერთაშორისო-სამეცნიერო კონფერენციაზე გატანილ მოხსენებებზე, პლაგიატობის აღმოჩენის შემთხვევაში მოიხსნას კონკრეტული მომხსენებელი კონფერენციიდან.
- სასურველია აღნიშნულ პროცესში ჩართული იქნენ გამომცემლობები. კერძოდ: ურთიერთდახმარების მემორანდუმის გაფორმების გზით შესაძლებელია საქართველოში მოქმედი გამომცემლობების გაერთიანება, რომლებიც გამოცემამდე შეისწავლიან ნარდგენილ

ნაშრომს და პლაგიატობის შემთხვევაში უარს ეტყვიან კონკრეტულ ნარმდგენს ნაშრომის გამოცემაზე.

- ნაშრომი რომელშიც იქნება გამოვლენილი პლაგიატი და ამ ნაშრომის ნარმდგენი პირი დარეგისტრირდება ერთიან ბაზაში ეგრეთ წოდებული „შავი სია“.
- სასურველია „შავ სიაში“ დარეგისტრირებულ პირს გარკვეული ვადით აეკრძალოს ნაშრომის გამოცემა-გამოქვეყნება.

აღნიშნული რეკომენდაციების გათვალისწინების შემთხვევაში, ავტორთა ინტელექტუალური შემოქმედების შედეგები მეტად დაცული იქნება ქურდობისა და მითვისებისაგან. რათქმაუნდა ვერ გვექნება იმის მოლოდინი, რომ აღნიშნული ნაბიჯების გადადგმით ან თუნდაც შესაბამისი პროგრამული უზრუნველყოფით უნივერსიტეტების აღჭურვილთაგან ავირიდებთ პლაგიატის პრობლემას, თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ ვიზრუნოთ იმ თაობაზე რომელიც ეხლა იწყებს წერას და ჩავუნერგოთ „სწორად“ წერის კულტურა. არ არსებობს უნივერსალური ფორმულა რომელიც სრულად დაგვიცავს პლაგიატისგან, გამოსავალი ორ მიმართულებაშია, ან მკაცრი მიდგომებით უნდა ვცადოთ დანაშაულის აღკვეთა, ან კიდევ ავტორთა კეთილსინდისიერების იმედი ვიქონიოთ.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ორბელიანი ს.ს. სიტყვის კონა, თბილისი, 1966;
2. <http://intermedia.ge;>
3. batumelebi.netgazeti.ge;
4. <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Georgia/Georgia-world-leader-in-pirating-111725;>
5. [http://www.urkund.com/;](http://www.urkund.com/)
6. [http://www.plagscan.com/;](http://www.plagscan.com/)
7. [https://www.vericite.com/;](https://www.vericite.com/)
8. [https://plagiarisma.net/;](https://plagiarisma.net/)
9. [http://www.plagiarism-detector.com/index.php;](http://www.plagiarism-detector.com/index.php)

10. <http://plagiarism.bloomfieldmedia.com/z-wordpress/software/wcopyfind/>;
11. <http://turnitin.com/>;
12. <https://plagiarisma.net/>;
13. <http://www.plagiarism-detector.com/index.php>;

Lela Mzhavanadze

Plagiarism and legal methods of fighting against it

Summary

The article discusses legal methods of plagiarism and fight against it. Based on the research's goals, the author has conducted survey inquiries, which are presented in the present work.

ჩვენი ავტორები:

1. **ოთარ თურმანიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო-ბათუმი);
2. **მაკა ალბაგაჩივა** – კუნსტ კამერის ინსტიტუტი, პროფესორი (რუსეთი, სანკტ-პეტერბურგი);
3. **ლიუბოვ სოლოვიოვა** – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მიკლუხო-მაკლაის სახელობის ეთნოლოგიისა და ანთროპოლოგიის ინსტიტუტი, პროფესორი (რუსეთი, მოსკოვი);
4. **ესმა მანია** – კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერ სიძველეთა დაცვისა და აღრიცხვის დეპარტამენტი, მეცნიერ თანამშრომელი, დოქტორანტი (საქართველო, თბილისი);
5. **ალექსანდრე ზაქარიაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, სტუდენტი (საქართველო, ბათუმი);
6. **მაია რურუა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, განყოფილების უფროსი (საქართველო, ბათუმი);
7. **ეკატერინე მაისურაძე** – სსიპ ქ. გორის №12 საჯარო სკოლა, ისტორიის პედაგოგი; თსუს კულტურის კვლევების დოქტორანტი (საქართველო-გორი);
8. **ოთარ გოგოლიშვილი** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
9. **თამარ კუტალაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი (საქართველო, ბათუმი);
10. **ქეთევან ხითარიშვილი** – კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აკადემიური დოქტორი (საქართველო, თბილისი);

11. **მადონა გოგიტიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ისტორიის დოქტორი, (საქართველო, ბათუმი);
12. **ხათუნა თურმანიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სტუდენტი (საქართველო, ბათუმი);
13. **რადი ჩიბურდანიძე** – ბათუმის ხელოვნების სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
14. **იაგო წულაძე** – ბათუმის საზღვაო აკადემია, აკადემიური დოქტორი (საქართველო, ბათუმი);
15. **მერაბ მეგრელიშვილი** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
16. **ნიკოლოზ მეგრელიშვილი** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მასწავლებელი (საქართველო, ბათუმი);
17. **თინათინ ჯაბადარი** – საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, უფროსი სპეციალისტი (საქართველო, თბილისი);
18. **თეა ქათამაძე** – ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების დაცვის უზრუნველყოფის, აღრიცხვისა და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი, განყოფილების უფროსი (საქართველო, ქუთაისი);
19. **საბა სალუაშვილი** – საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი (საქართველო, თბილისი);
20. **ჯულია ბენიძე** – საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი (საქართველო, თბილისი);
21. **მაია ჯაფარიძე** – მოსწავლე ახალგაზრდობის სასახლე, ტურიზმის და მხარეთმცოდნეობის განყოფილების კოორდინატორი, ფოლკლორისტიკის წრის ხელმძღვანელი (საქართველო, ბათუმი);
22. **ნათია კალანდაძე** – მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი (საქართველო, ჩოხატაური);

23. **ნანული ნოღაიდელი** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო-ბათუმი);
24. **თამილა ლომთათიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო-ბათუმი);
25. **მირანდა თურმანიძე** – ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო, ბათუმი);
26. **ირინა ვარშალომიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო-ბათუმი);
27. **ნინო ძნელაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო-ბათუმი);
28. **კახაბერ ქამადაძე** – გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო, ბათუმი);
29. **გურამ ჩხატარაშვილი** – ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი, მეცნიერ-მუშაკი (საქართველო, ბათუმი);
30. **მერი ყულეჯიშვილი** – ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი, მეცნიერ-მუშაკი (საქართველო, ბათუმი);
31. **სულხან მამულაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო-ბათუმი);
32. **ქეთევან გორგილაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სტუდენტი (საქართველო, ბათუმი);
33. **აბესალომ ასლანიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი, მეცნიერ-თანამშრომელი, ფილოსოფიის დოქტორი (საქართველო-ბათუმი);
34. **თენგიზ პარმაქსიზიშვილი** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნყებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, უფროსი სპეციალისტი (საქართველო, ბათუმი);

35. **შოთა მამულაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
36. **ემზარ კახიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
37. **თორნიკე დიასამიძე** – საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო, თბილისი);
38. **ნონა ქარიციძე** – აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ პროფესორი; ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმში, ადამიანური რესურსების მართვისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის მენეჯერი (საქართველო. ქუთაისი);
39. **ირინა უგრეხელიძე** – აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ პროფესორი; ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო. ქუთაისი);
40. **თამაზ ფუტყარაძე** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველო, სამსახურის უფროსი; ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
41. **რეზო უზუნაძე** – ბათუმის სამედიცინო სასწავლებელი, დირექტორი (საქართველო, ბათუმი);
42. **იზო დუმბაძე** – ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი, მეცნიერ-მუშაკი (საქართველო, ბათუმი);
43. **ირინა შერვაშიძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დოქტორანტი (საქართველო, ბათუმი);
44. **ლანა ბურკაძე** – არქეოლოგიური მუზეუმი, მეცნიერ-თანამშრომელი (საქართველო, ბათუმი);
45. **ელგუჯა ჩაგანავა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო

სამმართველო, სამსახურის უფროსი (საქართველო, ბათუმი);

46. **მარინა ჯინჭარაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი (საქართველო, ბათუმი);
47. **ალა სერიუკი** – ბედრიანსკის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტე, პროფესორი (უკრაინა, ბერდიანსკი);
48. **ნაილე მიქელაძე** – ბსუ-ს ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის უფროს მეცნიერ-თანამშრომელი, ფილოლოგიის დოქტორი
49. **ლელა მჟავანაძე** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მაგისტრანტი (საქართველო, ბათუმი).

OUR AUTHORS:

1. **Otar Turmanidze** – Batumi Shota Rustaveli State Univerity, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker (Georgia, Batumi);
2. **Maka Albagachieva** – Institute of Kunst-Kamera, professor (Russia, Saint-Petersburg);
3. **Liubov Soloviova** – N.N. Miklukho-Maklai Institute of Ethnology and Anthropology (Russia, Moscow);
4. **Esma Mania** – Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts, department of manuscript preservation and registration, scientific researcher (Georgia, Tbilisi);
5. **Alexander Zakariadze** – Batumi Shota Rustaveli State Univerity, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, student (Georgia, Batumi);
6. **Maia Rurua** – Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration, head of department (Georgia, Batumi);
7. **Ekaterine Maisuradze** – Gori #12 Public School, teacher of history; Institute of cultural studies of TSU, doctoral student (Georgia, Gori);
8. **Otar Gogolishvili** – Batumi Shota Rustaveli State University, professor (Georgia, Batumi);
9. **Tamar Kutladze** – Batumi Shota Rustaveli State University, doctoral student (Georgia, Batumi);
10. **Ketevan Khitarishvili** – Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts, doctor of history (Georgia, Tbilisi);
11. **Madona Gogitidze** – Batumi Shota Rustaveli State University, doctor of history (Georgia, Batumi);
12. **Khatuna Turmanidze** – Batumi Shota Rustaveli State University, student (Georgia, Batumi);
13. **Rati Chiburdanidze** – Batumi Art State Teaching University, associate professor (Georgia, Batumi);

14. **Iago Tsuladze** – Batumi Maritime Academy, Academic Doctor (Georgia, Batumi);
15. **Merab Megrelishvili** – Batumi Shota Rustaveli State University, professor (Georgia, Batumi);
16. **Nikoloz Megrelishvili** – Batumi Shota Rustaveli State University, teacher (Georgia, Batumi);
17. **Tinatin Jabadari** – National Archives of Georgia, contemporary history Archives, senior specialist (Georgia, Tbilisi);
18. **Tea Katamadze** – Kutaisi Central Archives, head of documents preservation, registration and scientific-informational department (Georgia, Kutaisi);
19. **Saba Saluashvili** – National Archives of Georgia, Central historical Archives (Georgia, Tbilisi);
20. **Julia Benidze** – National Archives of Georgia, Central historical Archives (Georgia, Tbilisi);
21. **Maia Japharidze** – Youth Art Palace; tourism and education department, coordinator; head of folklore circle (Georgia, Batumi);
22. **Natia Kalandadze** – Local History Museum, (Georgia, Chokhatauri);
23. **Nanuli Noghaideli** – Batumi Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker (Georgia, Batumi);
24. **Tamila Lomtadze** – Batumi Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker (Georgia, Batumi);
25. **Miranda Turmanidze** – Archaeological Museum of Batumi, scientist worker (Georgia, Batumi);
26. **Irina Varshalomidze** – Batumi Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker (Georgia, Batumi);
27. **Nino Dzeladze** – Batumi Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker (Georgia, Batumi);

28. **Kakhaber Kamadadze** – Gonio-aphsarus Archaeological – Architectural Museum, scientist worker (Georgia, Batumi);
29. **Guram Chkhatarashvili** – Archaeological Museum of Batumi, scientist worker (Georgia, Batumi);
30. **Meri Kulejishvili** – Archaeological Museum of Batumi, scientist worker (Georgia, Batumi);
31. **Sulkhan Mamuladze** – Batumi Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker (Georgia, Batumi);
32. **Ketevan Gorgiladze** – Batumi Shota Rustaveli State University, student (Georgia, Batumi);
33. **Abesalom Aslanidze** – Batumi Shota Rustaveli State University, Niko Berdzenishvili scientific-research Institute, scientist worker, doctor of philosophy (Georgia, Batumi);
34. **Tengiz Parmaksizishvili** – Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration, senior specialist (Georgia, Batumi);
35. **Shota Mamuladze** – Batumi Shota Rustaveli State University, professor (Georgia, Batumi);
36. **Emzar Kakhidze** – Batumi Shota Rustaveli State University, professor (Georgia, Batumi);
37. **Tornike Diasamidze** – Georgia Shota Rustaveli Theatre and Film State University, (Georgia, Tbilisi);
38. **Nona Kartsidze** – Head of the Department of Human Resources Management Kutaisi N. Berdzenishvili State Historical Museum; Kutaisi Akaki Tsereteli State University, Assistant Professor, Doctor of Historical (Georgia, Kutaisi);
39. **Irina Ugrehelidze** – Kutaisi N. Berdzenishvili State Historical Museum; Scientist-worker; Kutaisi Akaki Tsereteli State University, Associate Professor (Georgia, Kutaisi);
40. **Tamaz Phutkaradze** – Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration, head of department; Batumi Shota Rustaveli State University, professor (Georgia, Batumi);

41. **Rezo Uzunadze** – Batumi medical Institute, director (Georgia, Batumi);
42. **Izo Dumbadze** – Archaeological Museum of Batumi, scientist worker (Georgia, Batumi);
43. **Irina Shervashidze** – Batumi Shota Rustaveli State University, doctoral student (Georgia, Batumi);
44. **Lana Burkadze** – Archaeological Museum of Batumi, scientist worker (Georgia, Batumi);
45. **Elguja Chaganava** – Sub-department of Ajara Autonomous Republic Government – Archives Administration, head of department (Georgia, Batumi);
46. **Marina Jincharadze** – Batumi Shota Rustaveli State University, professor (Georgia, Batumi);
47. **Alla Serdiuk** – Berdiansk State pedagogical University, professor (Ukraine, Berdiansk);
- 48.
49. **Lela Mzhavanadze** – Batumi Shota Rustaveli State University, master (Georgia, Batumi).

სარჩევი:

1. **ოთარ თურმანიძე** – ქურთებისა და ჰემშილების ახალშენები საქართველოში5
2. **თამაზ ფუტყარაძე** – ეთნიკური ისტორიის, იდენტიფიკაციისა და კულტურული მემკვიდრეობის საკითხები ცენტრალური ლაზეთის პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში16
3. **მაკა ალბაგაჩივა** – სამხედრო-საზღვაო ფლოტის რუკები რუსეთის სახელმწიფო არქივში როგორც ინგუშების დაბლობში იძულებით გადასახლების პროცესების შესწავლის წყარო47
4. **ლიუბოვ სოლოვიოვა** – ღვთისმშობლის ხართული ხატი და მისი ქადაგების ტრადიციები რუსეთში.....75
5. **ალა სერდიუკი** – ლათინური პარემიის (ფოლკლორული ტექსტები) კონცეპტუალური ანალიზი რიცხოვრივი კომპონენტებით85
6. **ესმა მანია** – ბათუმი გალაქტიონ ტაბიძის პირად ჩანაწერებში94
7. **მაია რურუა** – ხსოვნაში გაცოცხლებული სახელები.106
8. **ეკატერინე მაისურაძე** – განათლება და კულტურა ბათუმის ოლქში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში.....122
9. **ოთარ გოგოლიშვილი** – საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება ბათუმში XX საუკუნის დასაწყისში (1900-1902 წწ.)131
10. **ალექსანდრე ზაქარიაძე** – პოლონელები ნაპოლეონის არმიაში138
11. **თამარ კუტალაძე** – პირველი მსოფლიო ომი და საქართველო.....144
12. **ქეთევან ხითარიშვილი** – გურამ კახიძე – ბათუმელი კოლექციონერი (კორნელი კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული მასალების მიხედვით)152
13. **ირინა შერვაშიძე** – საბჭოთა რესპრესიები აჭარაში და მისი საერთაშორისო პოლიტიკური ასპექტები.....159
14. **მადონა გოგიტიძე** – ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო (ისტორიული ქრონიკების თანამედროვე პარალელური რეგიონალურ და გეოპოლიტიკურ ჭრილში)180

15. **ხათუნა თურმანიძე** – პორტო ფრანკო და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა XIX საუკუნის მინირულს187
16. **რაცი ჩიბურდანიძე** – აჭარის ხელოვნების მუზეუმი – 20195
17. **იაგო წულაძე** – მე-19 საუკუნის ქართველი ინტელიგენციის როლი აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების საქმეში დღევანდელი გადასახედიდან211
18. **მერაბ მეგრელიშვილი/ნიკოლოზ მეგრელიშვილი** – ქრისტიანული ეკლესიები ბათუმში.....214
19. **თინათინ ჯაბადარი** – აჭარის მოსახლეობის დემოგრაფიული მდგომარეობა XX საუკუნის 20-იან წწ, (ქობულეთის და ქედის რაიონების ჭრილში).....223
20. **თეა ქათამაძე** – ბათუმის ომბარდი 1910-1911 წწ.....235
21. **საბა სალუაშვილი/ჯულია ბენიძე** – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობა აჭარაში: ქართული სკოლის და განყოფილების დაასეების მასალები243
22. **მაია ჯაფარიძე** – ტრადიციების კვალდაკვალ.....265
23. **ნათია კალანდაძე** – მიცვალებულის დაკრძალვა ზემო გურაში (კომუნისტური რეჟიმის დროს)282
24. **ნანული ნოლაიძელი** – დარგობრივი ლექსიკის ეთნოლინგვისტური ასპექტები (აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკის მასალების მიხედვით)293
25. **თამილა ლომთათიძე** – ხის თაყვანისცემის ელემენტები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეთნოკულტურაში303
26. **ნონა ქარციძე/ირინა უგრეხელიძე** – უძველესი ნაქარგობანი საქტიტრო წარწერები ქუთაისის ისტორიული მუზეუმიდან314
27. **ეთერ ქავთარაძე** – დიმიტრი მელვინეთუხუცესი და ტაოკლარჯეთის კვლევის საკითხი.....325
28. **შოთა მამულაძე/ემზარ კახიძე/კახაბერ ქამადაძე/სულხან მამულაძე** – ტრაპიზონიდან ბაიბურთ-ერზრუმისაკენ მიმავალი ძველი გზები და ზოგიერთი საფორტიფიკაციო ნაგებობანი330
29. **მირანდა თურმანიძე** – ძვ.წ. IV საუკუნის სამაროვანი 345

30. **ირინა ვარშალომიძე/ნინო ძნელაძე** – ხარიტონ ახვლე-
დიანის სახელობის აჭარის მუზეუმში დაცული გიორგი
III-ის მონეტები360
31. **კახაბერ ქამადაძე/გურამ ჩხატარაშვილი/მერი ყულე-
ჯიშვილი** – არქეოლოგიური გათხრები გვარას
ციხეზე367
32. **სულხან მამულაძე** – ჭრაქები გონიო-აფსაროსიდან
უახლესი აღმოჩენების მიხედვით373
33. **ქეთევან გორგილაძე/აბესალომ ასლანიძე** – ძმაგულის
ამაღლების სახელობის ეკლესიის შესახებ.....382
34. **გურამ ჩხატარაშვილი** – ექსპერიმენტულ-ტრასოლოგი-
ური კვლევის მეთოდი და მისი გამოყენება თანამედროვე
არქეოლოგიაში392
35. **თენგიზ პარმაქსიზიშვილი** – ზოგიერთი ტოპონიმის შე-
სახებ აჭარაში.....400
36. **თორნიკე დიასამიძე** – სოფელ თლის ეკლესია.....405
37. **რეზო უზუნაძე** – წარმართული ხანის ძეგლი ჯოჭოს
წყლის ხეობაში413
38. **იზო დუმბაძე** – ადრე შუასაუკუნეების ქვევრი თამარის
დასახლებიდან430
39. **ლანა ბურკაძე** – რომაული სამხედრო დასახლებები
კოლხეთში.....438
40. **ელგუჯა ჩაგანავა** – აჭარის ექიმები არქივში დაცული
ფონდების საფუძველზე445
41. **მარინა ჯინჭარაძე** – XX საუკუნის I ნახევრის ქართული
ხელოვნების სპეციფიკური თავისებურებანი და სწავლის
მეთოდები464
42. **ნაილე მიქელაძე** – წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის
ხალხური საგალობლის შესახებ.....471
43. **ლელა მჟავანაძე** – პლაგიატი და მასთან ბრძოლის
სამართლებრივი მეთოდები484

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. პოლიტაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com